
NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
14
3 N
16

FRANCISCI VICOMERCATI MEDIOLANENSIS PHILOSOPHI REGII

In eam partem duodecimi libri metaphyſ. Ariſtotelis, in qua de Deo & cæteris mentibus diuinis diſſeritur, Commentarii, vnà cum eiuſdem partis è Græco in Latinum conuerſione.

AD

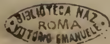
CAROLVM BORBONIVM CARDINALEM VINDOCINENSEM.

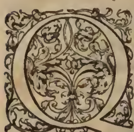
PARISIIS,

Ex typographia Matthæi Dauîdis, via amygdalina, ad Veritatis inſigne.

1551.

ILLVSTRISSIMO, OPTImóque Principi Carolo Borbonio Cardinali Vindocinensi Franciscus Vicomercatus S.

VVM multarum rerum cognitio illustrissime Princeps, Cardinalisq; amplissime homini præclara, eadémque vtilis est, tũ præclarissima & vtilissima sui cuiusque & Dei optimi maximi. Illam pro foribus templi Delphici, vt Plato author est, inscripta, & ab Apolline, vt Socrates arbitratur, profecta verba γνῶθι σεαυτὸν, præceperunt. Eandem, & quæ Dei optimi maximi est, cuius etiam quædam in animis omniũ naturâ insita notio videtur, vt rem summè necessariam, præstantémque & omnibus expetendam philosophia omnis, tum humana, tum diuina. Ac, vt cognitionis vtriusque admiranda pręstantia, summáque vtilitas vno ferè verbo cõprehendatur, illa, ne infœlix quisque & miser sit, efficit, hæc longè diuinior & admirabilior, non solùm ab infœlicitate, & miseria hominẽ liberat, sed eundem fœlicem, beatúmque etiam reddit. Quid enim homine seipsum ignorante infœlicius, quid eo, qui Deum nouit, beatius esse posit, non facilè est excogitare. Quapropter ad vtranque hãc cognitionem, veluti ad summum bonum, cæterorum bonorũ omnium fontem, cunctorúmque malorum declinationem, ante omnia nanciscendam toto animo cuique incumbẽdum, spiritúsque om-

nes & neruos intendendos esse, qui non putat, is mihi in Cimmeriis (vt aiunt) tenebris videtur versari, & in luce splendidissima cęcutire. Cùm verò fœlicem, quàm non infœlicẽ esse, longè præclarius diuiniúsque & iucundius sit, ad id vnum imprimis, vt Deum noscãt, aspirare omnes debent, cùm præsertim ad sui cuiusque cognitionem, maximũ Dei cognitio atque incredibile afferat momentũ. Nam seu animũ nostrum dũtaxat (vt multi rati sunt) seu omnino nos ipsos (quicquid sumus) agnoscendos nobis, cùm noscere se quęque oraculum præcepit, intellexerit, ea omnis profectò cognitio ex Dei cognitione non minima ex parte videtur proficisci: quippe cùm animus noster diuinũ sit quiddã, & veluti Dei particula ab illius mẽte decerpta, nósque id omne, quod sumus, quemadmodum cælum & natura vniuersa, ab illo pẽdeam⁹, ac, vt de Theologiæ nostræ arcanis aliquid adiiciatur, cùm omnes ex Adę peccato periissemus, eius sola incredibili bonitate, summáque liberalitate reuixerimus. Quoniam autem Dei cognitio, præter eam, quam quisque ex pulcherrima hac, quã spectamus, mundi fabrica, ordinéque rerum, quæ eo cõtinenter, admirando, nisi omnino stipes sit, aut caudex, nanciscitur, bifariam accipi potest, cùm ex philosophorum libris, tum verò ex sacris literis, posterior hæc omnibus numeris absoluta est. Altera, quam philosophi, Aristoteles potissimũ & Plato tradiderunt, in multis quidem manca, sed tamen quæ negligi

non debeat, imò verò plurimi fieri, quando tendentibus ad eam, quæ perfecta est, Dei cognitionem, splendidissimũ lumen adfert, doctorúmque hominum ingenia excellentia, quæ nisi ratione cogi solent, in multis religionis placitis confirmat. Nec verò ij laudandi sunt, qui, cùm Dei cognitionem ab hisce philosophis non absolutè traditam intelligant, aut in his, quæ ab illis de Deo conscripta sunt, nonnulla, & pauca illa quidem, cum religionis pietate non planè consentientia, ab illorum libris, in quibus hæc traduntur, vt à certa animorũ peste abhorrẽt. Quod hominum genus Gregorius Naziãzenus acriter reprehendit, σκαιούς καὶ ἀπαιδεύτους, hoc est, rudes & imperitos vocãs, illi magis probãdi, magnáque digni cõmendatione, qui iis, qui religioni videntur aduersari, prudenter, firmóque, & stabili iudicio repudiatis, cætera sapienter approbant, & cùm philosophorum placita cum sanctis literis aptè & congruenter coniungunt, maximum decus, firmúmque robur religioni afferunt. Quod apud Græcos à Basilio magno & à duobus Gregoriis, vno Nysseno, altero Naziãzeno, apud Latinos à Thoma (quanquã sanctus ille ac pius vir, aliíque multi, qui eum sunt imitati, pietate (vt puto) & religionis cõfirmandæ studio ducti, in philosophia, rationibúsque humanis cum diuinis literis cõiungendis limites fortasse excessisse videãtur) sapiẽter est factitatũ. Quorum prudentissimũ, sapientissimúmque iudiciũ omnibus, qui in sacris literis ver-

ſarētur, ſemper putaui amplectendū eſſe, in animóque nunquā non habui, ea, quæ hi philoſophi de Deo diſſeruiſſent, cū ſtrictim & obſcurè tradita inuenirētur, quo facilius ad eorū intelligentiā aſpirare omnes poſſent, cōmentariis illuſtrare. Cùm verò rebus naturę explanādis me totū tradidiſſem, id, vt ordine progrederer, poſt illarū explanationē faciendum mihi eſſe conſtitueram. Sed tu princeps Cardinaliſque illuſtriſ. vt ordinē conſtitutū inuerterem in cauſa fuiſti. Cùm enim animū meum tui obſeruantiſſimum haberem, tibíque addictiſsimū me eſſe intelligerē, eámque meam, quâ te colerem, ſummā obſeruantiā, tibi omnibúſque aliis ſignificare, & tuis erga me meritis aliqua ex parte ſatisfacere cuperē, re alia nulla cōmodius fieri hæc poſſe exiſtimaui, quàm ſi tibi, quē ſacris literis, vt dignitatis tuę altiſsimus, in quo poſitus es, gradus poſtulat, operā nauare noueram, cōmentarios eiuſmodi conſcriberem, tuóque nomine in lucem proferrem. Cur autē tui obſeruantiſsimus, tibíque deuinctiſsimus nō eſſem, qui cū ſumma nobilitate (nulla nāque ſi antiquitatē, ſimul & virtutē, geſta pclara, regni maximi perpetuā, antiquiſsimámque ſucceſſionē ſpectes, hac, qua flores, in orbe terrarū maior nunc cernitur) cū maximo itē in eccleſia Dei dignitatis gradu innumeras virtutes cōiūxeris, incredibilem erga omnes, etiā humiles & abiectos quoſque humanitatē, benignitatem, probitatē, liberalitatē, ęquitatē, eruditionē, in literatos viros fouēdos pro-

mouẽdóſque animũ propenſum, aliáſque eximias tuas virtutes,quæ tuorũ etiam propinquorũ,Ludo uici Borbonij(vt Henricũ regem,principẽ optimũ nunc mittã) Cardinalis amplisſimi auunculi tui, Antonij Borbonij ducis Vindocinẽſis, Ioãnis Anguiani comitis,& Ludouici fratrũ tuorum,Margaritæ itẽ Niuernenſiũ ducis, ſororis tecum cõmunes ſunt: vt harũ virtutum ingẽs cumulus generis tui quaſi hęreditarius videatur.Sed hæc mihi cũ aliis,qui te obſeruãt & colunt,cõmunia ſunt.Illa verò propria,quòd & amplæ liberalíq; penſioni,quã Henricus rex per te mihi ſolui voluit,nõ minus lubens ac liberaliter aſſenſus fuiſti,q̃ ſi tua ipſius liberalitate ad eam mihi ſoluendã adductus fuiſſes, & quòd maxima,cùm primũ te ſalutaui,ac deinceps ſemper me amplexus es humanitate,nõ ſolùm penſionis ſolutionẽ,ſed omne officiũ,omnẽmq; operã tuã, ſi qua in re opus eſſet, liberaliſsimè pollicitus. Quæ omnia cũ eo maiora, quo à maiori principe profecta ſunt, æſtimauerim,me tui nominis obſeruantiſsimũ,tibíq; longè deuinctiſsimũ reddiderũt, vt cùm,libris Ariſtotelis de Naturali auſcultatione explanatis iã,& in lucẽ editis,alios eius,qui de reb' naturalibus ſequũtur,interpretari perſequerer, ordine ſcriptionũ editionúmq; mearũ inuerſo,laborẽ in cõmentariis,quos dixi,conſcribendis iure ſuſcipiendũ mihi eſſe intellexerim. Ab Ariſtotele autẽ exorſus ſum, qui & præclariori methodo, & ſcitè magis(vt mihi quidem videtur) q̃ Plato(quanquã

fortasse ille nõnulla magis piè) de Dei natura, essen tia, actione, vita beata disseruit, inanium fabularũ, quibus res diuinas alij inuoluerãt, cõmẽtis prætermissis, simúlq; aliis diuinis mentibus, quæ vnà cũ Deo summâ fruũtur fœlicitate, pertractatis, vt nõ δαιμόνιος solùm, quẽadmodum veteribus ad mundũ corporeũ, quẽ dęmones colunt, ab illo omni ex parte explicatũ respiciẽtibus, placuit, sed etiã θεῖος, quo nomine Platonẽ, quòd in rebus diuinis maximè versaretur, vocabant, nuncupari dignus videatur. Itaque eam duodecimi libri Methaphysicorũ, qui Græcis est vndecimus, partẽ, in qua de Deo Aristoteles disserit, è Gręco in Latinũ conuerti, & cõmentariis, quoad fieri potuit, illustraui, Platonis de Deo placita, si hi tibi probabũtur, in posterũ explanaturus. Hosce igitur labores meos, quãtulicunq; sunt, princeps humanissime accipies, quos in tuarũ virtutum honorẽ, & ob tua erga me merita à me suscep tos esse, tibíq; in summæ erga te obseruãtiæ meæ signũ donatos cæteri omnes intelligent. Qui si in eiusmodi tractatione & explanatione prȩter cæteros, qui eãdem rem aggressi sunt (inter quos Marcus Antonius Flaminius vir singulari tũ probitate, tum literarũ humanarũ diuinarúmque eruditione maximo huius seculi luctu & mœrore nõ ita pridem vita functus, paraphrasi elegantissima ante multos annos edita, maximè excelluit) præstitisse, me aliquid agnoscent, ij tibi cumulatè, quicquid illud erit, debebunt. Vale.

FRANCISCI VICOMERCATI PHILOSOPHI REGII IN EAM partem duodecimi libri Metaphyſicorum Ariſtotelis, in qua de Deo, diuiniſque omnibus mentibus diſſeritur, Commentarij, vnà cum eiuſdem partis è Græco in Latinum conuerſione.

Librorum Ariſtotelis, qui μετὰ τὰ φυσικὰ, hoc eſt, poſt naturalia, inſcribuntur, duodecimus, ſeu, vt Græci ordinant, vndecimus, totius Philoſophiæ, tum naturalis, tum diuinæ terminus eſt, & quoddam veluti faſtigium, quod inchoato de Philoſophia operi ille impoſuit: tanto quidem reliquis, quos de ea conſcripſit, libris omnibus & ad intelligendum minus apertus, & dignitate præſtantior, quanto res diuinæ ab oculis, ac cõmuni hominum intelligentia remotæ his, quæ ſenſui palàm obuerſantur, ſcitu difficiliores, eædémque digniores eſſe intelligũtur. Nam cùm Philoſophia, quæ in contemplando poſita eſt, omnia quæ ſunt, peruadat, & à materia prima omnium rerum veluti genitrice contemplationis ſuæ exordium faciens, per omnia rerũ ipſarum genera, & ordines progrediatur, ad altiſsimas cæli regiones tandem ſublata, in ſupremo omnium parẽte & moderatore Deo, aliiſque diuinis mentibus conquieſcit, ac pulcherrimæ ſuæ tractationis finem facit. Hanc poſtremam Philoſophiæ partem in hoc libro Ariſtoteles pertractauit, & illam quidem diligenter & accuratè, maximáque methodo & ordine, vt nihil, quod ab homine de diuinis rebus doctè & ſcienter dici potuerit, prætermiſſum, nihil præterea maiori me-

thodo, atque ordine ab aliquo pertractatum videatur. Cùm enim quinque summa sint capita, quibus tota de natura deorum seu mentium diuinarum disputatio continetur, sintne mentes diuinæ, néc ne, quæ, & quales sint, quot sint, quid agant, & an mundum administrẽt, omnia hæc eo planè, quo nunc commemorata sunt ordine, hoc in libro explicantur, demonstrationibus, hoc est, necessariis rationibus, non popularibus, aut quæ ex hominum duntaxat opinione ducantur, adhibitis. Nec verò solam mentium diuinarum tractationem liber hic complectitur, sed etiam substantiæ, quæ oriri & interire apta est, principia & causas in superioribus libris fusius explicatas in priore sui parte breuiter repetit.
Quamobrem longè vtilis liber eiusmodi esse censendus est, cùm ob eam, quæ nunc dicta est, repetitionem: quippe cùm & ad tractationis totius intelligentiã, & ad memoriæ conseruationem, in disputationibus præsertim difficilibus, latéque patentibus (qualis est illa de rerum principiis) plurimùm prodesse repetitiones soleant, vt etiam si eadem decies repetantur, non inutiliter ea repeti experiamur: tum verò maximè ob quæstionis de natura Dei explicationem, quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. Quid enim pulchrius, præclariúsque esse potest, quàm Dei cognitione animũ nostrum ornatum esse? ex qua etiã, cùm diuinũ sit quiddam, & veluti Dei particula, ad sui ipsius cognitionem perducitur. Religio autem vel omnino contempta iaceret, vel in superstitionem euaderet, nisi Deum esse, quæue eius sit natura, quídque agat, cognitum, perspectúmque haberemus. Hanc itaque Dei, mentiúmque omnium dininarum cognitionẽ liber hic exhibet, non quidem omnem eàm, quam fide nos credimus, sed quæ naturæ lumine à philosopho excellentissimo tradi potuit.
Nonnulla quidem de Deo in octauo auscultationis naturalis sunt tradita, sed ea solùm ratione, qua huius vniuersi mouens primus est: quæ omnia hoc in libro breuibus repetuntur. Multa alia de eodem, & illa quidẽ pulcherrima, & cum pietate consentientia, in libello de Mundo ad Alexandrum

leguntur, sed eius generis, quæ historicum potius, & simplicem narratorẽ, quam diligẽtem naturæ & diuinorum interpretem referant, quando solùm recensentur, nullis autem probationibus, quod philosophum decet, monstrantur: cuiusmodi etiã ea sunt, quæ à Platone de Deo, diuinísque mentibus prodita legimus. Liber præterea ille Aristotelis non esse à multis existimatur, tum ob eam, quam nunc retulimus, causam: tum verò in primis, quòd & quædam in se contineat ab illius placitis dissidentia, & stylo plano atque fuso cõscriptus sit, vt alium potius quemuis, quàm Aristotelem, qui concisa breuitate perpetuò vsus est, authorem indicet. De hoc duodecimo nihil tale dici potest, quòd strictim & breuiter, atque ideo perobscurè, quod Aristotelis librorum proprium est, in eo omnia tradantur, eadémque firmissimis rationibus confirmentur: nihil præterea, quod cum Aristotelis pugnet doctrina, in eodem habeatur. Sed dubitatio existit, cur quæstionem de Deo, aliísque diuinis mentibus in operis Metaphysici fine ille tractauerit, vixque minimam illius operis partem in eiusmodi tractatione cõsumpserit, cùm tamen id opus, scientia diuina seu theologia nuncupari solitũ sit, in qua nihil præter res diuinas pertractari debuisse videatur. Quæstio hæc scitu digna est, & ad vindicãdum Aristotelem à nonnullorũ calumniis summè necessaria. Ea verò facilè dissoluetur, si Metaphysicæ scientiæ scopum omnem de mentibus diuinis haudquaquam esse intelligamus: verùm de rerum omnium principiis & causis, déque rebus ipsis omnibus, quatenus sunt, non qua ex parte hãc aut illam proprietatem habent: ita in libris prioribus Aristoteles docet. quæ sanè rerum, causarúmque consideratio similis ei est, qua rerum omnium quinque illa communissima elementa, essentiam, idẽtitatem (ita liceat ταυτότητα interpretari) diuersitatem, statum & motũ in Timæo & sophista, atque etiam alibi Plato contemplatur: quippe quæ rerum quatenus sunt, elementa duntaxat sint, nec qua ex parte hac aut illa præditæ natura. Cùm verò hic sit Metaphysici operis scopus, mentes diuinæ in eo veluti pars exigua comprehenduntur. Sed

illa quidem præſtantiſsima atque præcipua, partim, quòd in ſubſtantia, quam hæc ſcientia maximè contemplatur, primum locum habeant, partim quòd reliquarum ſubſtantiarum principia ſint & cauſæ. Quo etiam fit, vt illas non ſolùm quatenus ſunt, quemadmodum reliqua, Metaphyſica contempletur, ſed omnem earum naturam & proprietatem pertractet: quam tractationē cùm nūc tantum explanare inſtituerimus, reliquam libri partem vnà cum ſuperioribus libris, ſi vixerimus, aliàs explanabimus. Magnam enim, eandémque variam & multiplicem rerum cognitionem continent, quæ & ipſa per ſe cognitu præclara eſt, & ad omnem Philoſophiæ reliquæ partem, aliáſque ſcientias maximum vſum habet, vt niſi apprimè ſciantur maximo bono mentem priuari, nec minori eam affici incommodo neceſſe ſit. qui etſi ab interpretibus multis, Alexādro, Auerroy, Thoma, & aliis expoſiti fuerunt, plurima tamen in eorum commentariis deſiderantur, quæ aut ego tradam aperiámque, aut ſaltem alios doctiores ad ea tradenda & aperienda excitabo. quod ſanè in huius partis interpretatione præſtare enixus ſum. Sed libros primùm de rebus naturæ ab Ariſtotele conſcriptos interpretari inſtitui, quod iam facere incœpi, commentariis in eos, qui de Naturali auſcultatione inſcripti ſunt, exaratis & editis, nonnullis aliis exaratis quidem, ſed tamen non editis. Cùm autem hæc præfationis loco ſatis dicta ſint, ad verborum interpretationem aggrediamur.

Voniam autem tres ſunt ſubſtantiæ, duæ quidem naturales, vna verò immobilis, de hac dicendum eſt, neceſſarium eſſe, ſempiternam aliquam ſubſtantiam immobilem exiſtere.

De Deo, ac reliquis mentibus diuinis ad differendũ aggrediẽs Ariſtoteles, illud in primis docẽdũ eſſe, ac demonſtrãdũ iudicauit, in rerũ vniuerſitate neceſſariò eas exiſtere. eſt enim hoc primũ, quod in quacunque diſputatione, ſeu pertractatione explicari ſolet, ſitne res ea, quæ ad diſputandum, ſeu pertractandũ proponitur. niſi nanque eam eſſe cõſtet, fruſtra deinde, quid & qualis ſit, inueſtigatur. quòd ſi nonnulla inueniantur, quæ exiſtere, oculis, aliiſque ſenſibus deprehendamus, nulla ad ea ſtatuenda demõſtratio afferri ſolita eſt, quippe quæ omnis ſuperuacanea videretur. Ita Ariſtoteles in naturali auſcultatione, de motu cùm differit, quid ſit, primùm inquirit, quæſtione, vtrum ſit, nécne, præteritâ. Nec ſecus in libris de anima ad inueſtigandum, quid illa ſit, priore loco ſe confert, vt quam eſſe, quemadmodũ & motum, omnes perſpectum haberent, hunc quidem ſenſu, illam ex motu & cognitione. At quæ ſenſum planè effugiunt, quòd ſint, an non ſint, reuocari in dubium ſoleant, aliis eſſe, aliis non eſſe illa dicentibus, demonſtrationem, qua eſſe ſtatuantur, requirũt. quo in genere mentes ſunt diuinæ, ſeu ſubſtantia immobilis, quam exiſtere non ita, vt mobilem omnibus compertum eſt. quod quidem in cauſa fuit, vt ſubſtantiæ hoc genus nonnulli ignorauerint, vt veteres naturæ ſcrutatores, ſubſtantiam duntaxat corpoream eſſe rati: alij negarint vt ij, quos Plato in Theæteto ἀμυήτους appellat, eos inquiens nihil eſſe exiſtimare, niſi quod manibus poſſunt apprehendere. Alij ſi non negarunt, at certè dubitaſſe ſe ſcriptis ſuis teſtati ſunt: veluti Protagoras Abderites, qui de diis differẽs, hæc verba initio protulit, De diis quidem ſtatuere nequeo, neque an ſint, neque an non ſint. Plurima enim ſunt, quæ id ſcire prohibent,

quippe & summa rei incertitudo, & breuis hominis vita. Ob quam de diis sententiam pulsus ab Atheniensibus est, & vrbe atque agro priuatus, libris illius in foro crematis, qui sub præconis voce a singulis, qui illos habebant, fuerunt inuestigati. Ob hanc itaque deorum, quos substantiæ æternæ & immobilis genere contineri arbitratus est, occultationem, variámque sententiam, existere illam Aristoteles primùm demonstrat, necessariũ esse, inquiens, perpetuam aliquam immobilémque substantiam esse. Prius autem hanc disputationem cum superioribus connectens, substantiam vniuersam in tria genera partitur, in eam, quæ oritur & interit, qualis tota ea est, quæ ambitu lunæ continetur: in cælestem, quæ ab ortu & interitu, aliáq; omni perniciosa mutatione liberata, sola cietur cõuersione: & in eam quæ omni prorsus mutatione vacat, quales sunt cælestium orbium animæ ac mentes: de quo substantiæ genere nunc disserere instituit, cùm de duobus aliis in naturali philosophia, atque in priori huius libri parte, & in superioribus etiam huius scientiæ libris disseruerit. Cúmque tertium genus immobile appellet, reliqua duo nominat naturalia, quòd motionibus variis cieantur, quarũ principium ac causa natura est, vt in secundo de naturali auscultatione est traditum. Immobile autẽ genus, naturale dici non potest, vtpote ab omni mutatione vacuum, solutum ac liberum, quemadmodum in progressu notum fiet.

Nam & substantiæ entium sunt primę, & omnes interire si posśint, omnia poterũt. at fieri non potest, vt motus aut oriatur, aut intereat. semper enim fuit. Nec item tempus. quandoquidem nisi sit tempus, nec prius vllum, nec posterius esse posśit Motus itaque ita cõtinens est quemadmodum & tempus. aut enim idem est, quod motus, aut eius quædam affectio. Nullus item motus continuatus est, nisi is qui in loco fit, & huius, conuersio.

Sempiternam aliquam & immobilem ſubſtantiam exiſtere, quemadmodum propoſuit, demonſtrare aggreditur. Ac illam quidem pulcherrima methodo, quippe qui aliquam perpetuam eſſe primùm doceat, tum eâ inuenta, & aliis quibuſdam de ipſa demonſtratis, ad eiuſdem immobilitatem ſenſim nos ducat. Rationem autem ad ſubſtantiam ſempiternam conſtituendam partim ex ſubſtantiæ natura, partim ex motus ac temporis perpetuitate ductam breuiter & conciſe affert, quæ aliquantulum dilatata, hunc in modum concluditur: Si nulla ſubſtantia eſt, quæ ſemper ſit, quæque & nullum ortũ habeat, & nunquã extinguatur, vniuerſa profectò, quæ ſunt, caduca eſſe & labefactari fateamur neceſſe eſt: quandoquidẽ, ſubſtãtiæ omniũ rerum ſunt primæ, ita vt illis omnibus ſublatis, cætera, quæ conſequuntur, & illis hærent, ac per ſe conſtare nequeunt, pariter concidant oporteat. Verùm vniuerſa haudquaquã interire, tempus & motus planè indicant: quæ duo nec orta ſunt aliquando, nec caduca ſeu mortali natura, quæ interdum eſſe deſinat, prædita ſunt. Semper item fuit tempus, abſque vllo omnino aut principio, aut extremo. Nam ſi id aut ortum ſit, aut intereat aliquãdo, cùm nullius rei generatio aut interitus ſine prioris & poſterioris, quæ ſunt temporis differentiæ, notionibus cõprehendi poſſit, fuiſſe tempus antequã gigneretur, vel cùm interierit, ſupereſſe adhuc neceſſe eſt. Antea enim, ſi ortum eſt, non fuit, póſtque extitit, idem ſi occidat, pòſt non erit, cùm prius extitiſſet. Cùm igitur ante ſuiipſius ortum, tempus fuiſſe, aut poſt eiuſdem interitum, adhuc eſſe, ne cogitatione quidem apprehendi queat, ſempiternum illud, & non mortale eſſe dicendum eſt. qua ſempiternitate cùm tempus donatum ſit, motus quoque, cuius proprietas quædam & affectio tempus eſt, niſi idẽ ſit ac motus, eâ ipſa præditus ſit oportet. Motus verò non omnis, ſed is, qui ad locum pertinet, nec quiuis ex eo genere, ſed is, qui cõuerſio dicitur, quo cæleſtes orbes in omni ſempiternitate verſantur. Itaque ſi motus & tempus neque orta ſint, neque interire queant, ſubſtãtiam quoque aliquam, quæ nunquam cõcidat, ſed vigeat perpetuò, eſſe neceſſe eſt. Hæc

Ariſtotelis ratio eſt, tribus enuntiatis, quæ ab eo alibi fuerũt expoſita, innixa. Vnum eſt, ſubſtantiam reliqua rerum genera antecedere: quod & in ſeptimo libro huius ſcientiæ monſtratum eſt, cùm tempore, naturã & ratione, reliquis omnibus rebus ſubſtantiam anteire docuit, & in huius duodecimi exordio, cùm eam ipſam ſubſtantiam omnium entium primam eſſe, quouis modo illa animo conciperentur, pronuntiauit. Alterum enuntiatum eſt, ſublatis ſubſtantiis reliqua omnia tolli, & nihil manere: quod & in categoriis & in ſeptimo huiuſ operis poſitum eſt & explicatum, pendétque à primo: ſiquidẽ eo, quod prius eſt, ſublato, cætera quoque auferantur neceſſe eſt, cùm præſertim poſteriora ita priori hæreant, vt nullo modo conſtare per ſe queant, cuiuſmodi omnia ſunt rerum præter ſubſtantiam genera. Tertium enuntiatum, eſt, motum & tempus nec orta eſſe nec interitura: quod in octauo auſcultationis naturalis diſputatum fuit, & rationibus compluribus demonſtratum: tum iis, quas hic breuiter attulit, tum aliis, quas, ne longius, quàm par eſſet, ab inſtituto digrederetur, & (vt in prouerbio dicitur) τὰ παρεργὰ πλεῖω εἶεν τῶν ἔργων, quod ipſe cauẽdum in primo Ethicorum monet, hoc in loco præteriit. De motu duas hoc in loco rationes affert, & quòd ſemper fuerit, & quòd tempus, quod idem eſt, quod ipſe motus, aut quædam eius affectio, ſempiternitate donatum ſit. Motum autem ſemper fuiſſe non docet, ſed in octauo naturalis auſcultationis hunc in modum monſtrauit. Si motus non ſemper fuit, ſed aliquando genitus eſt, præceſſiſſe res aliquas, quæ illo poſſent cieri, neceſſe eſt. Eſt enim motus, rei mobilis, quatenus mobilis eſt, inchoata quædam perfectio: vt in tertio eiuſdem operis monſtrauerat. Id verò etiam cõſtat, ſi omnis motionis ſpecies ac genera percurrantur. Alteratio ſi futura ſit, id, quod alteratione illa cieri poſſit, antegrediatur oportet. Similiter ſi delatio: id enim præcedat neceſſe eſt, quòd illà agitetur. Præter hæc verò & illa, quæ motu cierent, eúmque ipſum, cùm antea non eſſet, inchoarẽt, antegreſſa fuiſſe oportuit. Quæritur itaque an motum tempore infinito res illæ anteceſſerint, ſempiternæque

fuerint, an ipsæ quoque aliquando fuerint procreatæ. Hoc enim posterius si detur, cùm antequam gignerentur, non essent, aliquis motus necessario præiit, cuius operâ prodirent, atque in lucem promerentur. Ita fit, vt eum motum, qui primùm ortus cõstituebatur, alius quidam prior præcesserit, illeque primus non sit. De quo motu priore eadem redit quæstio, ita vt ante omnem motũ sit motus, nec vllus sit primus, qui aliquando ortus queat monstrari. semper igitur fuit motus. Quòd si altera disiũcti pars afferatur, naturasque illas seu mouentes seu motas non progenitas æternum præcessisse, motu interdum genito dicatur, sciscitanda continuò mutationis causa (necesse est enim aliquam fuisse) occurrit, propter quam motores illi mouere, mobilia moueri incœperint, cùm antè neque hæc mouerentur, neque illi motionem vllam efficerent. Causa verò nulla alia excogitari potest, quàm, quòd vel longius inter se distabant, quàm vt vis mouens agere in res tam longinquas posset, tũc autem, cùm mouere incœpit, propinquiora facta sunt, aut intermedium aliquod ab æternitate obstabat, quo postea sublato cœpit motus effici. Horum vtrumuis statuatur motum alium inuehere necesse est, qui primo illo, quem genitũ ponimus, sit prior. De quo cùm eadem, quæ prius, redeat quæstio, vel infinitos motus, vnũ ante alterum esse oportebit, vel aliquem cõcedere, qui nunquam ortus tempore sempiterno pręcesserit. Hac Aristoteles ratione ad motus sempiternitatem statuendam in octauo Physicorum est vsus. quo in loco & aliam adiecit è temporis ductam natura, quam hic, sed magis concisè, attulit. Temporis verò sempiternitatem quemadmodum monstrauerit expositum est. quod verò in eiusmodi demonstratione assumpsit, tempus idem esse, quod motum, aut eius quandam affectionem, in quarto naturalis auscultationis accuratè admodum & doctè explicauit. Principio enim tẽpus non esse motum, vt quidam opinati fuerant, monstrauit: tum quòd motum id tantum in se accipiat, quod illo cietur, tempus verò vbique sit, & æquè apud omnia: tum quòd omnis motus velox sit aut tardus, quod tempori non conuenit: siquidem tem-

pus nec velox nec tardum dicitur, quin potius tempore velocitas omnis & tarditas definitur. Cùm verò tempus motus non sit, adiecit, sine motu esse non posse. Nam cùm ipsi (inquit) nihil mente mutamur, aut nos esse mutatos non animaduertimus, tempus præteriisse nobis non videtur, quemadmodū nec hisce, quos ferunt in Sardo apud heroas dormire, cùm fuerint experrecti. Cùm igitur tēpus nec motus sit, nec sine motu, fit, vt ipsius aliquid sit. Eius verò numerū secundū prius & posterius eo in loco esse docet: siquidē tempus fuisse tum dicimus, cùm prius in motu posteriúsue, hoc est aliquam eius priorem partem, aliquam posteriorem senserimus. Hoc cùm ita se habeat, efficitur, vt, si tempus æternum sit, motus quoque perpetuitatem acceperit: motus autem inquit non omnis, sed is, qui fit in loco, & huius ipsius, conuersio. De qua quidem re, quam hic solùm attingit, in octauo naturalis auscultationis longa oratione disseruit. Quam vt paucis perstringam, solam conuersionem sempiternam esse posse hunc in modum demonstrauit. Motus omnes dempta conuersione terminis quibusdam clauduntur, iidémque ab opposito in oppositum se conferunt: generatio enim ex non ente ad ens, interitus ex eo, quod est, ad id quod non est, progreditur: accretio & imminutio ex certa, finitáque magnitudine & paruitate in certam finitámque desinunt: alteratio à contraria qualitate in contrariam est: latio recta terminos habet, locum superum & inferum, quæ non sunt infinita. Nullus igitur horum motuum continēs & perennis esse potest: nisi ex multis contrariis motibus, vt ex ortu & interitu, ex accretione & imminutione vnus quidam perpetuus ac perennis coalescat, quod fieri nullo modo potest: siquidem inter contrarios motus quies intercipiatur, necesse est. Sola conuersio contrarietatis omnis expers est, nullísque terminis clauditur, vt quæ ex eodem ad idem fiat, sempérque in principio, medio & fine existat: quamobrem sola perennis sempiternáque esse potest. Atque hunc in modum tria illa explanata sunt enuntiata, quibus Aristotelis rationem inniti diximus. Sed illud prætereundum non est, non

eiuſdem ſcientię aut facultatis eiuſmodi enunciata eſſe, quin potius naturalis philoſophiæ poſtremum, priora autem duo primæ & diuinæ. quod Auerroys animaduertẽs dixit, ſubſtantiam æternam immobilem exiſtere, vtriuſque ſcientiæ propoſitionibus Ariſtotelem demonſtrare incœpiſſe, per vtramque ſcientiam, naturalem & diuinam intelligens philoſophiam. Quanuis vltima particula primi de naturali auſcultatione genus rerũ à materia abiunctarũ exiſtere in naturali tantũ ſcientia explicari prodiderit. quæ loca inter ſe non pugnant, quãdoquidẽ in primo illo nihil aliud (vt mihi quidem videtur) voluit docere, quàm mentes illas à materia abiunctas, in nulla ſcientia abſque naturalis philoſophię propoſitionibus ſeu principiis monſtrari. In Auicennam enim inuehebatur, qui abſque naturalibus propoſitionibus demonſtrationem eiuſmodi fieri poſſe tradiderat. Nec negauit Auerroys aliqua ex prima philoſophia in ea re demonſtranda accipi poſſe. quod quidem ſi negaſſet, tum ab Ariſtotelis doctrina, tum verò etiam à ſeipſo diſſenſiſſet. Sed illud eſt animaduertendum, ſubſtantiam tantum aliquam, quæ perpetua ſit, hac demonſtratione demonſtrari: non item ſubſtantias immobiles, & quæ à materia abiunctæ ſint, eſſe. Ideo Auerroys propoſitionibus vtriuſque ſcientiæ, ſubſtantiam immobilem eſſe demonſtrari, abſolutè non dixit, ſed demonſtrari incœpiſſe. Nam quæ attinent ad eius immobilitatem, & à materia ſeparationem in progreſſu oſtẽdentur. Hanc ob cauſam non eadem eſt hęc atque illa octaui Phyſicorum demonſtratio, qua, aliquem mouentem primum ſempiternum eſſe, ex motus æternitate oſtenditur. quod quidem in progreſſu quoque huius libri demonſtrabitur. quę demonſtratio omni ex parte eſt naturalis, & ſupra cælum nos tollit, cùm hęc, de qua nũc agitur, methaphyſica partim ſit, partim naturalis, vtpote ex accidentis & ſubſtantiæ, quæ Methaphyſicæ ſunt contemplationis, natura, motúſque perpetuitate ducta, nec vltra cælum nos efferat, quòd ipſum quoque cælum ſubſtantia ſit ſempiterna, eiúſque ſempiternitas ex motu ſempiterno oſtendatur. Ac illud quidem fatendum

eſt, niſi demonſtrationi huic alia adiicerentur, eam, ad id monſtrandum, ſubſtantias à materia abiunctas exiſtere, exiguum momentum habituram. Sed id, quod monſtratum eſt, ſubſtantiam aliquam perpetuam exiſtere, vnà cum his, quæ mox oſtendentur, ſubſtantiam immobilem à materia abiunctam in rerum vniuerſitate eſſe, efficaciter docebit. Porrò in ea, quæ nunc allata eſt, demonſtratione non magnam efficacitatem ea, quæ de temporis ſempiternitate concluſa ſunt, Philopono & Thomæ videntur habere, imò verò probabilia tantum eſſe, & quæ non multa difficultate diluantur. Neque enim quod prius aut poſterius dicitur, tempus perpetuò id indicare, temporíſque notionem coniunctam habere: ſiquidem mens prius vnum apprehendit, poſteriùs, aliud: primus item mouens, qui primum globum motu ciet, prius ſe globum ſuum, quàm alios mouentes, eos, qui ſequuntur, mouiſſe intelligit, qui tamen mouens primus ménſque à tempore abiuncta ſunt, coniunctúmque illud non habēt. Itaque cùm dicitur, tempus non fuiſſe priuſquam gigneretur, aut non fore, poſtquam interierit, cum prioris & poſterioris vocabulis tempus vnà intelligi, neceſſariò nõ eſſe, ſed illud ſolũ indicari, tẽpus non ſemper fuiſſe aut fore, nec naturã prioris & poſterioris reipſa introduci, ſed cogitatione tantum apprehendi, quemadmodum qui extra cælum nihil eſſe aiunt, illâ particula, extra, locum aliquem verum minimè intelligere, quippe cùm nullus ſit talis, ſed animo tantum & intelligentia concipere. Hoc enim modo extra cælum neque locum, neque inane, neque corpus vllum eſſe, Ariſtotelem pronuntiaſſe. Alioqui, cùm locum extra cælum eſſe negaret, tum maximè eum ſtatuiſſet. Ita Ariſtotelis de temporis ſempiternitate demonſtrationem, qua motus ſempiternitas colligitur, infirmam eſſe & imbecillam hi, quos nominauimus, viri demonſtrare enixi ſunt. Cùm autem & alia, quibus in motu perpetuo ſtatuẽdo tum hîc, tum in octauo Phyſicorum Ariſtoteles vſus eſt, leuia eſſe, nec efficacitatem habere exiſtimarint, eáque diluere conati ſint, ne motus ipſius ſublata æternitate ad primi mouẽtis ſempiternitatem oſten-

dendam deesse ratio videretur, hac demonstratione demonstrari posse Thomas putauit. Si (inquit) mundus genitus est, aliqua certè natura antecessit, quæ illũ gigneret & moliretur. quæ si & ipsa aliquo sit ortu generata, efficientem causam, à qua genita sit, habeat necesse est. Itaque aut causarum gignentium series erit infinita, aut ad aliquam venietur, quæ prima, & æterna, & simplex, & omnis potentiæ expers à nullo omnino fuerit effecta. sed quiuis facilè concedet, nullam ad substantiam separatam, Deúmque esse, demonstrandum difficultatem eum sentire, qui mundum genitum statuat: ab aliqua enim causa, nec temerè (vt Democritus, Leucippus, & Epicurus putarunt) gigni (vt in Timęo præclarè docet Plato) oportuit, quando pulcherrimus vniuersi ordo, atque constans & continuata rerum omnium vicissitudo, si vniuersum ipsum effectum est, & genitum, casu & temerè ipsum non cōstitisse satis supérque indicant. In eo verò est difficultas, vt mundi posita sempiternitate deum aliquem supremũ existere rationibus monstretur, quod Aristotelem fecisse ostensum est. quæ autem contra Aristotelis ipsius de temporis æternitate demonstrationem à Philopono & Thoma afferuntur, diluere ex parte tam facile est, quàm quod maximè. quid enim, si prioris & posterioris vocabulis nec situs nec ordo naturæ aut perfectionis significetur, significari aliud præter tempus possit, non video: quandoquidem tot τοῦ προτέρου καὶ ὑστέρου significationes in categoriis, Aristoteles prodidit. Quòd si mens aliquid prius intelligit, aliud posterius, tempus medium intercesserit, necesse est, quod etiam tempus ipsa intelliget, si hoc vt prius, illud vt posterius agnoscat. Nec ita à tempore abiuncta mens est, vt si ex vna notione ad aliam transeat, ei dicatur coniuncta. Primus autem mouens, ménsque omnium suprema omnia simul intelligit, suísque orbis & aliorũ varium ad eundẽ locũ reditũ simul apprehendit, præteritáque & præsentia & futura simul contemplatur: quanquam hanc singularum rerum cognitionem menti supremæ (quemadmodum in progressu videbimus) Aristoteles negat. Id verò, quod dicebatur,

prioris & posterioris vocabulis non magis tempus verum, quàm particulà, extra, locum verum significare, momentum quidem, vt mihi videtur, aliquod habet, nec facileà quoquã dilui poterit, vt hanc vnam ob causam, neque temporis, neque motus sempiternitatem fateri Aristotelis ratione cogamur, sed liberum nobis sit, vtriusque ortum, quod religio docet, sentire Fortasse tamen hunc in modum diluerit aliquis, omnino simile non esse: siquidem magnitudinem mundi finitam esse nullâ extra eum loci differentia posita intelligere possumus, idémque valet hoc, quod dicitur, extra mundum nihil esse, atque illud, in mundo omnia contineri, particuláque, extra, locum cogitatione sola concipimus, tempus autem genitum, cùm antè non esset, sine tempore, in quo non erat, particuláque, ante, significatur, neminem posse apprehendere. Ac de his quidem, quantum ad præsens attinet, satis: nam longior & magis exquisita de re hac disputatio ad librum octauum de naturali auscultatione spectat.

At verò si id est, quod mouendi quidem aut efficiendi facultate præditum sit, agat tamen nihil, motus non est. Non agere enim id potest, quod facultatem habet. Nihil igitur conducet, si perpetuas aliquas substantias inducamus, quẽadmodum ij, qui Ideas, nisi principium aliquod insit, quod immutare valeat. Neq; hoc itẽ satis est, nec alia præter Ideas substantia. nisi enim agat, motus non erit.

Substantiam aliquam, quæ sempiterna sit, & nullo ortu generata, existere demonstratum est: nunc eádem via, nempe ex motus æternitate illud demonstratur, hanc ipsam substantiam seu omnino substantiam aliquam esse, quæ mouendi ac efficiendi vires & facultatem habeat, actúque moueat, atque aliquid agat & moliatur. Nisi enim eius generis substantia existat, motum, qui sempiternus esse monstratus est,

esse non posse. quippe qui ab aliquo, quod mouendi facultate sit prœditum, actúque in opere versetur, proficiscatur necesse est. Itaque ad motum sempiternum statuẽdum & conseruandum, nihil nobis conducere, si eius generis substantias perpetuas inducamus, quales sunt Ideę aut aliæ, etiam quędam à nonnullis inuectę, in quibus nullũ mouendi ac efficiendi principium continetur. videtur autem Aristoteles non mouendi solùm facultate substantiã sempiternam præditam esse, sed actu eam mouere, & in opere versari, atque hoc quidem maximè probare voluisse, quòd vis & facultas ab opere seiungi queat, multáque inueniantur, in quibus vis agendi aliquid inest, qua non vtentia otiosè degunt. Neque enim Megaricorum sententia est vera, qui tum solùm rem posse agere, & mouere, cùm ageret & moueret, non posse autem, nec agendi aut mouendi vim habere, cùm ab actione vacaret, censebãt, quorum stultam & vanam opinionem in nono libro huius scientiæ Aristoteles reprobauit. quòd si nullam eiusmodi virtutem, quæ ad actionem non prodeat, inueniri posse aliquis obiiciat, eo argumento ductus, quòd vis illa superuacanea esset, illámque natura frustrà effecisset, quæ tamen natura superuacaneum nihil solet facere, huic respondẽdum sanè existimo, naturâ quidem suã vim quamlibet ad agendum aptam esse, in actionémque nisi impediretur proditurã, sed ab actione sępenumero vel impediri, quẽadmodum in eo, qui vinculis detinetur, motrix facultas, & in dormiente sensuum vires, vel si non impediatur, cessare tamen, quòd ita melius existimet. quo quidem modo vis, quæ animal mouet, non semper mouet: neque enim animali ipsi, vt semper moueatur, expedit, quippe quod & quiete sępe indigeat. Cùm igitur & ab aliis impediri, & sponte cessare virtus ab actione possit, ad motus naturam sempiternam conseruandam non id solùm Aristoteli docendum fuit, mouendi vim & facultatem in substantia æterna inesse, sed vim quoque eam otiosam non esse, atque actioni incumbere. Quam ob causam subiicit, nec Ideas, nec alias quasdam substantias à nonnullis aliis positas, motui faciendo nihil

conducere, quandoquidem nec agũt, nec agendi vllum in ſe continent principium aut facultatem. quæ verba cõtra Platonem & Pythagoricos dicuntur. Plato enim (vt Ariſtoteles in primo huius operis ſcribit) pręter ſubſtantias, quæ ſenſu apprehendi poſſunt, duo earum genera eſſe cenſuit, quæ cogitatione tantum & intellectu percipiuntur: vnum quidem earum, quas Ideas nominauit: alterum formarum mathematicarum, quas inter Ideas & ſubſtantias ſenſiles medias poſuit. quòd partim cum vtroque extremo conuenirent, partim ab iiſdem differrent. Ideas voluit eſſe ſpecies quaſdam ſempiternas à materia abiunctas, quæ & mundi huius, qui ſub aſpectum cadit, & omnium, quę eo continentur, oriuntúrque & intereunt, eſſent exemplaria, ſoláque intelligentia & nullo ſenſu aut etiam opinione apprehẽderentur, quarum nulla eſſet in rebus procreandis aut mouendis efficientia, exemplariſque duntaxat munere fungerentur, cúmque eſſent ſempiternæ, ſolæ poſſent definiri & ſciri, earúmque beneficio de rebus ſcientia haberetur. De quibus Ideis in Parmenide diſſeruit, Timæo, aliíſque compluribus in locis. Formas autem mathematicas medias, vt dixi, inter Ideas & res ſenſiles collocauit. Immobiles enim & à materia reipſa, non ſola cogitatione, vt Peripatetici ſtatuunt, ſeparatas, quemadmodum & Ideas eſſe voluit, diuiduas verò & multas in eadem ſpecie quemadmodum ſenſiles. Pythagorici autem ſubſtantias primas numeros eſſe arbitrati ſunt, itaque ex illis, vt ex primis initiis, omnia, quæ fiunt, progigni. Hoc igitur ſubſtantiæ genus à Pythagoricis inuectum, & illas quoque, quas Plato induxit, Ideas, & ſi ſempiternitate ſint prædítæ, in rerum vniuerſitate non ſufficere Ariſtoteles docet: neque enim ad motum faciendum, atque perpetuitate donandum, vllo modo conducere. quippe quæ nullam mouendi facultatem obtinere ſtatuantur, atque, vt obtinere cõcederentur, tamen non moueant, nihílque agãt, ſed exemplaris duntaxat otioſi munere fungantur. Nec verò vlla ab eis actio prodire poteſt, quòd Ideæ, formæ quædam ſunt communes, ſingularúmque rerum actio ſit propria, vt

in primo huius operis est traditum: numeri autem & mathematicæ omnes formæ actionis prorsus sunt expertes, & omnino motus. Cùm verò ita res habeat, nemo propterea ex his Aristotelis dictis in eam suspicionem adducatur, vt putet, Ideas ad motum faciendum à Platone positas fuisse. Eam enim functionem Ideis Plato non dedit, sed exemplaris tantum, quemadmodum docuimus. Atque eas quidem necessarias esse putauit, quòd pulcherrimam hanc mundi molem, & omnia, quæ eo sunt conclusa, genita esse, & illa quidem non casu aut fortuito, sed voluntate ac mente, eáque optima, quæ absque exemplari nihil agit, existimauit. Mundi autem motum eis non tribuit, sed animæ ac menti, quæ, cùm intelligendo quadam veluti conuersione in se moueatur, non dissimili motione vniuersum ciet. In eas verò cùm aliis in locis, & in primo huius operis præsertim, tum hoc in loco, tanquam aut superuacaneas, aut minus sufficientes Aristoteles inuehitur: ac quid alibi contra eas dixerit, rectéque, an secus, nunc dispiciendum non est. nunc verò damnasse eas videtur, quòd nullas alias substantias à materia abiunctas, & quæ solâ intelligentia apprehendantur, nisi has obtrudere perpetuò videatur: nullum autem de mentibus diuinis, quibus cælestes sphæræ agitantur, tanquam de substantiis supremis facere sermonem.

Præterea nec si agat quidem, eius autem essentia, potentia sit: sempiternus enim motus non erit: quãdoquidem quod potestate est, potest non esse: tale igitur esse principiũ, cuius essentia, actus sit, necesse est.

Admirandum est, quantum vsum ad demonstrandum primam substantiam, primúmque omnium rerum principium & esse, & quid sit, aut quæ eius sit natura & essentia, motus sempiternitas habeat. Hactenus enim substantiam aliquam æternam existere, eámque mouendi & efficiendi facultate præditam esse, actúque mouere, & agere ex ea de-

monstratum est, nùnc essentiam huius ipsius substantiæ omnis potentiæ expertem, actúmque purum & simplicem esse vi eiusdem sempiternitatis demonstratur. Hàc enim sempiternitatem non futuram esse, si potentiæ particeps mouens hæc substantia ponatur, tradit, quòd quicquid potestate sit, eam naturam habeat, vt idem possit non esse. Est autem de potentia patiendi, non agendi, hæc Aristotelis conclusio intelligenda. Nam quæ agendi vis est & potentia in superiori conclusione, huic substantiæ tributa est, & illa quidem eius generis, quæ in actione perpetuò versetur, actionémque ipsam non antecedat. Quæ enim actionem potentia antecedit, atque ab ea separatur, non magis quàm ea, quæ patiendi est, substantiæ huic potest conuenire. De quibus duobus potentiæ generibus, agendi videlicet & patiendi in nono libro huius operis copiosè fuit disputatũ, atque inter cætera id traditum, patiendi potẽtiam eam esse, qua quæ participant, esse ac non esse possunt, atque ita ad extremũ occidere. quamobrem, cùm nulla sit potentia, quæ, si nihil superuacaneum in natura (vt Aristoteles docet) reperiatur, non aliquando in actum erumpat, non solùm motus, si potentiam hanc patiendi admistam substantia hæc, de qua disseritur, habeat, sempiternus non erit, sed ne ipsa quidem substantia perpetuò poterit durare, quippe quæ vi eius potentiæ ad occasum ducetur. Cùm igitur eam sempiternam esse fuerit monstratum, vt potentiã participet, fieri non potest. Posset verò & hac ratione persuaderi, substantiam aliquam esse oportere omni potentia destitutam, quę actus simplex sit & purus. Cùm enim potentia pura in rerum vniuersitate inueniatur, nempe materia prima, quæ tametsi aliquem actum sibi hęrentem semper habet, omnis tamen actus suapte natura est expers, quippe quæ ex se informis est, & sola illarum sedes, concretum prætereà ex potentia & actu esse, liquidò constet, reliquum profectò extremum aut debet, aut potest à nullo sanæ mentis homine negari: id est, actus, purus & ab omni potentia liberatus. quo ea quæ occidunt, esseque desinunt aliquando, cùm non definiantur, quippe quæ potentię, quam obtinent, meritò oc-

cidant, reliquum est, vt substantiæ alicui æternæ conueniat, ac illi quidem non omni, sed ei quæ & vi mouendi efficiendíque prædita est, & in actione semper versatur. Eiusmodi ea est, de qua differitur, quæ est omnium rerum primum principium. Ex quo fit, vt substantia eiusmodi ab omni imperfectione vacet, nec rerum omnium perfectissima tantum sit, sed ipsamet perfectio, nempe à potentia liberata, quæ sui naturâ imperfecta est. Sic mẽtis humanę perfectionẽ atque excellẽtiã explicare Aristoteles in tertio libro de Anima cùm vellet, actum esse illius essentiam tradidit, quippe quæ perpetuò in intellectione versaretur, nec aliquando quidem intelligeret, aliquando non intelligeret. De hominis enim intellectu, vt simpliciter in omnibus inest hominibus, loquebatur. Nec mirum quidem, si intellectui humano simpliciter sumpto id tribuebat, quod huic substantiæ, de qua nunc disseritur, quam diuinam mentem esse demonstrabit, tribuit. Est enim & ipse diuinum quiddam, & à corpore naturâ abiunctum, quanuis hôc ab hac substantia vincatur, quòd hæc à corpore nullo modo, vt docebitur, pendet, nec eo in sua intellectione vtitur. quod humanus intellectus non facit, qui absque corporis ministerio intelligere non potest. Ex quo id efficitur, vt ipsum & substantiam, de qua est sermo, essentiam habere, quæ actus sit, non eodem prorsus modo Aristoteles tradiderit. Sed de his aliàs. Illud verò prętereundũ non est, ad hoc, quod de potentiæ vacuitate, actúque puro & simplici, qui substantiæ æternæ essentia sit, demõstratum est, eam ipsam immobilem esse, consequi. Etenim si motus rei, quæ potentiâ mobilis est, quatenus mobilis actus est, vt in tertio naturalis auscultationis est proditum, nihil profectò, quod potentiæ expers sit, poterit moueri: sed huius substantiæ immobilitatem in his, quæ sequentur, apertè Aristoteles demonstrabit. Nunc verò aliud subiicit, è quo eam actum esse potentiæ expertem colligit.

Iam verò & materiæ quoque expertes esse hasce substantias oportet, quandoquidem & sempiter-

nas, si aliud quidpiam, quamobrem & actu.

Omnia numero vnius hactenus demonstrauit, nunc multitudinis numero loquitur, vt indicet, vnũ quidẽ substantię genus esse ab aliis diuersum, sed tamen multas numero substãtias eo genere contineri, quarum multitudinem infrà inuestigabit. Alexandri autem expositio probanda non est, qui cùm superiora de primo mouẽte monstrata esse censeat, hoc de aliorum orbium videlicet Saturno, Ioue, & aliis dici arbitratur. Sed non animaduertit, mouentem primùm ab aliis diuisum fuisse, nec singulis sphæris singulos mouentes adhuc assignatos. Cùm verò ratione vna substantiam illam æternam actum simplicem esse omnis potentiæ expertem Aristoteles probasset, aliam in his verbis adiicit, simúlque monstrat, hanc ipsam substantiam materiâ vacare: quod ad priorem conclusiònem demonstrandam assumitur. ac illud quidem rectè. Nihil enim materiæ particeps est, quod idem potentiam admixtam non habeat, cùm materia id esse ab Aristotele definiatur, per quod esse & non esse res potest. Ac quemadmodum formæ essentia, actus est, ita materię, potentia, neque aliunde, quàm à materia prodire potest potentia, vt nec actum à re alia vlla, quàm à potentia, res vlla accipere. Quæ ergo materiâ vacant, ea ab omni potentia liberata esse necesse est Porrò materiæ expertes hasce, de quibus disputatio instituta est, substãtias ex earum sempiternitate docet, quæ ratio ex ea, quæ allata est, materiæ definitione vim habet, quę quidem definitio in octauo huius operis traditur. Neque enim sempiternæ essent, si è materia cõstarent: quandoquidem materia rebus affert interitum, &, vt interdum esse desinant, efficit. Quòd si quis cælestia corpora obiiciat, quę materia cõstare, tum in priori huius libri parte, tum in octauo huius operis Aristoteles admittit, eadémque tamen sempiterna esse in libris de cęlo demonstrat, is sciat, alterum materiæ genus ab ea, de qua nunc agitur, diuersum diuinis illis corporibus ab Aristotele tribui. Est autẽ materia illa, nec generationi, nec interitui, nec vlli alij, quàm ei, quæ in loco fit,

mutationi obnoxia. Ita enim in hoc duodecimo ſcriptũ eſt, Omnia quæ mutationem patiuntur, materiam habent: ſempiterna quoque ea, quæ generationem non habent, motúque eo, qui ad locum pertinet, ſolùm mouentur, eâdem conſtant: non tamen eâ, quæ gigni poſsit, ſed quæ delationi tantum ſubiiciatur. hęc ibi. Ex quibus planè intelligitur duo materiæ eſſe genera, quorum vnum cæleſtibus corporibus tribuatur. Cùm verò in cælo materia inſit, ne illa quidẽ (quanquã diuerſi ſit generis, & motui ſolùm in loco ſubiiciatur) in ſubſtãtiis, de quibus diſſeritur, ineſt, ſed hoc in his verbis non monſtratur: in progreſſu autem monſtrabitur ratione, quæ ad omne materiæ genus accommodatur. Quod autem ait, haſce ſubſtantias ſempiternas eſſe, ſi aliquid quidpiam ſempiternũ ſit, indicat, maximè omnium, quæ ſempiternæ ſunt, ſempiternas eſſe: quippe quæ cauſæ mouentes & efficientes ſunt, à quibus aliorum ſempiternitas pendet. Alexander verò bifariam hũc locum expoſuit, & neutro modo rectè. Primùm illud, ſi aliud ſempiternum eſt, ad motorem inerrantis ſphæræ retulit, vt ſenſus ſit, alios motores (de iis enim, vt antè docui, interpretatur) ſempiternos eſſe, ſiquidem & primus motor eſt ſempiternus, alterâ expoſitione ad vnitatem ſeptem ſphærarum accommodauit, vt dictum ſit, quoniam ſphærarum vnitas ſempiterna eſt, motores quoque ipſorum ſempiternos eſſe oportere. Sed palàm eſt de ſubſtantiis omnibus illis diuinis agi, nihílque adhuc ſeparatim de prima ex aliis traditum fuiſſe. Eo itaque modo, quo ſimpliciter interpretati ſumus, locus hic debet exponi.

Sed dubitatio exiſtit. Nam quicquid agit, poſſe, non quicquid poteſt, agere videtur: ita vt potentia ſit prior. At ſi res ita habet, eorum quæ ſunt, nihil erit: eſſe enim poſſe, nec dum tamen exiſtere contingit.

Id quod demonſtratum eſt ſubſtantiam aliquam ſempi-

bro Aristoteles refutauit, & rationibus multis à vero aberrare eam ostendit. hoc verò Aristoteli firmum est & inconcussum, posse rem agere, quæ tamen non agat, quemadmodum antea traditū est, cùm substantiam sempiternam, quam esse monstrauerat, non vim solùm & potentiam agendi in se habere, sed actu quoque agere, & in opere versari docuit: quod monstrare superuacaneum fuisset, si quicquid potest agere, illud idem necessariò ageret. Illud tamen Aristotelis est placitum, in rebus æternis potentiam actui non præire, posséque & esse in illis minimè differre. In rebus autem, quæ oriuntur & occidunt, res ita non habet, sed potentia actu prior sit, necesse est.

Porrò si ita sit, vt theologi inquiunt, qui ex nocte generant, aut vt physici aiunt, vniuersa simul fuisse, idem imposibile consequitur. Quo enim illa modo, si nulla actu aderit causa, mouebuntur? Nam neq; materia ipsa seipsa, sed ars fabrilis profectò mouebit, neque item menstrua aut terra, sed semina & genitura.

Incommodum illud, quod consequi, si potentia actum antecedat, dicebatur: nempe eorum, quæ sunt, nihil futurū fuisse, tradit consequi, seu res ita habeat, quemadmodum theologi aiunt, qui ex nocte, hoc est, ex simplici puráque priuatione, vel materia omnino informi & rudi, quæ rerum omnium generationi infinita sæcula præiuerit, omnia generāt, hoc est, genita esse affirmant, seu à principio non priuatio quidem pura & materia prorsus informis, sed confusio quædam perturbatióque rerum, generationem earum, distinctionémque antecesserit, quemadmodum physici nonnulli opinantur. Horum enim opinionum vtranque, cùm actum vel priuatione illa, aut materia omnino informi, vel rerum confusione antiquiorem non ponant, necessariò consequi, vt nihil eorum, quæ sunt in vniuerso, quæque formis cernimus

distincta, existere potuerit: siquidem potentia absque actu moliente in actum erumpere non potest. Neque enim priuationem illam aut materiam informem, seu etiam confusionem seipsam ad res efficiendas mouere potuisse, quemadmodum neque cæmenta, neque ligna nullo adhibito fabro aut architecto domum aliquam posse extruere, neque mēstruum fœminæ sanguinem absque maris semine fœtum aliquem procreare, aut terram solam absque solis & aliarū agentium caussarum virtute parturire, arboresque ac stirpes progignere. Simplicem igitur & puram illam priuationē, seu nudam & informem materiam, aut rerum confusionem perpetuò manere oportuisse, nec aliquid vnquam ex ea procreari potuisse. Itaque nihil eorum, quæ sunt, futura fuisse. Per theologos autem veterrimos illos poetas, Orpheum & Hesiodum intelligit, qui carmine, vt videre licet, theologiam suam cōscripserūt. hi Mercurij Termaximi antiquissimi apud AEgyptios theologi doctrinam imitati, rerum omnium priuationem puram, hoc est, materiam prorsus informem ab omni æternitate mundi ortum antecessisse tradiderunt, eámque noctis atque chaos vocabulo adumbrarunt, vtpote in morem noctis obscuram, nullísque formis distinctam & ornatam, veluti chaos quoddam origo omnium rerum informis: è qua deinceps diuisio formarúmque omniū distinctio profecta sit. Ita enim in Argonautica cecinit Orpheus:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελανήφατον ὕμνον
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις, ὡς οὐρανὸς ἐς πέρας ἦλθεν,
Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης,
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν ἔρωτα,
Ὅσσα τ' ἔφυσεν ἅπαντα διέκριθέν τ' ἄλλο ἐπ' ἄλλου·
Καὶ κρόνον ἀινολέτην. Et rursus,
Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάους ἀμέγαρτον ἀνάγκην
Καὶ κρόνον, ὃς ἐλόχευσεν ἀπειρισίοις ὑπὸ κόλποις
Αἰθέρα καὶ διφυῆ περιωπέα κυδρὸν ἔρωτα
Νυκτὸς ἀεὶ γενέτης πατέρα κλυτόν.

Hesiodus autem ex Orphei fontibus hauriens in Theogonia ita prodidit:

γάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
γαῖ' εὐρύστερνος.

Ex his theologorum horum carminibus ſatis cõſtare poteſt, quid de chao & nocte, quorum Ariſtoteles meminit, cenſuerint. Phyſicorum autem vocabulo Anaxagoram, & qui eius placita ſecuti ſunt, indicat. ſiquidem illud ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα, quod hîc recitatur, Anaxagoræ ipſius eſt, vt in primo huius operis licet videre. hos igitur phyſicos nominat, quòd mundi ortum etſi tradiderunt, intra tamen naturæ limites ſe continuerint: quippe qui non ex nihilo ſeu priuatione, ſed ex mixtione, in qua res omnes, tametſi perturbatæ, & nulla ratione inter ſe diſtinctæ ineſſent, mundum ortum tradiderunt. Vnde & ſecretione tantum quadam, non verò ortu res eſſe genitas Anaxagorã putaſſe multis in locis apud Ariſtotelem legitur, eóque etiam nomine reprehenditur. Illud verò mirabitur aliquis, quemadmodum verè dici poſsit, hoſce phyſicos, & eos, qui memorati ſunt, theologos, omni actu potentiam priorem ſtatuiſſe, ob eámque cauſam illud, quod dictum eſt incommodum nihil eorum, quæ ſunt, futurum fuiſſe, eorum conſequi ſententiam. Nam quanuis res, quæ genitæ ſunt, & in lucem editæ, priuſquam gignerentur, ſeu in nocte, ſeu in chao, aut miſtione potentiâ fuiſſe, & Orpheus, Heſiodúſque & Anaxagoras ſenſerint, actum tamen ſeu mouẽtem cauſam, quæ potentiâ illâ poſterior non eſſet, ante rerum ortum ſtatuerunt, eiúſque munus eſſe id voluerunt, vt ex illa potentia in actum res educeret, chaóſque illud & miſtionem diſtingueret. Ac Orpheus quidem in primis ante mundum conditum Iouem fuiſſe teſtatur, in cuius pectore diuino atque palatio vera mundi origo latitaret, ita enim canit:

οὕνεκα σὺν τῷ παντὶ Διὸς πάλιν ἐντὸς ἐτύχθη
αἰθέρος εὐρείης ἠδ' οὐρανοῦ ἀγλαὸν ὕψος, & cætera quæ ſequũtur.

Quibus in verbis omnia commemorãs, quæ ſunt in vniuerſo, quæque oculis ſpectantur, cæli videlicet præclaram ſublimitatem ætheris vaſtitatem, immenſi maris, tellurîſque latitudinem, Oceani magnitudinem, terræ depreſſa tarta-

ra, fluminàque & immortales omnes beatos deos deásque, & omnium quæ orta sunt, & quæ orientur in ventre Iouis, antea habitasse præclarè admodum tradit. Itaque constat diuinitatē vetustißimo nomine Iouem appellatam, Orphei sententia mundi ortum antecesſiſſe: quæ omnia è mundo illo formarum ratio númque locupletißimo, quem in se habebat, depromſerit. In carminibus etiam paulò antè ex Argonautica commemoratis, Amorem creatorem Orpheus statuit. Cuius doctrinam Hesiodus imitatus, tria facit mundi ortus principia, chaos, terram & amorem: húncque creatorem esse asserit, qui non cum rebus sit ortus, sed terræ & chao incubans, omnia ex illis eduxerit. Anaxagoras autem mentem statuit, quæ illam rerum mistionem, in qua inesse arbitrabatur, secerneret, résque omnes in lucem proferret. Quocirca in primo huius operis inter philosophos, qui causam rerum agentem mouentémque tradidissent, numerantur, &, quòd, eiusmodi causam posuissent, commendantur. ita verò legitur. Quidam ergo mentem cùm mundi, ac vniuersi ordinis causam esse, perindéque naturæ ac animalibus inesse dixerit, inter priores illos vana dicētes quasi sobrius habitus est, atque Anaxagoram quidem manifestò hos sermones attigisse nouimus. Hermotimum autem Clazemenium hoc prius dixisse ferunt. hi igitur sic existimantes causam bene habendi simul principium esse rerum & talem causam posuere, vnde principium motus exoritur. Primùm autem Hesiodum idipsum quæsisse quispiam suspicabitur, etsi quis alius amorem aut cupiditatem in hisce, quę sunt vti principium, posuit, quemadmodum est Parmenides. hic enim generationē tradens vniuersi, ait:

πρῶτον μὲν ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.

Et Hesiodus:

πάντων μὲν πρώτιστα χάος γένετ᾽, &c. quæ antea commemorauimus. hæc igitur si (ipso etiam Aristotele fatente) ita habeant, mouentémque causam & Hesiodus & Anaxagoras ante mundi ortum posuerint, absurdum alicui videri posset id, quod nunc traditur, illud incommodum, quod antè col-

lectum est, horum virorum sententiam sequi. siquidem falsum est, nullam fore causam, quæ mouere chaos illud, & è priuatione res gignere valeat: præsertim cùm Aristoteles ad docendum, potestate omni actum aliquem prioré esse, Anaxagoræ, qui mentem posuit, paulò post, testimonio vtatur: nisi dicamus ad id Aristotelem respexisse, quòd nulla earum, quæ ab illis, vt causæ mouentes ponebantur, seu amor esset, seu mens, seu diuinitas, verè actus aut mouēs causa dici posset. Nam quæ illius actus esset natura, qui infinitis ætatibus otio veluti marcescens nihil egisset? Actus enim naturâ suâ dicitur illud, quod perpetuò in actione versatur, & ab ea ne minimum quidem temporis desistit. A quiete præterea ad nouam molitionem mutari has causas oportebat, quare non simpliciter actus esse poterant, quippe quæ potestate antefuissent, & ab alia causa immutatæ. Nullam igitur hac fortasse de causa earum, quæ ab Hesiodo & Anaxagora causarum positę sunt, rationem Aristoteles habuit. Anaxagorę autem testimonio in progressu vtitur. quod etsi ipsi Anaxagoræ simpliciter actus mens esse non posset, quippe quam otiosam & à motione vacantem tot sęculorū ætates posuisset, reipsa tamen verè & natura sua est actus, quæ ab actione minimè desistit, quéadmodū infrà docebitur. Alexander Aphrodiseus non Anaxagorā hoc in loco reprehēdi, sed alios quosdam physicos arbitratur, his argumentis, quæ attuli adductus: quod nullo modo potest concedi, siquidem ipsius Anaxagoræ verba Aristoteles cōmemorat. Ac de his satis. Quæ autem de materia hîc traduntur, eius naturam pulchrè declarant, quæ sola est potentia, nullámque vim in se habet efficientem, cùm non secus eius sit pati, atque formæ agere.

Hanc ob causam actum sempiternum quidam faciunt vt Leucippus & Plato: motum enim semper esse inquiunt, etsi nec quamobrem, aut quinam, nec modum, nec causam tradunt: motu namque nihil temerè cietur, sed aliquid semper adsit,

necesse est, quemadmodũ nunc naturâ quidẽ hoc modo, vi autem aut à mẽte, seu ab alio, alio modo. Præterea cuiusmodi sit primus. magnopere enim id refert. At neque Plato dicere id potest, quod interdum censet principium esse, id videlicet quod se mouet. Posterius enim est, animáque (vt ait) vna cum cælo.

Vt incommodum illud quod veterum theologorum, qui ex nocte, hoc est, pura priuatione, & physicorum, qui ex mistione mundi ortum tradiderunt, sententiam consequi expositum est, Leucippus & Plato deuitarẽt, actum sempiternum (inquit Aristoteles) induxerunt, quippe qui motũ, qui actus est, semper esse voluerunt: quanquam quis esset motus ille, in orbémne, an rectus, quamobrem fieret, eiúsne causa aliqua esset, an temerarius & fortuitus, etsi causam haberet, naturâ aut vi quadam efficeretur, an consilio potius & deliberatione & alia eiusmodi omnia, quę necessariò eis erant explananda, reticuerunt. Quoniam autem Plato motus causam videtur reddidisse, nempe animam mundi, quam se mouere, ob eámque causam motus fontem ac principium esse existimauit, ne hoc quidem Platonẽ tueri posse Aristoteles subiicit, quandoquidem mundi animam cum cælo natam Plato ponit. Ita vt motus sempiterni principium esse non possit. hæc de Platone & Leucippo breuiter dicuntur. Ex quibus qua ratione ac modo motum semper esse censuerint, & quemadmodum ea, quæ commemorantur prætermiserint, haudquaquam intelliguntur: quapropter nonnulla sunt adserẽda, per quæ horum virorum de motus æternitate opinio innotescat. Principio, quòd ad Platonẽ attinet, motum eum Aristoteles respexit, quo materiam antequam mundus gigneretur, fluctuantem se agitasse, atque inordinatè iactasse in Tymæo est traditum, ita enim eo in loco legitur. Cùm vellet Deus omnia bona fore, nihil verò, quoad posset, malum: quicquid erat, quod oculorum aspectui pateret, assu-

mens non tranquillum aut quietum, sed fluitans ac temerè agitatum, ex inordinata iactatione in ordinem redegit. hoc enim præstantius esse indicabat. hæc ibi. Quæ cùm Aristoteles nudè & simpliciter intelligeret, exponerétque, mundum in tempore ortum esse, materiámque infinitis antea temporibus temerario iactatam motu ad ipsum mundum fabricandum ab opifice assumptam, Platonem tradidisse existimauit. De quo quidem materiæ motu cùm nihil Plato tradidisset, quod eius explicaret naturam, eum arguendi occasionem Aristoteles arripuit. Itaque ait, nec quis esset ille motus eum tradidisse, hoc est, rectúsne, an in orbem, an potius ex vtroque mistus (tot enim sunt motus genera) nec quamobrem fieret, hoc est, quis eius esset finis, cùm nihil temerè motu cieri, nullus rei aut finis gratia credatur, non item causam efficientem & modum, hoc est, naturáne an vi, an consilio & mente (siquidem tot modis, à totidémque causis motus fit) efficeretur. Quæ tamen omnia ab eo, qui de motu disserebat, eúmque sempiternum statuebat, explicari erat necesse. Nullam etiam ait primi motus mentionem eum fecisse, hoc est, an motus ille materiæ inordinatus, primus esset, nécne, quod tamen cognoscere plurimum refert. Atque id quidem nos eo discimus, quòd octauus Physicorum tam prolixam de eo disputationem continet. Magni etiam videtur interesse rectáne, an in orbem motus ille efficiatur, cùm illorum alter continens & perennis esse posit, alter minimé. Illud quoque magnum momentum in se habet, causam efficientem & modum, quo agit, cognouisse. Alio enim modo naturâ res mouentur, alio vi, alio mente & consilio, neque eodem omnia. Lapis nanque in inferum locũ naturâ fertur, externa vi & pulsũ in superum: ignis contra ad terram vi trahitur, naturâ in sublime euectus. Ea etiam quæ mente, vt homines, vel phantasiâ, vt bruta, mouẽtur, non eandẽ cum aliis, aut etiam inter se motionis habent rationem: neque enim homines & cęteræ animantes vni cuipiã motus generi, vt res cæteræ addictæ sunt, cùm modò sursum, modò deorsum, modò ante versus, modò retro, nunc ad dextrã, nunc ad læuam, prout mens vel phan-

tasia ea moderatur & regit, moueantur. Addit verò Aristoteles, non posse Platonem motus sempiterni principium & causam animam mundi ponere, propterea quòd eam motu illo posteriorem, & vnà cum cælo ortam constituat, vt nullo modo is motus, qui mundi ortum fæcula innumera antecesserit, à principio, quòd cum mundo ortũ est, possit oriri. Nec verò aliquem turbet, quòd animam non cum mundo ortam, sed ipso antiquiorem tum ortu, tum virtute in Tymęo Plato inquiat. siquidem fieri potest, vt vnà cum mundo sit orta, eadémque tamẽ ortu antiquior ponatur, quatenus ab ea mundi ortus inchoauit. Quemadmodum fundamẽtum vnà cum tecto fieri, si nullum sit inter vtriusque fabricationem interuallum, dicitur, quod tamen tecto antiquius esse, priúsque iactum nemo non nouit. Quod autẽ dicitur animam seipsam mouere, Platonis est vulgatum placitum, quod dialogorum suorum multis in locis legitur, atque ab Aristotele in primo de Anima tanquam falsum refellitur. Atque hęc satis de Platonis reprehensione, à qua si vindicare eum aliquis velit, ad id confugiat necesse est, quod Iamblicus, Porphyrius, Plotinus, Proclus, & alij docti Platonici, de mundi ortu sempiterno ex Platonis sententia senserunt. Hi omnes mundum non in aliquo temporis principio ortum esse, quẽadmodum Plutarchus, Atticus, & ex Platonicis alij quidam, præterea Aristoteles Timæi verba simpliciter intelligentes existimarũt, sed sempiternum, genitum tamen, & ab opifice fabricatum, vel (vt verius dicamus) gigni & fabricari, non in aliqua temporis parte, sed in omni sempiternitate ab illo prodeũtem & manantẽ, non secus atque à sole splendor eius perpetuò prodiit & prodibit. Id si ita habet, materia temerario inordinatóque motu iactata infinitis temporibus mundi ortum antecedere non potuit, quemadmodum Aristoteles, & post eum Atticus, in quem Proclus inuehitur, putarunt. Quod autem, quasi antecesserit, à Platone describitur, propterea factum esse existimant nonnulli, vt illius natura absque ornatu omni & distinctione perspecta, quid ab opifice atque anima accepisset, cognosceretur: alij, vt generationis mundi perpetuæ,

atque continentis ordo fieret manifestus, quando non perturbatè, neque eodẽ modo, ſed ordine quodam ſingulis naturis accommodato (quanuis ſimul) ab opifice omnia prodeant. Materiam enim ita, ac vniuerſum ipſum genitum eſſe Platonem velle, cùm id omne genitum ponat, quòd ſub oculorum aſpectum cadit, qualem etiam eſſe materiam voluit, vt Tymæi, quę ſuperius allata ſunt, verba indicant. Itaque nullum motum ſempiternũ eſſe dixerit aliquis, cuius Plato nec ſpeciem ſeu formam, nec finem, nec efficientem cauſam tradiderit. Motus enim ſempiterni, quo vniuerſum cietur, & ſpecies, & finis, & efficiens cauſa in Timæo traduntur. Species quidem conuerſio, vtpote menti, à qua proficiſci ſtatuitur, accommodata atque ſimillima: finis, diuina bonitas: efficiens autem, mouénſque cauſa, mens atque anima: eius quippe vi & efficientia cæleſtes orbes, & illi quidem diuerſis motibus in orbem perpetuò ferũtur. Quod Platonem explicaſſe volunt, cùm in ortu animæ tradidit opificem lineam aſſumpſiſſe, illámque duas in partes fidiſſe: quas cùm in quoſdam torſiſſet orbes, alterum exteriorem, alterum interiorem feciſſe: exteriorem, quem ad dextrum ferri voluit, eiuſdémque naturæ appellans: interiorem verò, quem ad læuam, alterius. hanc igitur animæ conſtitutionem, vim illius efficiẽtem, qua duplici motu ad dextram & ad læuam, hoc eſt, ad ortũ & occaſum, cæleſtes orbes perpetuò ciet, indicare. Eſt enim primi extimíque orbis motus in dextram eiuſdem naturæ, hoc eſt, æquabilis, ſibíque ſemper ſimilis: planetarum autem, qui eſt interior, naturæ alterius ac diuerſæ, hoc eſt, ſibi diſsimilis in læuam. Ita cùm ſempiternum vniuerſi motum Plato ſtatuerit, ſimul efficientem eius cauſam, ſpeciem & finẽ tradidiſſe. hoc autem motu vniuerſi alium nullũ tempore priorem poſuiſſe. Quare neceſſarium non eſſe, vt eius principium & cauſa anima ponatur. Animam porrò ipſam vnà cum cælo ortam, aut ortu & virtute antiquiorem dici, non quòd in quodam temporis initio vnà cum cęlo orta ſit, aut quòd certo aliquo temporis interuallo (quemadmodum Atticus cenſet) mundani cæleſtíſque corporis ortum illa anteceſſerit, ſed

quoniam & animâ & mũdo in omni sempiternitate ab opifice ordine quodam prodeuntibus, anima præstantior gignitur. hunc in modum aliquis Platonem fortasśis tuebitur, huius rerum vniuersitatis sempiternitate constituta. Sed hæc Aristoteles non acciperet, qui Platonis verba nudè & simpliciter, atque, vt significare apta sunt, intelligit. Ea verò mundum aliquando ortum, & illum quidem ex materia fluitãte & motu temerario iactata & vnà cum mundo animam, etsi ab ea ortus initium sumptum sit, declarant. Quid autẽ Plato ortu illo ęnigmaticè significauit, Aristoteles non multum curauit, quippe qui censeret de rebus naturæ apertè propriísque vocabulis non ænigmaticè & fabulosè philosopho esse differendum. Qua eadem via ingreditur, cùm eius alia placita, vt de ortu elementorum ex planis, de animæ constitutione ex numeris, reprehendit. nec secus cùm Parmenidis & Melisśi de vno ente immobili sententiam, cùm item Empedoclis concordiam atque discordiam. De qua re in Cõmentariis de Naturali auscultatione copiosius disserui. Nisi fortasse dixerit aliquis, si mundum ortum materiámque sæcula innumera agitatum, illi subiectam fuisse ex Platonis sententia, vt eius indicant verba, censeamus, modum etiam aliquem relinqui, quo ab Aristotelis reprehensione defendatur. Nam & motus speciem Platonem explicasse, & causam efficientem seu modum: speciem quidem cùm materiam temerè agitatam ac fluitantem, ex inordinata iactatione in ordinem redactã docuit. his enim verbis doceri non rectum esse, nec in orbem, sed permistum perturbatúmque: iisdem verbis non violentum, nec à mente prodeuntẽ tradidisse, quòd & nihil adhuc esset, quod vim afferret, & mentem seu animam summus ille parens nondum genuisset: illi potius materiæ, seu rudi & indigestæ moli cognatũ ac naturalem fuisse: rei nanque inordinatæ motum inordinatũ naturâ conuenire: at verò finem eius nullum fuisse, cùm temerè materia agitaretur. hæc igitur fortasse pro Platone aliquis attulerit. quæ, vt verum fateamur, nec magnum in se habent momentum, nec satis eum a reprehensione vindicant. Neque

enim permiſtus vllus motus eſſe poteſt, niſi ſimplices fuerint, è quorum admiſtione oriatur, vt in rebus, quæ ex elementis admiſtæ ſunt, cernimus. Simplices ergo motus, cùm nondum eſſent, vtpote elementis & cælo, quorum ſunt proprij, non exiſtentibus, ſed materia ſolùm informi, admiſtus nullus eſſe poterat. ſed nec informis materia motu cieri apta eſt, cùm actu ſit oporteat id quod mouetur: vt autẽ moueri poſſe cõcederetur, cauſa mouens aſsignãda erat: quandoquidem materia ſe non mouet, vt exemplis tum in natura, tum in arte antea oſtẽſum eſt. Atqui & temerè ſeu fortuitò agitatam, ſi naturaliter mouebatur, materiam fuiſſe valde abſurdũ eſt, quòd temerariũ fortuitúmque nihil natura moliatur. Sed de Platone ſatis. Iam ad Leucippum venio, qui ſempiternũ atomorum motum poſuit, quarum numerum vimque infinitam in hac longitudinum, altitudinum, latitudinum immenſitate perpetuò volitare, atque interiecto inani inter ſe cohęreſcentes, has rerum, quas videmus, formas & figuras efficere exiſtimauit. De qua Leucippi opinione multa licet videre cùm apud Ariſtotelẽ ſparſim, tum verò optimè apud Lucretiũ, qui Epicuri phyloſophiam magna ex parte à Democrito & Leucippo acceptam carminibus pulchrè decantauit. Ariſtoteles inter cætera loca in tertio de Cælo, hanc illorum ſententiam commemorat, & eiuſdem, cuius hic, rei eos coarguit. Quocirca, inquit Democrito & Leucippo, qui prima corpora tempore infinito ſemper moueri aiũt, dicendum erat, quo motu, & quis corporum illorum eſſet motus naturalis. Lucretius autem in primo ſui poematis ita canit:

Sed quoniam docui ſolidiſsima materiai
Corpora perpetuò volitare inuicta per æuum,
Nunc age ſumma audi, quæ nam ſit finis eorum.

Rurſus in ſecundo:

Quapropter quo nunc in motu principiorum
Corpora ſunt, in eodem anteacta ætate fuere,
Et poſthac ſemper ſimili ratione ferentur.

Hæc Lucretius. ſed illud eſt animaduertendum, quanquam Leucippus ſpeciem motus atomorum cauſámque effi-

cientem prætermiserit, Epicurum tamen non prætermisisse: naturâ enim propriis momentis atomos deorsum ferri, atque aliquo modo declinantes continenter per inane agitari, hunc in modum cecinit Lucretius:

Illud in his quoque te rebus cognoscere auemus,
Corpora cùm deorsum rectum per inane feruntur
Ponderibus propriis incerto tempore fermé,
Incertísque locis spatio decedere paulum
Tantum, quod minimum mutatum dicere possis.

Causam etiam reddit, cur vario & assiduo motu corpora illa agitentur, cùm motione illâ res omnes progigni atque resolui hic tradit:

Nunc age quo motu genitalia materiai
Corpora res varias gignant, genitásque resoluant,
Et qua vi facere id cogantur, quæue sit ollis
Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
Expediam.

Putare igitur, actui potentiam anteire, partim quidem rectè habet, partim non rectè. Quo autem modo dictum est. Actum verò potentiâ priorem esse Anaxagoras testatur. Mẽs enim est actus. Empedocles item amicitiam & litem, ij denique omnes, qui motum sempiternum esse aiunt.

Quoniam potentiam actu priorem esse ratione vnâ antea monstratum est, tum ostensum incommodum, quod ex eiusmodi conclusione sequebatur, nempe eorum, quæ sunt, nihil futurum fuisse, & illo quidem incommodo affectos esse, tum theologos, tum physicos quosdam, Leucippum verò & Platonem, eius vitandi gratiâ, actum sempiternum statuisse, vtro modo res se habeat, potentiámne actus antecedat, an potentia actum, his verbis exponit, vt id, quod tradebatur, substãtias à materia separatas, actus quosdam esse potentiæ planè expertes, verum esse tandem pateat. Est autem

hæc de actus & potentiæ antecessione in nono huius scientiæ libro quæstio pertractata, quo in loco ea totius disputationis fuit conclusio, in rebus singulis, quæ oriuntur & occidunt, tempore potentiam anteire, actum subsequi. Simpliciter autem potentiâ omni actũ aliquem priorem esse, qui potentiam illam ad actum ducat: quippe cùm ad actum, ex potentia adduci, nisi per alium actũ, nihil potest. Quod exemplo ita illustratur. Socratis forma, potentiâ prius fuit, quàm actu, alium tamen actum præcessisse oportuit, videlicet Sophroniscum, qui formã illam Socratis è potẽtia in actũ educeret, alioquin Socrates potentiâ semper fuisset, & nunquam actu. hac verò potentiæ & actus distinctione, cùm aliis in locis, tum maximè in tertio de Anima Aristoteles vsus est, cùm mentem, quæ potentiâ est, eam, quæ actu est, in hominibus singulis antecedere, simpliciter autem posteriorem esse docuit. Quod ita habet: siquidem discipuli mentem potentiâ prius intelligentem esse, quàm actu necesse est, quæ tamen ad actum, vt actu intelligeret, non duceretur, nisi alia quæpiam mens, vt præceptoris, anteiret. hoc igitur est, quod Aristoteles monet, potentiam actui præire, partim quidem rectè se habere, partim non rectè. Rectè enim in singulis rebus, quæ oriuntur & occidunt: simpliciter non rectè, quandoquidem actus aliquis antecedat necesse est, qui potentiam omnem ad actum deducat. Ac eousque quidẽ anteeat oportet, quo ad actus eius attingatur, quod semper primùm mouet, quod sempiternum cùm sit, actu semper est, potentiáque vacat: ita vt in eo necessarium non sit, potentiam actui anteire, queadmodum in eis, quæ, cùm oriri & interire apta sint, eius efficientiâ, cùm sunt potestate, in actum ducuntur. Ita de substantia sempiterna, de qua disputatio instituta est, quæstio tollitur. Neque enim necesse est, imò verò fieri non potest, vt illa potentia, seu patiendi, seu agendi actum eius vllo modo antecedat: quandoquidem id solis, quæ oriuntur & occidunt, conuenit, quæ potentiâ prius esse & agere, quàm actu sint, aut agant necesse est. Porrò sempiternorum & simpliciter immortalium nihil simpliciter potẽtiâ esse in nono,

quem commemorauimus, docet, ita, vt nec motus, qui sempiterno tempore efficitur, potentia esse posit, non item si quid perpetuò mouetur, nisi ea ratione, qua ex hoc in hunc terminum mouetur, eámque ob causam solem & astra, totúmque cælum perpetuò operari & moueri, nec pertimescendum esse, ne tandē stent mouerique desinant, quod physici quidam pertimuerunt. Ita igitur perspicuum est actū potentiæ simpliciter anteire, nec illud sequi incōmodum, quod antea colligebatur. hoc verò multorum testimonio (qui eius post demonstrationes allatas mos est) cōfirmat. Ac primùm quidem Anaxagoræ, tum Empedoclis, deinde eorum, qui sempiternum motum statuerunt, quemadmodum Leucippus. Anaxagoras enim, cùm illam rerum omnium confusionem à principio fuisse censuisset, mentem antiquissimam adhibuit illius permixtionis prorsus expertem, quæ rebus omnibus inter se discretis, hanc, quam videmus, mundi pulcherrimam faciem exornauit. Sed illud dubium adfert, quòd Anaxagoram incommodum illud consequi antea tradiderit: quoniam omnia simul fuisse initio posuisset, actu nullo constituto, qui ex illa admistione res segregaret. Nisi dicamus, quemadmodum tunc diximus, mentem ab Anaxagora positam quidem fuisse, sed otiosam, nihílque infinito tempore agētem, itaque actum, quatenus otio indulgebat, re vera non fuisse. hunc verò actum dici, quòd re vera sit actus, & in actione perpetuò versetur, quanquam Anaxagoras otiosam eam posuisset. Ita Anaxagoræ testimonio ad id solùm vtetur, vt doceat actum potentiâ priorē ab eo positum fuisse, quatenus mentem, quæ natura sua actus est, posuit. Empedoclis testimoniū magis accōmodatum videtur, quippe qui actū induxit, in actione semper versantē, & omni potētia priorē. Eum cōcordiæ & discordiæ nominibus ob effectuū differētiā appellauit. Nam vicissitudine perpetua fieri ab eo interimíq; mūdū credidit. ac quatenus quidē eum ad mūdū fabricandū adhibebat, discordię nomine vocauit, quippe quæ elementa in vnū confusa inter se distingueret, ac veluti odiū inter ea disseminaret. Quatenus verò interitus mūdi causa erat

cõcordia nominauit, elemẽtis mutuo amore inter se coeũtibus. Nihil verò aliud est illud vnũ, q̃ in Cosmopœia tam pulchrè carminibus cecinit: cuius Aristoteles in tertio libro huius operis mentionem faciens, amicitiam esse dixit, vt quæ omnibus, quare vnũ fiant, sit causa. In libello etiam de mundo ipsius Empedoclis carmina retulit, quibus ab illo vno effecta esse canit:

πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔστιν, ἠδ' ὅσα τε ἔσται ὀπίσσω, &c.

Non semel autem, vt Anaxagoras, mundum ortum ponit, sed infinitè, certo quodam tempore elemẽtis inter se distinctis, & hunc ornatum rebus omnibus habentibus, alióque certo temporis interuallo iisdem in vnum coeuntibus, & ita vicissim perpetuò, vt actus ille ab actione nunquam cessaret. Quod idem Leucippo euenit, aliisque omnibus, qui æternum motum constituunt: quandoquidem motus actus est quidam, qui à motore actu proficiscitur.

Tempore itaque infinito, neque chaos, neque nox fuit: verùm eadem semper, aut circuitu, aut alio modo, siquidem actus potentiâ est prior.

Ex actus sempiternitate, quam constituit, atque etiam ex eo, quod tradidit, actum potentia priorem esse, colligit, nec chaos, hoc est, admistionem illam confusionémque rerũ ab Anaxagora excogitatam, nec noctem, hoc est, puram, rerum priuationem, materiámque prorsus informem, quam etiam chaos veteres theologi nominarunt tempore infinito antea cto fuisse: ac id quidem rectè. Quo modo enim, si actus potentia est prior, isque sempiternus, illa rerum omnium, seu in chao, seu in nocte potentia infinito tempore esse ponitur? eo certè quod semper fuit, nihil prius esse potest. Quamobrem, si nox aut chaos sempiterno fuerunt tempore, neutro illorum priorem actum ponere possumus. Quare si prior sit, vtrunque illorũ tollatur necesse est. Nec vero chaos aut nox vnà cum actu æternitate prædita esse poterant. Quæ enim (vt antea tradidimus) illius actus fuisset naturâ, qui infinito tempore ab actione omni vacasset? Illud nanque naturâ suâ actum esse dicimus, quod agit perpetuò, neque otio mar-

cescens ab actione vnquam desistit. Cùm ergo nec chaos, nec rerum priuatio tempore æterno fuerit, sed potētiam omnem actus aliquis antecesserit, omnia, quæ sunt, semper fuisse Aristoteles subiicit. Quod quidem necessariò consequitur. nisi enim ea, quæ sunt, semper fuerint, orta esse aliquando oportebit: Ita aut nox, aut chaos ante eorum ortum ponetur. quæ cùm initium nullum habere queant, infinito tempore antecesserint necesse est. hæc ergo, si non fuerunt, semper fuisse ea, quæ sunt, manifestè colligitur. Semper autem (inquit) aut circuitu, aut alio modo. Neque enim eadem numero semper fuerunt: quippe cùm omnia præter cælum perpetuò oriantur, vicissímque intereant. Sunt autem duo (vt patet) modi, quos Aristoteles attingit, quorum altero rerum ortus & interitus vicissitudinem perpetuò fieri necesse est. Vnus est Empedoclis, qui, vt paulò antè monuimus, in eiúsq; poemate legitur, mundum hunc infinitè genitum, & per statuta temporum interualla infinitè interiisse arbitratur. oriri autem ex primorum corporum, ignis, aeris, aquæ, & terræ perfecta inter se disiunctione, quam discordia efficiat, postquam corpora illa diuturnum quoddam tempus vi & efficientiâ amicitiæ inter se confusa fuerunt, & permixta. Ita verò distinctum à discordia & perfectum mundum, longum aliud interuallum, ac eousque manere, quo ad elementa proprias relinquentia sedes, ad priorem illam confusionem per concordiam permista redeant. hoc verò cùm semper factum fuisse putet, omnia, quæ nunc sunt, conseruata semper fuerunt, consequitur. Alter proprietatis rerum modus is est, quē ipse Aristoteles, vt veriorem & probabiliorem approbat, & sequitur, videlicet omnia, quæ nunc sunt, eò semper fuisse, quòd elementorum partes, résque ex illis constitutæ vicissim ortæ semper fuerint & occiderint, oriantúrque & occidant, vt quasi circulus quidam ex eorum ortu & interitu perennis efficiatur. Nullum etenim elementorum quanuis vniuersum intereat, ex igne tamen aer, & ignis ex aere perpētuò gignitur. quod ipsum, aliis quoque elementis, & his etiam, quæ ex illorum constant admistione, euenit, cùm ex homine

ſemen, & ex ſemine homo oriatur. hic rerum circuitus & quaſi quidam curſus, qui apertè in rebus omnibus cernitur, omnia ſemper fuiſſe, ſempérque non numero, ſed ſpecie eadem renaſci teſtatur. De quo rerum circuitu in ſecundo de ortu & interitu copioſè diſſeruit, & huius rerum viciſsitudinis hanc cauſam reddidit, vt videlicet cùm mortales eſſent & caducæ, nec perpetuò poſſent conſiſtere,perpetuitatem ea ratione conſequerentur. Cùm igitur hic ait, eadem ſemper fuiſſe, aut circuitu, aut alio modo, circuitum ad propriam ſententiam videtur retuliſſe: alium autem modum (quanuis & ille circuitus eſt) ad Empedoclem, Alexander Aphrodiſeus modo contrario exponit, quippe qui circuitum Empedocli accommodat, alium modum Ariſtoteli. Quam expoſitionem non probo, quòd in verbis, quæ mox ſequuntur, circuitum tanquam proprium Ariſtoteles ponat. Illud verò animaduertendum eſt, quæ contra noctem & chaos pro rerum ſempiternitate allata ſunt, noſtræ quoque religionis de mundi ex nihilo procreatione,placito aduerſari. Sed theologi noſtri negāt ſempiternum actum vnà cum nocte, hoc eſt, rerum pura priuatione eſſe non potuiſſe: quinimo eum ſtatuunt, Deum videlicet optimum, maximum, & eum quidem non otioſum,aut ab actione vacantem: quandoquidem perpetuò in ſua ipſius intelligētia, quæ propria eius eſt actio, verſatur.

Porrò ſi circuitu ſemper idem, aliquid, quod vno eodémque modo agat,maneat ſemper neceſſe eſt. At ſi rerum ortus interitúſque futurus ſit, aliud quippiā, quod alio alióque modo agat,ſemper ſit, oportet. Neceſſarium itaque eſt, vt per ſe hoc modo, illo verò per aliud in opere verſetur. Aut ergo per aliquid diuerſum, aut per id, quod primum eſt, ſed per hoc neceſſe eſt. Rurſus enim illud,& ipſi cauſa eſt, & illi. Reſtat igitur per pri-

mum. Illud nanque causa est, vt eodem modo in omni æternitate, vt autem aliter, aliud, at vt perpetuò aliter, vtrunque. hoc itaque eodem modo & motus se habent.

Circuitum, rerum ortus & interitus vicissitudinem, earumdémque reditum esse, proximè exposui. Non quidē eum, quem Empedocles statuebat, sed elementorum inter se, aliarúmque etiam rerum ex illorum admistione genitarum mutuum ortum & interitum. Ex hoc circuitu, qui manifestè in rebus cernitur, duas mouentes causas, duósque ab illis prodeuntes motus, qui eum perficiant, in omni æternitate esse colligit, vt tandem perspicuum sit, substantias illas sempiternas, de quibus in hoc libro disputatio est instituta, esse, eásque perpetuò in actione versari, ab omni motu & materia liberatas. hæc verò, vt planius intelligantur (sunt enim strictim, & obscurè admodum hic tradita) dilatanda sunt, idque totum, quod in secundo libro de Ortu & Interitu quo in loco de hac eadem re fusius & planius disseruit, legitur, repetendum, explanandúmque. Aristotelis itaque eo in loco sententia est, ortus & interitus seriem atque vicissitudinem duplici motu cęlesti perpetuari, à quorum vno ortuum & interituum varietas & vicissitudo pendeat: ab altero, varietatis eius & vicissitudinis, perpetuitas atque constantia. Ac illum quidem priorem, solis proprium motum esse, quo in signorum orbe quotannis ab occasu ad ortum reuoluitur. Posteriorem esse, primæ sphæræ, quæ complexu suo omnia coercet, & solis ac reliquarum stellarum errantium orbes, ab ortu ad occasum secum vnà singulis diebus contorquet. Porrò solis stellam sui, tum præsentiâ, tum absentiâ ortus & interitus efficere: præsentiâ quidem, ortus: absentiâ, interitus. Cuius absentiæ & præsentiæ, quæ fit vicissim, causa sit, quòd circulus ille signifer, per quem circunfertur, conuersionémque efficit annuam, obliquè positus sit, & ad Aquilonarem regionem vna sui parte ad Australem alia inclinet: ob eámque causam sydus eiusmodi modo ad nos accedat, tum autē

ſenſim in diuerſam partẽ retro cedat. Quum autẽ ad Septentriones propius accedit, vitali ſuo calore rerum omnium, ſeu plantarum, ſeu animalium, ortus facere. at quum à Septentrionibus ad Meridiẽ digreditur, tum ſui abſentiâ, quaſi triſtitia quadam terram cõtrahere, vt horreat, ac his, quæ fœcunditate ſua ſole præſente ediderat, magna ex parte ſpolietur. Itaque ſolis motionem obliquam, eius, quæ in ortu eſt, & interitu, viciſsitudinis cauſam eſſe. Eiuſdem autem perpetuitatis & conſtantiæ primum motum, qui nunquam immutatur, eodẽmque modo ſemper fit & agit. Neque enim vnũ & eundem motum, & viciſsitudinem & perpetuitatẽ, quam ille habet, poſſe efficere. Non item primum motum, qui ſui ſimilis ſemper eſt, viciſsitudinis in ortu & interitu authorẽ eſſe poſſe. Sed nec ſolis lationem ad eiuſmodi viciſsitudinem ſufficere potuiſſe, niſi inæquali interuallo ob circuli, per quẽ mouetur, obliquitatem, ſolem moueret, illum modò adducendo, modò abducendo. Vna enim & eadem omnino motio, ſi eſſet, quę ſolem æqualiter moueret, oportere, aut perpetuò ortus rerum eſſe, aut perpetuò interitus: quòd contrariorum, qualia ſunt ortus & interitus, vna & eadem, eodem modo ſe habens cauſa eſſe non poſsit, idémque eodem modo affectum, ſemper idem facere naturâ ſuâ ſit comparatum. Atque hæc quidem præter cætera ad hãc rerum viciſsitudinem attinentia in ſecundo de Ortu & Interitu Ariſtoteles tradit.. cuius verba hæc ſunt: Cùm (inquit) demonſtratum ſit motum eum, qui latio dicitur, ſempiternum eſſe, ortus quoque, ſi hæc ita habeant, continens ſit neceſſe eſt. Latio nanque ortum continenter ideo faciet, quia id admoueat, & abmoueat, quod gignendi vim habet. Et paulò infrà, Quoniam poſitum eſt, & demonſtratum ortum interitúmque rerum continentem eſſe, ortúſque cauſam lationem eſſe dicimus, illud affirmamus, ſi vnica eſſet latio, futurum eſſe, vt ambo fieri non poſſent, quandoquidem inter ſe aduerſentur. Idem enim eodẽmque modo ſemper habẽs rem eandẽ facere aptũ eſt. Quare aut ortus ſemper eſſet, aut interitus. Multi igitur motus ſint, iique contrarij, aut latione, aut inęqualitate opor-

tet: siquidem contrariorum contrariæ sunt causæ. Quocirca & prima latio ortus ac interitus causa non est, sed ea, quę est obliqui circuli, quippe quæ & perennis est, & duobus motibus fit. Necessarium enim est, si ortus interitúsque fieri debeant, & non desistant, semper moueri, ne autem altera duntaxat fiat, duobus. Continuationis igitur vniuersi latio causa est, accessus verò & recessus ipsa decliuitas. Fit enim vt interdum quidē propè adsit, interdum procul, &c. Quæ omnia sunt veluti explanatio eorum, quæ hoc in loco breuiter afferuntur. Itaque cùm ait, Porrò si circuitu semper idem perinde est, ac si hunc in modum dixisset. Si circuitu omnia semper redeunt, ortúsque & interitúsque rerum perpetua est vicissitudo, duo quædam sempiterna mouentia sint, necesse est: quorum alterum æternitatem eiusmodi circuitus faciat, & tueatur: alterum ortus omnis interitúsque semper sit causa. hoc quidem mutabilitate quadam, quæ in eo posita sit, vt obliquè moueatur, ortus authorem, nempe solem nunc cominus agendo, nunc eminus seducendo: illud verò vno eodémque modo semper se habens, motionem suam vnius modi semper efficiendo, & sempiternitatem alteri mouenti communicando. Cùm verò necesse sit, aliquid esse, quod semper agat, sed aliter & aliter, ortus & interitus rerū perpetuò faciendo, aliquid, quod eodem modo semper agit, fit, vt illud per se ortus & interitus causa sit, per aliud verò æternitatis, quæ in ortus & interitus inest vicissitudine. Illud autem per quod agit, cùm vel omnium, quæ agant, primum esse oporteat, vel non primum, sed aliquid aliud, quod primo subiiciatur, vt primum sit, præstat. Etenim si aliud, quod primum non sit, ponatur, cùm primi virtute omnia agant, ad illud tandem veniendum erit, quod & ei, à quo ortum & interitum perpetuò proficisci dicimus, & illi, quod perpetuò agere ponitur, actionis est causa. Quod itaque primum est, huius perpetuitatis causa erit, vicissitudinis, id quod ob sui obliquam motionem aliter se habet, vtriusque, hoc est, circuitus perpetui, vtrunque: ita tamen, vt vni & eidem hoc tribuatur, vnum quidem (vt dictum est) per se, alterum per

aliud, hoc eſt, per primum. Eiuſmodi autem eſt ſol, qui ſua motione (vt docuimus) ortus & interitus facit: in ea autem actione primæ ſphæræ virtute & efficientiâ perpetuò verſatur. Quod quidem, quanuis fortaſſe dubium videri poſsit, ſiquidem ſol ab occaſu ad ortum per circulum ſignorum ex ſe moueri perpetuò, non primi mobilis efficientiâ ponitur, ita tamen ſe habet: nam primus ille motus aliorum finis videtur eſſe. Siquidem errantium ſtellarum animæ ideo mouent, vt primo mouenti ſimiles fiant, ad eúmque, quamproximè fieri poteſt, accedant. ita, vt ſi primum remoueas, aliorum nullus eſſe poſsit, ob eámque cauſam omnis eorum perpetuitas à primo proficiſcatur. Atque, vt concedamus orbes omnes propria motione ex ſe perpetuò moueri poſſe, & motus eorum perpetui primum motum cauſam non eſſe, adhuc tamen viciſsitudinis, quæ in ortu eſt & interitu, perpetuitas à ſupremo motu accipitur, ita, vt motu illo primo ſublato, quanuis ſolis ſtella in orbe ſignifero perpetuo, quod fieri non poteſt, volueretur, omnia, quæ oriuntur & occidunt, prorſus perirent aliquando, nec vltrà omnino reſurgerent. Nulla enim aut vnica ſolùm per ſingulos annos eſſet, noctiũ dierúmue viciſsitudo, quam tamen viciſsitudinem ad rerum ortum & conſeruationem plurimum facere ea loca declarant, quæ polum ſupremum verticem nacta ſunt. hęc etenim cùm vnius tantum diei, vniúſque noctis annum ob ſitum illum habeant, ſoliſque non præſentia ſolùm, ſed & lumine ſex menſes integros priuata ſint, horrida eſſe & vacua, atque ab hominibus & belluis deſerta eſſe exiſtimantur. Quare ortus rerum perpetuitatem motus primus efficit, qui ſolis ſydus ſingulis diebus ab ortu ad occaſum rapiens, noctium & dierum viciſsitudines efficit, quòd ſol ita eo motu cieatur, vt cùm terras lumine ſuo compleuerit, eaſdem modò his, modò illis partibus ſui abſentiâ opacet. Ita intelligenda videntur ea, quæ de ortus & interitus viciſsitudinis cauſis, his verbis traduntur. Quod autem ſubiicit in fine, hoc eodem modo ſe habere, & motus: perinde eſt, ac ſi dixiſſet, quemadmodum inter ſe affecta ſunt, id, quod eodem modo ſemper habet &

agit. Et id, quod aliter & aliter, ita & eorum motus. Siquidem vtrorúmque eadem est ratio. Inquit verò Alexander idem valere, ac si dixisset, non nos solùm de inerrantis sphæræ, & solis motibus hæc tradimus, sed etiam motus ipsi reuera sic se habent. Quæ expositio (vt mihi quidem videtur) verbis consentiens non est, nec mihi probatur, quemadmodum nec illud, quod ait initio horũ omnium verborum, post illud, quod si idem semper est circuitu, desiderari hoc, vel alio modo, vt perfecta oratio eiusmodi sit, si mundus hic semper est, vel circuitu, vt Empedocli placet, vel aliter, vt nobis videtur, &c. Docuimus enim circuitum ad Aristotelis sententiam, non ad Empedoclem attinere, sed hoc, vtro modo se habeat, non multum refert.

Quid igitur alia perscrutari principia oportet?

Cùm duos illos mouentes, solem, qui aliter, atque aliter agit, & primùm qui vno eodémq; modo in actione semper versatur, vel eorũ motiones, vicissitudinis perpetuę, quę in ortu rerũ & interitu est, idoneã causam esse docuerit, in Platonẽ, & fortè etiam in Empedoclẽ, qui alia principia & causas statuere visi sunt, his verbis inuehitur. Illorum enim alter concordiam & discordiam, alter Ideas ortus rerum causam esse tradidit. De Empedoclis sententia antea dictum est, atque etiam de Ideis nonnulla. Censet autẽ Aristoteles Ideas à Platone positas fuisse, vt ortus rerum causa essent, ita, vt res nulla absque Ideæ efficientia oriretur. Quam sententiam non hìc solùm, sed alibi sæpe, & in primo huius operis maximè, refellit: nullámque earum necessitatem esse docet, quòd res omnes, quarum Ideas Plato statuit, naturâ oriantur & fiant, quæ in agendo nullo vtitur exemplari. Effectrices autem ortus causas alias esse, vt ad Ideas recurrere minimè sit opus. Sed horum phylosophorum vter rectius senserit, Plato in Ideis statuendis, an Aristoteles in iisdem reiiciendis, præsentis instituti non est excutere. hoc enim ipsum per se, aut in primo huius scientiæ disquirendum videtur.

Quoniam autem & ita fieri poteſt, & niſi ita fiat, ex nocte erunt, & omnibus in vnum congeſtis, & ex non ente, diſſolui profectò hæc poſſunt. Atque aliquid eſt, quod abſque vlla ceſſatione motu vi in orbem ſit, cietur, hócque non ratione ſolùm, ſed re etiam ipſa perſpectum eſt. Quamobrem primum cælum ſempiternum erit.

Quoniam (inquit) ita fieri poteſt, vt videlicet traditum eſt, nempe vt omnia eadẽ per circuitum redeant, mundúſque perpetuò perſeueret, cuius quidem circuitus ac perpetuitatis cauſæ ſint primum id, quod mouetur, & id quod aliter & aliter agit, hoc eſt, ſolis globus, ac niſi ita fieri poſsit, nulláque motus, à qua circuitus proficiſcatur, perpetuitas ſit, eueniat. vt ex nocte & non ente, ſeu chao omnibus rebus in vnum congeſtis mundus ſit ortus, quod merum cõmentum eſſe traditum eſt, ſequitur profectò, vt diſſolui facilè hęc poſſint, hæc inquam, quę de nocte & chao à veteribus illis theologis, atque etiam phyſicis nonnullis fuerunt excogitata. Quid enim noctem aut chaos inducere neceſſe eſt, ſi motus ſempiternus eſſe poteſt: vnus quidem vnius modi, alter alio atque alio modo ſe habens, à quibus ortus & interitus viciſsitudo perpetuò exoriatur. Facilè igitur hæc tolluntur, atque (vt demonſtratum eſt) aliquid eſt quod abſque vlla ceſſatione continenter mouetur: & illud quidem eo motu, qui conuerſio dicitur. hoc verò non ex ea ſolùm, quæ allata ſuperius eſt, ratione cognoſcitur, ſed re ipſa atque opere perſpectum eſt, ſiquidem ſenſus & effecta omnia, quæ in hoc mundo ſublunari perpetuari cernimus, eam ipſam ſempiternitatem teſtantur. Nam quanuis nemo ex his, quæ vitæ ſuæ curriculo vidit, æternitatẽ hanc aſtruere valeat, tametſi Neſtor ſit ille, aut alius quiſpiam, qui multas vixerint ætates, omnium tamen ſęculorum memoria, quæ à veteribus & priſcis hominibus, deinceps poſteritati tradita eſt, teſtis eſſe poteſt, aliquid eſſe, quod ſempiterno tempore motum eſt, quod

quidem est cælum primum. Atque hæc horum omnium verborum vera explanatio videtur. Nisi quis vellet, id, quod dicitur, dissolui profectò hæc possunt, ad ea referre, quæ de potentia actum antecedente superius obiecta sunt. Vt sit sensus, Si perpetuus rerum omnium circuitus concedatur, atque ita res se habeat, vt declaratum est, omni potentia actus aliquis prior sit, necesse est: quanuis omnia quę gignuntur, potentiâ antea sint, quàm in lucem edantur. Circuitus enim rerum perpetuus, & actus prior potentia sese consequuntur, nec alterum ab altero potest dirimi. Quod Aristoteles antea tradidit, cùm diceret nec chaos, nec noctem tempore infinito antea antecessisse. Sed omnia semper eadem, aut circuitu, aut alio modo semper fuisse: siquidē actus potentia est prior. In quibus verbis illud etiam docet, noctem & chaos vtrique illorum aduersari, & cum amborum natura acriter pugnare. neque enim inductâ, seu nocte, seu rerum omnium permistione & chao circuitus vllus esse potest aut actus, qui omnē potentiam antecedat. Non item noctem aut chaos ponere quis potest, si vel circuitū esse, vel omni potentia actum priorē statuat. Ita tamen inter se affecta sunt, vt nisi nox aut chaos ponatur, circuitus necessariò & actus potentiam omnem antecedens sit inuehendus: itidem contra, noctem & chaos, nisi illa statuantur, velimus nolimus inducere necesse est. Cùm verò horum alterum statuere necesse sit, nóxque ipsa naturæ aduersetur, quippe quæ informē materiam non patitur, chaos verò generationem veram tollat, ac pleraque alia secum incommoda afferat, vt circuitum inducamus, necessitate quadam profectò impellimur. Ita igitur ad quęstionem de potētia & actu verba hæc accōmodare aliquis possit.

Est igitur & aliquid quod mouet. Quoniam verò id, quod mouetur, & mouet, medium est, aliquid quoque est, quod non motum mouet, sempiternum, substantia, & actus.

Quicquid mouetur ab aliquo moueri, in septimo & octa-

uo libris de Naturali auſcultatione Ariſtoteles monſtrauit. Quoniam igitur hoc dictum eſt, motum ſempiternum eſſe, eóque cælum cieri, colligit, aliquid eſſe quod illud mouet: Ita ſempiternitas actus, quod quidem facere inſtituerat, demonſtratur, ſimúlque oſtenditur, primum mouentẽ aliquem eſſe: quandoquidem cælum, quod ab illo mouetur, primum eſt, quod motione cieatur. Intelligendum eſt autẽ, hoc, quod mouet, ab ipſo cælo diuerſum eſſe: ſiquidem fieri non poteſt, vt ipſum, quod eſt corpus & magnitudo, ſe cieat. Nec enim quidpiam eſt, quod ſe mouere & agitare cõcedatur, niſi eius pars ſit vna, quæ moueat, nullo ipſa motu agitata: altera, quæ moueatur, nullam per ſe, aut ex ſe motionem efficiens. Qui ſanè mouendi modus ratióque, quanuis difficilem habet intellectum, in animalibus perſpicuè cernitur: quæ eius ſunt generis, vt per ſe, & à ſe moueri concedantur. In eis enim id quod mouet, & immobile per ſe manet, quod eſt anima, ſeorſum ineſt, ſeorſum etiam id, quod ab anima mouetur, videlicet corpus, hunc motionis modum in cæli corpore abſque mouentis ſeparati natura inuenire non licet. quippe quod partibus non conſtet, quarum vna per ſe moueat, non moueatur, altera moueatur, nec moueat. Corpus enim eſt, idémque continuum, quod eiuſmodi partes habere non poteſt. Itaque cùm moueatur, vis aliqua diuerſa, quæ motione illud cieat, ſtatuatur neceſſe eſt. hanc autem vim motione omni vacare, in octauo quidem Naturalis auſcultationis, quemadmodum eam ipſam eſſe Ariſtoteles demonſtrauit, ſed nunc quoque in verbis, quæ ſequuntur, demonſtrat. Atque hæc altera pars eſt concluſionis, quam huius diſputationis initio demonſtrãdam propoſuit, cùm diceret, neceſſarium eſſe, aliquam ſubſtantiam ſempiternam & immobilem exiſtere. Eo autem demonſtratio nititur, quòd ſi mediũ aliquod ſit, quod duobus extremis participet, aut ex illis conſtet, illorum præterea extremorum vnum ſit, alterum quoque eſſe oporteat. In his autem, quæ mouent & mouentur, medium aliquod eſt, quod ſimul mouet & mouetur. Alterum etiam extremorum exiſtit, nempe id, quod mouetur tantum, & non mouet,

quare consequitur, vt aliquid etiam in rerum sit vniuersitate, quod moueat, & non moueatur, ac illud quidem, quod mouetur, & mouet, primum est cælum, quod ipsum, vt patet, per se mouetur, aliósque orbes secum mouet. Id verò, quod mouetur, cęlum est ex planetarum orbibus cōstitutum, quod quidem à primo mouetur, ipsum autem necessariò nihil mouet. Id tandem, quod motione vacare demonstratur, est vis mouens primum cælum, & eo medio alios. Cùm verò demonstratio hunc in modum cōcludi videatur, illud animaduertendum est, eam concisè in his verbis hisce legi, vt locum hunc Alexander mancum existimauerit, hócque totum (at est aliquid, quod mouetur tantùm) post ea verba (quoniam autē id, quod mouetur, & mouet, mediū est) deesse. Quod probabile admodum est: siquidem, nisi ita suppleatur, efficacitatem nullam ratio habet. Loco autem ita suppleto efficax ratio est, similísque ei quæ in octauo de Naturali auscultatione ad hoc ipsum demonstrandum conclusa est. Sic enim legitur, Tria necesse est esse, id, quod mouetur, id, quod mouet, & id, quo mouet. Id igitur, quod mouetur, necessarium quidem est moueri, at mouere necessarium non est. Id autem, quo mouet, & mouere moueri. Cùm enim simul sit cum eo, quod mouetur, vnà cum ipso mutatur. Quod in iis, quæ loco mouent, perspicuum est, eum vsque ad aliquid necessariò se tangant. At quod sic mouet, vt non sit id, quo mouet, immobile est. Cùm igitur extremum id intueamur, quod moueri quidem potest, motionis autem principium non habet, & id, quod mouetur quidem, ab alio autem, non à seipso, rationi consonum est (ne dicam necessarium) tertium quoque esse, quod immobile cùm sit, mouet. hæc octaui physicorum ratio est, ei quam interpretamur, partim similis, partim dissimilis. Similis quidem, qua ex parte, ex eo, quod id sit, quod mouetur tantum, & id, quod mouetur & mouet, id esse, quod solùm moueat, demōstratur. dissimilis verò, quod ex ratione instrumenti, quod quidem ab alio mouetur, vim habere videatur, cùm hæc ex ratione medij, quod vtroque extremo participet, petatur, quanquam ex illa fortasse ex

eodem vim sumit. Quæ concludendi ratio, probabilis duntaxat alicui videri posſit, cùm perpetuò res non ita habeat, vt si mediũ aliquod aut cõpositum sit; alteráque eius pars separata inueniatur, reliqua quoque eius pars necessariò existat. Siquidem (vt ait Simplicius) compositũ inuenitur ex consonante & vocali, & separatim item vocalis, cùm per se consonans proferri non posſit. Adiecit verò eo in loco Aristoteles confirmationem ex Anaxagora sumptam. illum rectè dixiſſe, ob hanc causam testatus, cùm mentem impatibilem esse & non mistam statuiſſet, quippe quam motionis principium feciſſet. Cùm verò probabilitatem duntaxat rationes eiuſmodi haberi videantur, necesſitatem accipiet, si illud adiiciatur, in mouẽtibus, & rebus, quæ mouẽtur, progressum in infinitum non esse, sed ad aliquid tandem perueniri, quod omnino est immobile, seu statim ad illud accedatur, seu ad id, quod seipsum mouet, quippe quod se mouere dici non potest, nisi quatenus vnam in se partem continet, quæ mouet, & omnino non mouetur. Quæ quoniam ex accidenti, nempe totius motu, agitatur, ideóque perennem motum facere non potest, vt in octauo illo demonstratum est, necesse est, si motus perennis futurus est, mouentem ipsum omnis motionis expertem esse. Quamobrem (inquit Aristoteles) immobile aliquod primum mouens sit necesse est, quod ne ex accidenti quidem moueatur, si in rebus, vti diximus, esse debeat incessabilis aliquis & immortalis motus. Inquit autem hoc in loco, hoc mouens, quod non mouetur, sempiternum esse, substantiam & actum. Quæ omnia ex motus sempiternitate accipiuntur, qui sempiternus esse non potest, nisi mouens sit sempiternum. Neque enim à pluribus mouentibus sibi vicisſim succedentibus vnus idémque numero motus potest proficisci: sed substantiam quoque esse necesse est, eámque essentiâ actum, quòd substantia entium sit primum, quale hoc mouens esse debet. motúsque ab eo, quòd substantia non est, manare non posſit, nec motus sempiternus ab eo, quod potentiæ est particeps, vt antea fuit demonstratum.

Hoc autem modo mouet.id,quod expetendum est, & id, quod intelligentia apprehenditur, mouet, nec mouetur. horum verò prima eadem sunt. Sub cupiditatem quidem enim cadit, id quod apparet bonum. id autem re ipsa est bonum, quod primùm volũtate appetitur. Ac quia videtur,potius appetimus, quàm, quoniam appetimus, videatur.Principium nanque intelligentia est.Intellectus autẽ à re intellectili mouetur. At res intellectilis altera secundũ se est series, cuius substãtia prima est, & huius ea, quæ simpliciter est & actu.

His verbis, quæ concisa admodum breuitate scripta sunt, explanat, quemadmodum vis illa mouens, quæ non moueri, sed mouere tantum tradita est, motum efficiat. hoc autem docet,demonstrationem altius repetens,modúmque aperiẽs, quo res expetendæ,& quæ intellectu apprehenduntur,appetitum intellectúmque mouere soleant:tum demõstrans,eam mouendi rationem ad eam vim, de qua loquimur, spectare, quandoquidem & summè est expetenda, & in eorum genere, quæ intelligentiâ apprehendi possunt, primũ locum obtinet. Itaque ait,eius, quod expetendum est, & quod intelligentiâ apprehenditur, hanc rationem mouendi esse, vt moueat,nec moueatur. Quæ res facilè declarari potest. Nec enim cùm auditum concentus aliquis, aut aspectum pulchra aliqua effigies mouet, tum seu cõcentus, seu effigies illa mouetur. Sed ab illis motione vacãtibus auditus & aspectus motu quodam, & si non proprio, pelluntur: quod idem euenit rebus intellectilibus, appetitúmque mouẽtibus, cùm mentem aut appetitum mouent. De qua re Aristoteles in tertio de Anima versus finem copiosè disseruit. Cùm ergo ita res se habeat, vísque hæc mouens, de qua disseritur, summè intel-

lectilis ſit, ſumméque expetenda eius naturæ & facultatis eam eſſe colligit, vt moueat & non moueatur. Summè autē intellectilem expetendámque eſſe hunc in modum videtur monſtrare. In ordine eorum, quæ per ſe intelliguntur, ſubſtantia primas tenet, atque in ſubſtantiæ genere ea, quæ ſimpliciter eſt actus. Eiuſmodi autem eſt vis ea, quæ ſempiternum motum ita facit, vt non moueatur: eorum ergo, quæ intelligentiâ apprehenduntur, hæc ipſa vis ſumma eſt. Quod ſi ita habet, omnium quoque expetendorum ſummum ſit neceſſe eſt. In his enim duobus generibus eadem ſunt, quæ prima ſunt & ſumma. Nam quãuis non omnia, quę bona optabiliáque videntur, & cupiditatem cient, continuò ſint aut bona, aut optabilia, alterámque vim appetendi, hoc eſt, voluntatem moueant, primum tamen, quod ſub voluntatem cadit, illud eſt, quod reipſa bonum eſt, atque optabile: neque ideo optabile, aut bonum videtur, quia appetimus, ſed contrà appetimus, quia optabile eſſe intelligentiâ & ratione cõprehenſum eſt, cùm voluntatis appetitio ex intelligẽtia oriatur, intellectúmque res illæ ſolæ moueant, quæ ab ipſo comprehendi ſeu intelligi aptæ ſunt. hinc profectò conſequitur, vt primùm expetendum, quod ſub voluntatem cadit, intelligentiâ apprehendatur, & vt in expetendorum genere primum eſt, ita in eorum, quæ intellectũ mouent, primum locum occupet. hunc in modum Ariſtoteles vim, quæ mouet, & non mouetur, in genere rerum intellectilium & expetendarum primam eſſe (vt videtur) demonſtrat. Quæ demonſtratio cùm præciſè atque obſcurè concludatur, vt clara & perſpicua fiat, illud in primis ignorandum non eſt, duo bonarum optabiliúmque rerum genera eſſe, vnum, earum, quæ cùm bonæ optabiléſque re vera non ſint, videntur tamen: eiuſmodi ſunt corporis voluptates, potiſsimum ſi exuperent. Alterum genus eas complectitur, quæ veræ ac ſuapte naturâ bonæ ſunt, & optabiles. Quales ſunt virtutes, omnéſque animi boni habitus. Illud deinde non eſt prætereundum, vim appetendi, quanuis ſubiecto & numero vna eſt, in duas tamen rationes diſtribui. Nam quemadmodum nihil obſtat,

quominus sentiēdi facultatem vnam dicamus, quanuis sensibus quinque contineatur: vnam item animam, quæ tamen viribus multis est prædita. ita nihil impedit vnam genere, aut etiam subiecto esse naturam, quæ appetit, tametsi duæ eius sunt vires, aut partes. Est igitur vna eius pars cupiditas, & libido, altera voluntas. Prima sensus tantum iudicium sequitur, & quòd sensus in rem solùm præsentem feratur, ea, quæ optabilia, cùm non sint, videntur, consectatur. Secunda menti & rationi, quæ non præsentis solùm rei, sed etiam futuræ sensum habet, adhæret, nihílque expetit, quod non antea verè bonum esse ratione & intelligentia fuerit comprehensum. Quæ à cupiditate expetuntur, bona ob id videntur, quia expetuntur, ac iucunda esse percipiũtur. Quæ autem à voluntate, suapte naturâ bona sunt, & prius bona esse apprehēduntur, quàm ab illa expeti incipiãt. Neque enim vt voluntatis, ita cupiditatis id, qnod verè bonum est, obiectum est, sed iucundum. Quod quia iucundum esse percipitur, bonum etiam à sensu esse existimatur. Atque, id est, quod apparens, non verè bonum appellatur. Pręter hęc, illud quoque animaduertendum est, eorum, quæ intelligentiâ apprehenduntur, duas series seu ordines esse. Vna ea comprehendit, quæ per se intelligi apta sunt: altera ea, quæ ex accidenti, seu omnino per aliud. In prima habitus omnes & formæ collocãtur, in altera habituum & formarum priuationes. Est autē habituum ordo varius & multiplex, quippe qui & substantias omnes, & accidentia omnia, quæ in substantia inhærent, intra se concludat. Sed in toto eiusmodi ordine, qui per se intelligentiam mouet, primum locum substantiæ occupant, deinde beneficio eius accidentia, quemadmodum & per eam in rerum sunt vniuersitate. Cùm autem substantiarum aliæ materiæ participes sint, & concretæ, potestatíque admistæ, aliæ simplices, & à materia abiunctæ, suáque naturâ actus, hæ posteriores in altissimo rerũ, quas intelligentiâ apprehēdimus, gradu collocãtur, tum substãtię materiâ participãtes proximè cõsequũtur. Cuius rei causa est, quod quicquid per se, seu sensu, seu mente apprehenditur, actu in rerum vni-

uersitate esse oporteat. Nihil enim per se apprehendi potest, quod vim apprehẽdentẽ non moueat,atque ad sui apprehen sionem quodammodo excitet,& quale ipsum est actu, talem facultatem illam apprehendentem efficiat. hæc verò à nullo, nisi actu sit, præstari queunt, quippe cùm mouere actus solius proprium sit,potentiæ autẽ & facultatis moueri. Quod quidem de sensu & his,quæ ab eo apprehenduntur, in secundo de Anima, de mente autem & rebus, quas intelligit in tertio eiusdem operis, ab Aristotele traditũ fuit. Atque cùm res ita habeat, fit, vt quo aliquid actu magis participabit, eo naturâ suâ, ac per se intellectile magis sit. Quæ verò ab actu remouentur magis, & ad potentiæ seu priuationis accedunt naturam, sub intelligentiã cadere minus sunt apta. hinc euenit, vt substantiæ materiæ expertes, quòd ab omni potentia & priuatione sint liberatæ,actúsque puri sint & simplices, in rebus, quas mens apprehendit, primum locum merito habeant, tum substantiæ, quæ materiam admistam obtinent, consequuntur. deinde formæ accidẽtariæ. In postremo gradu, qui secundum ordinem totum complectitur, priuationes positæ sunt, quæ nullo modo per se, sed per habitus suos apprehendi consueuerunt: his hunc in modum declaratis ad Aristotelis rationẽ redeamus. Cùm itaque duo rerum optabilium (vt dictum est) sint genera: duo item earum, quæ ab intellectu apprehenduntur, ordines, prima (inquit) horum eadem sunt. Prima autem in optabilium genere non ea,quæ per se bona sunt, naturámque verè optabilem habent. Nec item in rebus intellectilibus,eę,quę non ex accidenti aut per aliud, sed per se apprehenduntur. hæc enim quidem eadem fortasse inueniuntur, siquidẽ optabile re vera nihil est, quod ab intellectu tale esse percipi nequeat: intellectus contrà nihil,nisi re ipsa bonum aut optabile apprehendit, quippe qui habitus & formas percipit quas diuinum quiddam, bonum & expetendum esse, ob eámque causam eas, quæ in materiam recipiuntur, vt à fœmina marem ab ipsa expeti Aristoteles tradidit. Sed quanuis sint eadem, ea tamen prima hoc in loco non intelliguntur. Sed potius ea, quæ in his primis

locum ſummum habent. Cuiuſmodi in rebus intellectilibus ſubſtantia ſimplex & actu: in optabilibus autem id, quod re ipſa non ſolùm bonum eſt, ſed omnium bonorum optimum. hæc eadem eſſe ſtatuuntur. Ac rectè quidem. Nam ſi optabile re ipſa intelligentiâ apprehenditur, quo optabilius aliquid eſt, profectò id magis apprehendi queat, neceſſe eſt: ita fit vt quod ſummè eſt optabile, ſummum quoque eorum ſit, quæ intelligentiâ poſſunt apprehendi: & contrà id, quod ſummè apprehendi poteſt, expetendorum omnium maximum. Præſertim, cùm forma, quemadmodum diximus, bonum quoddam ſit diuinum & expetendum, vt ſumma & perfectiſsima forma, qualis eſt ſimplex & actu ſubſtantia, quæ maximè intelligi apta eſt, diuiniſsimum ſit, optimum & rerum, quæ expetuntur, maxima. Cùm ergo hæc prima eadem ſint, & ea, de qua diſſeritur, vis mouens immobilis in rebus intellectilibus primatum teneat, vtpote ſimplex & actu, in rebus quoque optabilibus ſumma ſit, neceſſe eſt. Eo itaque modo mouere poteſt, quos res intellectiles optabiléſque mouent, quæ ita mouent, vt cùm mouent, non moueantur. Quod autem ait (ſub cupiditatem quidem id cadit) quanuis non cohærere cum ſuperioribus videatur, ad id pertinet, vt doceat non omne quidem, quod expetitur, intellectu apprehendi, quòd quædam cupiditatem moueant, quæ ad ſenſum attinent, non ad mentem, quæ tamen prima ſunt in genere expetẽdorum & intellectilium, eadem eſſe: ſiquidem prima, quæ re vera ſunt bona, voluntate expetuntur: quam expetitionem mentis cognitio antecedit, vt ideo expetantur, quia expetenda eſſe rationi videantur: non autem videantur, quia expetantur, vt apparentibus euenit bonis. Principium enim (inquit) ſubaudi appetitionis, intelligentia eſt. Intellectus autem à re intellectili mouetur, ita vt rem, quæ appeti voluntate debet, intellectilem eſſe oporteat. Quod autem ſubiicitur: At res intellectilis altera ſecundum ſe eſt ſeries, rationis allatæ eſt aſſumptio, quemadmodũ ex iam dictis intelligere facilè quis poteſt. Quæ autem ſit rerum intellectilium altera ſeries, ſatis à nobis expoſitum fuit.

Idem autem non est vnum & simplex. Vnum enim mensuram, simplex verò, quomodo res se habet, significat.

Cùm dixerit substantiam actu & simplicem in his, quæ intelligentiâ apprehenduntur, summam esse, ne quis errore ductus, simplicis vocabulum ad vnius referret significationẽ, idémque esse vnum & simplex putaret, eorum differentiam subiicit, vnum inquiens mensuram significare, simplex verò rei habitum quendam. Quod quidem verum esse ex his potest intelligi, quæ in quinto & decimo huius operis libris de vocabuli, vnius, significatione sunt prodita. Inter cætera autem rationem mensuræ eo significari præclarè exponitur. Nam cùm mensura id nuncupetur, quo primo vnumquodque cognoscimus, omnia profectò, & quanta præcipuè, vno agnoscuntur, vel certè eo, quod diuiduâ naturâ licet cõstet, vt tamen indiuiduum & vnum accipitur, quemadmodum pedis vnius linea est, qua ad lineas alias metiendas vtimur. hanc mẽsuræ rationẽ vox illa, simplex, non signat, sed rei qualitatẽ & naturã seu dispositionẽ. Quocirca potest quidpiam vnum esse, quod simplex non est, veluti vnus homo, aut aliud quid simile. Rursus potest simplex quid esse, quod multitudine quadam constabit: nec vt vnum sit, vlla necessitas impellit. Cuiusmodi est hæc, de qua sermo est, substãtia immobilis, quæ cùm simplex sit, non vnam tamen esse ostendetur. Nec, quòd vocabulorum horum significationes inter se differant, differentiam eorum indicatam frustrà esse quis putet. Interdum enim pro alio vnum sumitur, quemadmodum cùm dicitur, aliquid ἁπλῶς non dici, idem valet, ac si diceretur, vno modo. Illud etiam verè vnum est, quod simplex est, & diuidi non potest.

Atqui & pulchrum, & quod propter se diligendum est, in eadem serie est, optimúmque semper est, aut optimo respõdet proportione id, quod primum.

Ad confirmandum id, quod traditum eſt, quæ in rebus expetendis & intellectilibus ſummum locum habent, eadem eſſe, poſitum hoc videtur. Nam de rerum intellectilium ſerie, cuius in ſuperioribus verbis meminit, loquitur. Eadem autẽ eſt bonorum, & eorum, quæ intelligentia apprehenduntur, ſeries, quòd habitus & formæ, quas per ſe intellectu agnoſci docuimus, boni rationem habeant, non ſecus, ac earum priuationes, mali. Quod etiam Pythagorici quidam tradiderunt, cùm duos rerum ordines, vnum habituum, alterũ priuationum ſtatuerent, & hunc quidem rerum malarum, illud bonarum eſſe vellent. Quos ordines in primo huius operis Ariſtoteles hunc in modum recenſet.

Finitum	Infinitum
Impar	Par
Vnum	Multitudo
Dextrum	Siniſtrum
Maſculinum	Fœmina
Quieſcens	Motu agitatum
Rectum	Curuum
Lumen	Tenebræ
Bonum	Malum
Quadratũ,	Altera parte longius.

Finitum igitur & cætera quæ ſequuntur bona eſſe, infinitum & reliqua mala. Quę omnia, vt patet, bonorum quædam ſunt priuationes. Quod autẽ dicitur, eſtque optimum ſemper, aut optimo reſpondet proportione id, quod primũ eſt, alia ad idem confirmandum ratio videtur eſſe. Quanuis & huius quæ expoſita eſt, pars quædam eſſe poſsit intelligi. Sed vtrouis modo intelligatur, cùm id optimum eſſe, quod primum eſt, dixiſſet, illud, aut proportione reſpondet, pulchrè adiectum eſt. Quædam enim prima optima ſunt, non ſimpliciter quidem, ſed ſola comparatione. Quemadmodum in intellectibus humanis is, qui actu eſt, optimus eſt, non ſimpliciter, ſed quòd alios intellectus, qui potentia ſolùm ſunt, aut habitu dignitate antecedit, ob eámque cauſam, cum primo ac diuiniſsimo intellectu, qui ſimpliciter optimus eſt, aliquo poſsit modo comparari.

Eſſe verò in his, quæ vacant motione id, cuius gratia, diuiſio indicat, alicui enim eſt id, cuius gra-

tia, quorum alterum quidem eſt, alterum non eſt.

In tertio huius operis, qui Græcis ſecundus eſt, cùm quæſtiones ad hanc ſcientiam pertinentes proponit & diſputat, in immobilibus rebus finem non eſſe docet, idque eo argumento, quòd finis & id gratia cuius, actionis cuiuſpiam ſit finis, actióque omnis cum motu efficiatur, qui in rebus immobilibus nullus eſt. huic decreto aduerſari id videbatur, quod antè tradidit, ſubſtantiam immobilem optimam eſſe, ac ſummè expetendam, eóque modo mouere, quo res expetenda motione appetitũ ciet, quod certè ipſius finis eſt proprium. Ne igitur ipſe à ſe diſſentire, pugnantiáque docere videretur, quemadmodũ in rebus immobilibus finis inueniatur, declarat. Itaque finem bifariam diuidit, vt vnus ſit cuius gratia actio fit, quíque actione cõparatur. Alter, cui hic, in quem actio deſinit, fieri conſueuit. Siquidem id cuius gratia actio eſt, alicuius ſemper commoditati comparatum eſt: horum igitur alterum mobilibus rebus concedit, alterũ negat. Quem autem concedat, quémue neget non aperit: ſed ex horum finium natura poteſt intelligi. Cùm enim vnus actione cõparetur, & eo, qui agit, longè ſit poſterior, in immobilibus eſſe profectò non poteſt. quippe quæ non moueãtur, atque in ſuo fine ſint ſemper, nihílque quod antea non haberent, indipiſcantur. Alter ante rem gerendam, ſeu actionem exiſtit, ſimúlque eſt cum eo, quod agit, imò verò vnum idémque cum eo eſſe poteſt. Cuiuſmodi eſt ædificator, qui ſibi domum conſtruit. huius generis finis in rebus immobilibus & ſempiternis ineſt, & quo minus inſit, eiúſque ratio eis conueniat, nihil impedit. Nam & ſi immobiles ſint, mouere poſſunt & agere, idque ſui gratia & propter ſe, vt in eo, in quo ſunt, ſtatu conſeruentur. Neque actio omnis cum motu coniuncta eſt, ita, vt res quę agit, moueatur, ſed ea tantum actio, quæ à corpore, aut ab eo, quod in corpore ineſt, illíque copula quadam coniunctum eſt, proficiſcitur. Mentis enim actio atque etiam aſpectus & tactus ſine motu efficitur, cùm temporis fiat momẽto, in quo motus eſſe non poteſt. Omnia

præterea ad ſubſtantiam immobilem, vt ad extremum bonorum ſunt ordinata, vt illa non ſui ſolùm, ſed aliorũ etiam omnium finis dicatur. Qui etſi motu, quomodo calor, paulatim non acquiritur, quandoquidem bonum agendum non eſt, vnaquæque tamen res actione ſua & motu a natura conſtituto, ad illam quã proximè accedere, eíque coniungi enititur, non ſecùs ac grauia locum inferum, leuia ſuperum, vt finem ſuum motionibus ſuis adipiſcantur. hæc autem finis ratio, quanquam eius videatur eſſe, cuius gratia aliquid fit, quem finis modum ſubſtantiæ immobili Ariſtoteles negat, quoniam tamen per motum non fit, nec paulatim gignitur, quomodo domus aut ſanitas, eidem ſubſtantiæ tribui poteſt. Itaque patet, quemadmodum in immobilibus finis ponatur. Auerrois finis diſtinctionem aliter tradidit, vt vnus is eſſet, qui in alium recipitur, vt illius quædam perfectio, quemadmodum ſanitas in animali, alter per ſe manens, vt dominus ſeruorum finis eſt, in quem actiones illorũ diriguntur. hunc poſteriorem ſubſtãtiæ immobili ait tribui, veluti ei, ad quam omnia referuntur: alterũ minimè, quomodo accidẽs ſit, quod in ſubſtantia illa eſſe non poteſt. Eſt autem animaduertendum finis partitionem in id, gratia cuius & id cui, in ſecundo de Anima traditam fuiſſe, cùm viuentis corporis finem animam eſſe Ariſtoteles docuit. Atque hanc finis partitionem intelligo, cùm nunc ait, diuiſione indicari.

Eo igitur mouet modo, quo res, quæ amatur: quod autem mouetur, mouet reliqua.

Quoniam quæ expetuntur, optimáque ſunt, & in pulchrorum genere ſumma, eadem neceſſario amantur, ſubſtantiámque immobilem non expetendam ſolùm, ſed rerum omnium expetendarum maximam, & optimam, pulcherrimâmque eſſe monſtratum eſt, concludit, eam non ſecus mouere id, quod motu ciet, quàm res, quæ amatur, amantem mouere, & ad ſe rapere conſueuit: quaſi diceret, ſine ſui motione: id autem, quod ab ea mouetur, reliqua motu ciere.

Quæ verba aperta quidem videntur ad intelligendum, sed tamen obſcura ſunt, & cum multis difficultatibus coniuncta. Quid enim illud ſit, quod ſubſtantiæ immobilis amore rapiatur, & ab ea impulſum cętera moueat, difficile eſt (vt ego quidem exiſtimo) diiudicare. Nam cùm cælum primũ, quod complexu ſuo omnia continet, & velociſsima, ſibíque ſimili fertur conuerſione, veriſsimile ſit id eſſe, quod ab illa dicitur moueri, quippe quod motu ſuo cætera omnia ſecum verſat, eiúſque motus ſempiternitate ſubſtãtiam hanc ſempiternam exiſtere monſtratum eſt, doceri non ſatis poteſt (quanquam multi id ſe præſtitiſſe cenſuerũt) quemadmodum illud à ſubſtantia immobili & prima, vt à re quæ amatur, expetendáque eſt, moueatur. hic enim motus, qui à re amabili atque expetenda proficiſcitur, verè & propriè motus non eſt, nec ad motum, qui in loco fit, pertinet, ſed ſola tranſlatione motus dicitur, qui finis, ſeu eius, quod vt finis mouet, proprius eſt, vt ad cælum, quod verè in orbem fertur, accommodari poſſe nullo modo videatur. Nec enim homo puellæ amore captus, impulſu ſolo, qui ab illa venit, ad eam quærendam moueri poſſet, niſi vim motricem in ſe haberet, cuius efficientiâ ad eam moueretur. Nec igitur cælum ſolo ſubſtantię immobilis amore ductum in orbem poteſt cõuerti, ſed conuerſionis eius effectricem cauſam, quæ non vt finis moueat, neceſſe eſt adeſſe. Ea verò nulla videtur eſſe, niſi ſubſtantia immobilis, quæ tamen non erit, ſi eo modo tantùm mouet, quo res, quæ amatur. Quod ſi præter ſubſtantiam primam immobilem, anima (vt Alexandro & aliis multis Peripateticis placuit) in cælo ſtatuatur, quæ ſubſtantiæ illius primę & immobilis amore commota, ad cæleſte corpus, in quo eſt, mouẽdũ impellatur, ita vt ab anima, veluti à cauſa efficiẽte, à ſubſtantia autem immobili, vt à fine, ac re expetenda & amata cælum moueatur, non pauciores, ſeu minores difficultates exiſtunt. Ex motus enim cæli ſempiternitate, ſubſtantiæ immobilis, vt cauſæ illius effectricis, ſempiternitas, tum in hoc libro, tum in octauo naturalis auſcultationis mõſtratur. hanc eandem ſubſtantiam in magnitudine non eſſe, eo demon-

strabitur, quòd motus mometaneus fieret. Quæ demonstratio nulla esset, si vt finis duntaxat, non vt causa effectrix moueret. Cuius quidē rei tum, cùm demonstratio afferetur, monebo. Quid? quod nullibi huius animæ cælestis Aristoteles meminit, nullóque in loco de ea disseruit, de qua tamen, vtpote re præstantissima, non minus, imò verò multò magis, quàm de cæteris animabus, si illam esse credidisset, erat disserendum. Nam quod animatum cælum ponit, ad substantiam immobilem, de qua nunc agitur, referendum est. quippe quæ cęli quodammodo est anima. Quid? quod in progressu substantiæ immobilis numerum & multitudinem explanans totidem illas esse, quot orbes, qui conuertuntur, constituit, quod minimè necessarium esset, si ab ea, vt à fine & re expetenda motio prodiret, quippe cùm motionis omnis cælestis, imò verò rerum omnium illa sit finis. Hæ igitur & similes exoriuntur difficultates, anima, quæ à substantia immobili diuersa sit, in cælo constituta. quo modo igitur cælum primum substātia immobilis, vt res, quæ amatur motu cieat, non facilè est exponere. Nisi animo concipiamus putemúsque, id, quod ab illa, vt à re expetenda & fine mouetur, primario cælum non esse, sed ipsamet seu proprium eius appetitum ac mentem: quorum alter, hoc est, mentē, cùm naturam suam pręstantissimam, omniúmque optimam & summè expetendam apprehendat, perfectionémque illam & immortalitatē, perpetuitate motus contineri intelligit. altero, hoc est, appetitu, eandem ardentissimo quodam amore prosequitur, atque ad cæleste corpus motu perpetuo ciendum impellitur, non secus ac sanitatis conseruandæ gratia quispiam inambulat, cùm & illius perfectionem nouit, & non alio modo conseruari eam posse intelligit. hoc de substantiæ immobilis motione in disputationibus contra Algazelem, & in hoc etiā duodecimo, Auerrois excogitauit. Qui alium etiam finem motus, quo cælum à substantia illa mouetur, esse tradidit, rerum videlicet caducarum & mortalium generationem & conseruationem, quæ ab illa cælesti motione omnifariam pendet, & sine ea conseruari nullo modo potest.

Ita huius philoſophi ſententiã, eadẽ ſubſtantia immobilis & finis motus rationem habet, & cauſæ efficientis, nullâque anima diuerſa eſt, quæ à ſubſtantia illa, vt à re expetẽda moueatur. Nec hoc in ſubſtantiis à materia ſeiunctis abſurdum eſſe ait, quandoquidem finis & efficientis rationes ob materiam tantùm inter ſe diuerſæ ſunt, quæ ſi in rebus inſint à materia liberatis, eidem rei poſſunt cõuenire. Quemadmodum, inquit balneum, quod cõgitatione à nobis cõcipitur, vt efficiens cauſa mouet, quod autem reipſa balneum eſt, motionis eſt finis. Id verò ſi in materia non eſſet, vel ſeiunctum à materia animo cogitetur, ab eo, quod vt efficiens mouebat, nulla ratione erit diſiunctum, eiuſdémque motus res eadem efficiens erit & finis. Cùm ergo ſubſtantia immobilis materiæ prorſus ſit expers, motionis cęli efficiens & finis eſſe poteſt. hæc Auerrois ſententia eſt (& ſi alij nonnulli aliter ſenſerint) quæ ſuperiores quidem difficultates elabitur, ſed tamen & ipſa alias coniunctas habet. Neque enim Ariſtoteles ſubſtantiam immobilem ſe mouere alicubi tradidit, ſed perpetuò cælũ ab ea moueri, ipſámque eſſe immobilem. Atque hoc in verbis quæ nunc exponuntur, tradi potiſsimum videtur. Siquidem ait id, quod mouetur, alia mouere, qui locus primo cælo maximè conuenit, cuius motione cæteri cientur. Quinetiam ſeipſam ad mouendũ cælum ſi moueat, immobilis profectò non erit, quod tamen Ariſtoteles demonſtrare hoc in loco inſtituit. Nec quod à materia abiuncta ſit, ad motum efficienter ciendum, ſi, vt res, quæ amatur, moueat, ſufficere videtur, quando nec balnei forma, & ſi à materia abiuncta poneretur, hominis corpus efficienter moueret, quippe cùm animæ illud ſit munus. Atque hanc mouentium cauſarum differentiam in his, quæ à re expetenda motu aliquo cientur, in tertio libro de Anima Ariſtoteles tradidit. Tria enim in animalium motu eſſe docuit. vnum, quod mouet, & illud bifariam diſtributum, nempe id, quod eſt omnino immobile, quæ eſt res expetenda: & id, quod mouet, & mouetur, quod eſt appetitus cum imaginatione aut mente, quæ à re amabili & expetenda mouentur, animálque ad

illam prosequendum moueat. Tertium est id,quo veluti instrumento ad motum efficiendum appetitus vtitur. Itaque patet id, quod à re amabili mouetur,non esse ipsam rem, quę amatur,sed appetitū menti aut imaginationi cōiunctum,quę ipsum animal efficienter mouent: sed occurrere aliquis potest, non necessarium esse inquiens, vt quod à re expetenda mouetur, ab illa planè diuersum sit, imò verò fieri posse, vt res expetenda ipsa se motione cieat,atque ad aliud mouendum impellat. Quemadmodū si animam nostram se ipsam, quia præstantem se esse intelligat, amore prosequi dicamus, & cùm magnam conseruationis suæ partem in corpore (cuius forma est) mouendo, atque in exercitatione detinendo, percipiat,ab amore illo, quo se prosequitur, ad illud mouendum impelli. Eadem profectò anima eo modo mouet,vt res, quæ amatur, atque etiam efficienter animal ciet. Nihil igitur incommodi esse quis dixerit, si & ipsa immobilis substantia, quia optima est, & summè amabilis seipsam amet, & cùm perfectionem suam in mouendo cælo magna ex parte consistere intelligat,amore illo impulsam ad illud mouendum excitari. Nec propterea immobilis non erit. Eo enim motu vacat, quo cælum mouetur,hoc est, motu ad locū pertinente, quanquā translatione moueri, vt à re, quæ amatur, appetitus solet, concedatur. Cùm autē eam vt id, quod amatur,mouere Aristoteles tradit,non propterea inficiatur, quin & efficienter moueat,sed modum tradit, quo ad mouendum impellitur. Quod autem ait,id, quod mouetur, cætera mouere,ad id pertinet, quod ab ea suæ bonitatis & præstantiæ amore iam excitata & impulsa efficienter mouetur, quod quidem est cælum primum, quod alios orbes vnà conuertit. Itaque id, quod breuiter & strictim conclusum est, hunc in modum potest dilatari. Mouet (inquit) vt res, quæ amatur. Quare cùm res, quæ amatur, appetitum ad sui prosequutionem,& omnino motum aliquem, quo illam indipiscatur,faciendum,impellat, hæc etiam substantia immobilis suæ præstantiæ amore capta seipsam ad cælum mouendum excitat, quippe quæ (vt dictum est) perfectionis suæ bonam partem

in motu illo positam esse agnoscat. Atque hæc satis de loco hoc perobscuro atque perdifficili. Plura verò ad hanc quæstionem attinentia ab Arabibus & Latinis nostris disputantur, sed quam rectè ipsi viderint.

Quòd si aliquid mouetur, alio etiam atque alio modo se habere id potest. Latio igitur prima, tametsi actus est, se habere aliter, qua ex parte mouetur, & loci ratione, etsi non substātiæ, potest. Quoniam autem aliquid est, quod ipsum, immobile, & actu cùm sit, mouet, nullo modo mutari id potest. Mutationū enim prima latio est, atque eius conuersio, hanc autem id efficit. necessarium itaque ens est.

Substantiæ immobilis cælum mouentis naturam immutabilē prorsus esse & necessariam, qualis certè primi omnium principij esse debet, ex his, quæ tradita sunt, demonstrat. Omni itaque mobilitatis genere eam vacare docet, eo argumento vsus, quòd loco, vt demonstratum est, non moueatur, cùm hanc ipsam motionem, quæ ad locum pertinet, ipsa efficiat, omníque alio motionis genere, si eâ non cieatur, liberatam esse oporteat: siquidem motionum prima latio est, & nobilissima, & in lationum genere conuersio, vt nobilissimam primámque substantiam eâ cieri, si aliqua cieatur, necessarium esse videatur, ob eámque causam, quæ illâ non cientur, nullo quoque alio genere moueri posse. Cùm verò immobilitatis omni genere prædita sit, immutabilem prorsus esse & necessariam concludit, quippe qui velit ea sola aliter se habere non posse, & necessaria omnino esse, quæ nullo motus genere cientur, ac si quæ sint, quæ aliquo motu moueantur, qua ex parte mouētur, aliter illa se habere & necessaria non esse, & si alioqui immutabilem naturam aut substantiam accepissent. Quemadmodū cælum, quod, cùm im-

mortale sit, & substantià immutabili constet, quia in orbem versatur, quatenus versatur, aliter se habeat & necessarium non sit: hunc in modum Aristoteles ratiocinatur. Ac omnia quidem, quæ affert, vera esse non est difficile explicare. Cuique enim vel mediocriter philosophiæ perito, perspicuum est, quicquid mouetur, quô mouetur, hôc aliter se habere & mutari, siquidem motus ex alio in aliud progressio est quædam, quæ sine mutatione esse non potest. Quod verò de cæli, quod lationẽ primam, quia eâ cietur, nominat, immutabilitate ac mutabilitate adiicit, in primo de Cælo copiosè fuit declaratũ. Nec enim ortum illud aliquãdo aut interiturũ, nec augescere aut imminui, nec alterari, sed sola cõuersione sempiternum cieri traditum est. Quæ fortasse causa est, vt actus nunc appelletur, quippe quòd perpetuò in actu est, & à motu nunquam recedat, vt eius veluti natura & essentia motus ille esse videatur. Quæ de latione & conuersione simpliciter hîc afferuntur, in octauo naturalis auscultationis, rationibus multis, longáque verborum serie fuerunt demonstrata. Illud verò est animaduertendum, rationem, qua substantiam immobilem conuersione cieri non posse colligit, cùm ait (hanc autem id efficit) ex eo vim suam sumere, quòd primus mouens, quocunque genere motus moueat, eo, quo mouet, motus genere, moueri non possit. Quod in octauo de Naturali auscultatione eo demõstratur, quòd si moueretur, primus non esset, sed alium ante se, à quo moueretur, mouentem haberet. Illud ergo perspicuum est, cùm à substantia immobili conuersio efficiatur, cieri eam eo motu non posse, quamobrem nec aliis, vt dictum est, ob eámque causam immutabilem prorsus esse & necessariam. Quam sanè immutabilitatem, naturámque necessariam in primo de Cęlo præclarè Aristoteles expressit, cùm diceret ea, quæ extra cælum habitant, nec in loco suapte natura esse, nec tempore senescere, nec vllius omnino eorum, quæ sunt super extimam lationem, vllam esse mutationem, sed inalterabilia & impatibilia optimam & quæ sibi maximè sufficiat, vitam degẽtia sempiterno tempore manere. his verbis Aristoteles substantiarum immobi-

lium, de quibus nunc eſt diſputatio, conditionem & ſtatum expoſuit ab omni mutatione liberatum: quæ autem optima ſit vita, quam perpetuò degunt, in progreſſu aperietur.

Atque neceſsitas, ſimpliciter eſt: & hoc modo principium. Neceſſarium enim tot modis dicitur, aliud quidem vi, quoniam præter impetum naturæ, aliud ſine quo non rectè: aliud, quod aliter habere non poteſt, ſed ſimpliciter eſt.

Quoniam neceſsitas multiplex eſt, vt in quinto huius operis, & hoc quoque in loco traditur, in qua ſignificatione ſubſtantia immobilis neceſſaria eſſe dicta ſit, exponit, neceſſariámque ſimpliciter & abſolutè eſſe ait: quod neceſsitatis genus id eſſe cenſet, quo res aliter ſe habere non poteſt, qualem ſubſtantiam immobilem eſſe demonſtratũ eſt. hoc verò modo ait illam principiũ eſſe, hoc eſt, efficiẽtem rerum omnium cauſam primam, à qua, vt à principio ac fonte omnia proficiſcuntur, mouentur, & conſeruantur, ídque neceſſariò, vt non proficiſci, moueri & cõſeruari non poſsint: quippe cùm principij eius talis ſit natura, vt bonitate ſua ad agendũ impellatur, nec magis ab actione poſsit ceſſare, quam à præcellenti bonitate ſua mutari. Neque enim neceſſariũ eſt principium, quòd vis ei extrinſecus afferatur, quippe quæ nulla eiuſmodi eſſe poteſt. Non item, ſolùm, quod ſine eo rectè conſtare res non poſsit, vt Alexander & Thomas expoſuerunt: ſed ſimpliciter & abſolutè eſt neceſſarium. ſuapte enim naturâ actus eſt, ita vt ab efficiẽtia & actione ceſſare non poſſit. Quanquam hanc neceſsitatem illud conſequitur, quòd rectè omnia ſe habeant, quę abſque ea corruerẽt, atque ad nihilum reciderent. Illud verò eſt animaduertendum in exemplaribus verba hæc hũc in modum legi, εἰ ἡ ἀνάγκη, καλῶς, &c. quæ Beſſarion ita vertit (& pro vt neceſsitas, bene eſt, & ſic principium) Argyropilus autẽ (atque vt neceſſariò eſt, bene etiam hoc pacto principium eſt) quarum conuerſionum hæc eſt ſententia, vt ſubſtantia hæc immobilis, qua neceſsitate

necessaria ponitur, bene etiam eâdem principium ponatur. Versio antiqua habet, at necessitas bene, & sic principium est. quam secutus Thomas ita exposuit: Necessitas (inquit) eius, est, ipsum bene se habere. Retulit autem ad cælum & motum eius. Quæ omnes interpretationes alienæ mihi visæ sunt, & omnino sententiam Aristotelis perturbantes. Itaque conieci loco vocabuli καλῶς, ἁπλῶς legendum esse, facilémque fuisse ex vno in alterum, lapsum, ob eorum similitudinem. Neque enim quem vsum habeat verbum καλῶς intelligo, præterquàm quòd constructio verborum turbatur. Si autem ἁπλῶς, hoc est, simpliciter legamus, omnia consentient, planàque erit sententia. Nihil enim docere aliud vult quàm necessitatis genus, quo necessaria substantia immobilis dicitur. Ita, inquit, necessitatem esse simpliciter, & eo modo esse principium. Tum causam adiicit, quare necessitatis genus exposuisset, nempe variam necessarij significationem. In postremo loco necessitatem simpliciter ponit, quæ est illa qua res necessaria aliter se habere non potest, qualẽ esse substantiam immobilem docuit.

Ex eiusmodi ergo principio cælum ac natura pendet.

Ita ab hoc principio vniuersa pendent, vt, cùm nunc conseruentur, viuant & perpetuentur, ad interitum profectò, nisi ipsum esset, reducerentur. Cæli enim motus, qui ab hoc principio proficiscitur, generationis salutísque rerũ omnium causa est, vitámque rebus omnibus pro sua cuiusque natura impartitur. Ipsum etiam cælum ab illo pendet, veluti corpus ab anima, & nauis à nauta & gubernatore, & omnino id, quod mouetur, motúque suo conseruatur, ab eo, quod mouet. Nec ab eo, vt fine solo cælum & natura pendet, quemadmodum multi Aristotelis sententiam esse censuerũt. Imò verò vt ab efficiente & mouente, atque salutem tribuente. Dico autem (efficiente) non quòd tempore aliquo cælum naturámque genuerit, & cùm non essent, fabricauerit. hoc enim in primo de Cælo reprobatur, mundúmque sempiter-

num esse demonstratur: sed quòd quidam veluti fons sit, à quo (vt à solis splendidissimo corpore lumen) in omni sempiternitate mundus fluxerit, manaritque, cùm presertim corporea natura, qualis est vniuersi, ex sese aut esse, aut conseruari nullo modo posset. Omnia verò ab hoc principio ita pendere, vt per illud & sint & viuant, in primo de Cælo expressè traditur, cùm dicitur, à sempiternitate immortali & diuina, aliis quidem obscurius, aliis exactius ipsum esse & viuere dependere. Sed perpulchrè author libelli de mundo, quicunque ille fuerit, seu Aristoteles, cuius nomine editus est: seu alius quispiã, de hac re hunc in modum disseruit: Vetus (inquit) fama est, & quidem hæreditaria mortalium omnium vniuersa à Deo, & per Deum nobis esse constituta. Nec verò vlla natura salute, quam ille ferat, orbata per se sufficit, quapropter veteres nonnulli adducti sunt, vt dicerent, omnia deorum plena esse. Et rursus: Deus sine dubio seruator omnium est, & parens eorum, quæ in mundo conficiuntur, non quòd labores sustineat, quales animal, quod in opere versatur, sed quod viribus indefessis vtatur, quarum beneficio assequitur, quæ procul etiã amandata videantur. & alia multa in hanc sententiam. A quibus ea minimè dissentiunt, quæ in progressu tradẽtur, quicquid boni in vniuerso est, ab hoc principio manare, quippe quòd ordinẽ, qui boni omnis causa est, rebus omnibus cõstituit. In septimo autẽ Polyticorum tradit vniuersum vi diuina contineri, quæ sententia cum eo cõsentit, quòd Orpheus vetustissimus scriptor dicebat, deos virtutes diuinas esse in rebus diffusas, Deúmq; ipsum id esse, quod res format, in rebus diffusum. Ac vitam quidem rebus omnibus ab illo tribui, ex etymologia vocabulorum διὸς καὶ ζωὸς, Plato in Cratylo declarauit, nomina eiusmodi coniuncta Dei naturam inquiens indicare. Quasi sit ille δι' ὃν ζῶ omnibus, quæ viuunt, adsit. quippe cùm nihil sit, quòd magis, quàm ille viuendi sit causa. Rectè ergo hìc dicitur, cælum & naturam ab eo principio, quod necessarium esse & immutabile traditum est, quod quidem, vt pòst docebitur, Deus est, pendere.

Vitam autem degit, qualem nos breui tempore, optimam. In eo enim ſtatu ſemper illud eſt: nos autem eſſe non poſſumus. ipſius nanque actio voluptas eſt, ob eámque cauſam vigilia, ſenſus, intelligentia, & ob hæc ipſa memoria & ſpes plurimum delectant.

AEterni illius & immutabilis principij, à quo cælum & naturam pendere dictum eſt, ſtatum optimũ ac beatum exponere aggreditur. Quod præclaré adeò præſtat, vt eum, quanuis à ſenſu & cogitatione noſtra remotum, veluti depingere, nobíſque ob oculos ponere videatur. Ac primùm quidem docet, talem eſſe ſempiternis tẽporibus illius vitam, qualis optima eſt ea, qua breui tẽpore homines fruuntur. Quam rem eo demonſtrat, quòd principium illud ab actione, quemadmodum antea oſtenſum eſt, nunquam vacet, eiúſque actio maximam in ſe voluptatẽ complectatur. partim quòd actionis omnis id proprium ſit, vt voluptatem afferat, ob eámque cauſam ſenſus, vigilia, intelligentia, & horum ipſorum memoria, ſeu ſpes maximè delectẽt, partim quòd eiuſmodi actio contemplatio eſt, eáque ipſiuſmet principij, quæ actionum omnium iucundiſsima eſt & optima. Quę omnia facilius intelligentur, ſi ea legantur, quæ in decimo Ethicorum ad Nicomachum de optimo ſapientis hominis ſtatu tradita ſunt, quibus hic locus pulcherrimè explicatur. Ariſtotelis ergo ſententia eſt, ſapientis hominis vitam optimam perfectiſsimámque eſſe. qua nulla cuiquam poteſt contingere aut iucundior, aut beatior, quippe quę in rerum omniũ naturalium diuinarúmque, atque etiam ſuiipſius contemplatione poſita ſit. Nam cùm voluptatẽ quibuſcunque actionibus à virtute manantibus in toto illo opere admiſtam eſſe tradidiſſet, eam omnium iucundiſsimam eſſe cenſuit, quæ à ſapientia ortũ habet. Ac voluptates, quas ſapientia homini ſuppeditat, tum puritate, tum firmitate admirandas eſſe. Puritate quidem, quòd cum dolore vllo, quemadmodũ aliæ voluptates, haúdquaque cõmunicent. Firmitate verò, quòd firmiſsimæ omnium

ſint, & nullo modo, aut certè ſumma cum difficultate amoueantur. Hanc ſapiētis vitam huius generis voluptatibus affluentem, Lucius Anneus Seneca vir grauiſsimus ac ſapientiſsimus hunc in modum deſcripſit: Sapiens (inquit) ille eſt, qui plenus gaudio, hilaris, & placidus, & inconcuſſus cum diis viuit ex pari. nunc ipſe te cōſule, ſi nunquam mœſtus es, nulla ſpes animum tuum futuri expectatione ſollicitat: ſi per dies noctéſque par & æqualis animi tenor eſt, perueniſti ad hominis ſapientis ſummam. Sed ſi appetis voluptates & vndique & omnes, ſcito tantùm tibi ex ſapientia, quantum ex gaudio deeſſe. Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſuper lunam, ſemper illic ſerenum eſt. hic (Senecę ſententiâ) ſapientis eſt ſtatus, in quo præter rerum cognitionem & contemplationem, affectuum extinctionē requirit, ſine qua fortaſſe ne contemplatio quidē perfecta eſſe poteſt. Sed ſtatus eiuſmodi breui tempore contingit, propterea quòd & illius acquiſitio longū temporis exigit interuallum, & multo tempore comparatus citiſsimè amittitur. Quorum hoc quidem ob hominis interitum vſuuenit. Illud verò, quòd & rerum cognoſcēdarū innumera propè eſt multitudo, & morales virtutes, quę affectus aut extinguēdo, aut moderādo mentem contēplationi idoneam reddunt, difficillimè cōparātur: in quibus tamen duobus ſtatus ille optimus cōſiſtit. hanc ergo vitam, quâ breui tempore ſapiens fruitur, ſempiternis ſęculorum ætatibus ſempiternum illud principium agere Ariſtoteles tradit. Et id quidem meritó. Eſt enim principium illud aut ſolum, vt Simonidi & Socrati quoque in apologia apud Platonem placuit, aut certè maximè omnium ſapiens, quod vt perpetuò ſapiens eſt, & à ſapientia ſua nunquam recedit, ita ſtatu illo optimo perpetuò fruatur neceſſe eſt. Sed Ariſtoteles ad hoc confirmandum rationem affert, quæ & id ponit, quod antea demonſtratum eſt, & pòſt quoque docebitur, videlicet, principium hoc æternum perpetuò agere. Illud præterea aſſumit, actionem eius maximam in ſe complecti voluptatem. Quod autē ponit, tum monſtrauit, cùm ſubſtantiam immobilem æternam ſubſtantiâ ſuâ actum eſſe po-

tentiæ omnis expertem docuit. Demõstrabit verò & in progressu, & id quidem demonstratione huius loci magis propria, cùm hanc ipsam substantiam, seu principium hoc perpetuò se contemplari, nec vllo omnino otio detineri declarabit. Neque enim illud quẽadmodum de Endymione ferũt, dormiat oportet. Quod verò assumit, bifariam videtur demonstrare, vno quidem modo in his verbis ratione conclusa, quæ in omnes actiones communiter patet, altero in progressu ratione magis propria, & huic rei accommodatiore. Inquit igitur actionem, eius voluptatem esse, ob eámque causam vigiliam, sensum, intelligentiam, & horum merito memoriam & spem plurimum delectare. Quod perinde est ac si dixisset, Idcirco principium illud æternum vitam optimam & beatam semper degit, quòd in perpetua sit actione, eáque maximam afferat voluptatem: quod quidem ex ratione & natura actionis omnis primùm potest intelligi, quippe cùm actio quæuis iucunda sit, ob eámque causam, quòd actiones sint quædam, vigilia, sensus, intelligentia, memoria & spes plurimùm delectent. Quòd si non omnis actionis cõmunem esse rationem velimus, sed eius, quæ in cognoscendo consistit, seu sensu cognoscamus, seu intelligentia, magis propria erit ratio, idémque magis propriè probabit: quanquam id quoque verum est, cum omni actione coniunctam esse voluptatem. Quod ex eo deprehendi facilè potest, quòd animal omne aliquid agere semper appetat, nec vlla cõditione quietem sempiternam posit pati, vt ad agẽdum omnino natum esse videatur. Idcirco vel infantibus ipsis perspicuum videre licet, qui conquiescere nunquã possunt, & cùm paululũ adoleuerint, saltationibus, cursibus, & aliis huiusmodi laboriosis ludis totos se adeò dedunt, vt ne verberibus quidem ab illis arceri queãt: quod profectò esse non posset, nisi magnam in agendo voluptatem experirentur. Inertissimi quoque homines, quanquã singulari quadam segnitia sint præditi, animo tamen & corpore semper cernuntur moueri, & cùm nihil quod dignum sit agant, ludicris tamen colloquiis, seu sermonibus, ludis etiã inanibus, quæ omnia actiones sunt quæ-

dam, oblectantur: quum ne bestiæ quidē hac, quę in actu consistit, voluptate carēt, cùm illas motus solutos & vagos à natura sibi tributos summo studio requirere atque exercere videamus. Omni itaque actioni voluptatem aliquam permistam esse perspectum est. Quòd si actionis omnis hęc est natura, quanto magis illius, quæ in cognoscendo posita est, ad quam desiderio quodam naturali omnes ferimur? Iuxta illud Aristotelis, Omnes homines naturâ scire desiderāt. De qua actione voluptatéque eam consequente in progressu disseremus. Cùm verò vigilantibus nobis munera nostra obeamus, & in cognitione rerum potissimum versemur, nihílque à nobis nisi somno liberis, aut pauca quædam agantur, percipiantúrque, vigiliam iucundam esse merito Aristoteles tradit. Sensuum enim solutio vigilia est, quemadmodū somnus eorundem vinculum, quo arctissimè detinentur. Quam ob causam somnum ingratissimum esse experiremur, nisi quædam corporum quies, laborísque medicina esset. Cùm autem ob requietem, quam nunc corporibus adfert, iucundissimo eo aliquando vtamur, Endymionis tamen somnum nemo sibi dari velit, propterea quòd somni quancunque iucunditatem actionū, quæ in vigilia contingunt, voluptas antecellat. hæ autem sunt, sensus, intelligentia, memoria, & spes, quæ duo postrema duorum priorum merito iucūda sunt. Memoriæ enim munere, sensus & intelligentia, actionésque omnes præteritæ repręsentantur, spe autem futura, quodammodo percipiuntur. De hac re Aristoteles in septimo physicorū agit, docétque voluptatem omnem & dolorem aut in actione esse, aut in memoria & spe. Ac illa quidem quæ sunt in actione sensu haberi, qui ab aliquo sensili moueatur: quæ autem in memoria & spe, ab hoc proficisci: aut enim recordantes, quibus affecti sumus, aut quæ expectamus sperantes, delectari. hoc igitur, quod in omni actione & cogitatione potissimum reperiri constat, quanto in principij illius munere excellentius inesse censendum est, cùm in contemplatione illud positum sit, quæ omnium actionum iucundissima est & optima, vt paulò pòst docebitur.

Intelligentia autem per ſe,eius eſt, quod per ſe eſt optimum, & quę maximè,eius,quod maximé. Intellectus autem, rei intellectilis apprehenſione ſe ipſe intelligit, quippe qui tangendo & intelligendo intellectilis redditur, vt intellectus & res intellectilis vnum ſit & idem. Quod enim rem intellectilem & eſſentiam recipiendi vim obtinet, intellectus eſt. Agit verò, cùm habet. Illud itaque diuinum, quod habere intellectus videtur, huius eſt magis.

Conciſus valde ac breuis hic locus eſt, propterea non ſatis apertus ad intelligendum. Quantum tamen coniecturâ aſſequi licet, videtur docere, æterni illius principij ſtatum optimum, vitámque beatam, præter ſempiternitatem, qua præditam eſſe traditũ eſt, ſimpliciter vitâ hominis beata excellentiorem eſſe: ſiquidem illud diuinum, quod eſt ſui contemplatio, quod habere intellectus videtur, longè perfectiori modo in illo inſit: quippe cùm illud maximè per ſe cõtempletur, quandoquidem maximè bonum eſt, bonitatíſque altiſsimum habet gradum. Intellectus autẽ hominis non maximè per ſe, imò verò per aliarum formarum, quas intelligendo in ſe accipit, intelligentiam. Intelligentiam enim per ſe eius eſſe, quod optimũ eſt. Eam verò, quæ eſt maximè per ſe eius, quod maximè optimum. quale eſt illud, Quæ omnia facilius intelligentur, ſi ex his quæ partim ſuprà, partim in tertio de Anima tradita ſunt & expoſita, aliqua ad memoriã reuocentur. Traditum autem antea eſt rerum per ſe intellectilium & bonorum eandem ſeriem eſſe, ob eámque cauſam id, quod in rebus per ſe inrellectilibus primatum teneret, in bonorum quoque genere locum altiſsimum habere. hinc ſanè efficitur, vt cuius intelligentia maximè per ſe habetur, id optimum neceſſariò, imò verò optimorum maximum ſit,

quemadmodum hîc traditur. Explicatum verò etiam est substantiam immobilẽ & æternam illud esse, quòd summè intelligi aptum esset. Quippe quæ naturâ suâ simplex esset & actus. Itaque rerum omnium intellectilium optimum esse. Quo fit vt cùm ipsa se contempletur, maximè per se eius sit intelligẽtia. In tertio autem de Anima ratio tota tradita est, qua mens tum alia omnia, tum ipsa se contemplatur. Atque inter cætera mentem se non antea posse intelligere, quàm res alias intelligentiâ comprehenderit, earum habitibus ac formis informata. Tum verò cùm voluerit posse & illas & se contemplari, imò verò illas intelligendo, sui quoque intelligentiam habere, quippe quæ in rem illam, quam intelligit, quodammodo mutetur, omniáque euadat. Nullam item rem ad contemplandum aggredi, nisi cuius forma à materia, eiúsque proprietatibus intellectus agentis munere abiuncta sit: eiusdémque lumine illustrata: atque hanc quidem, quæ est rẽi essentia veluti lineâ quadã recta primùm intelligere, tum rẽm totam quadam veluti linea flexa contemplari. hæc ibi tradita hoc in loco ferè repetuntur, quanuis aliis verbis & magis concisè. E quibus illud perspicuum fit, intelligentiam, qua seipsa mens hominis contemplatur, per se quidem esse, quanquam hoc quoque nonnullis dubium est, non tamen maximè per se esse, quandoquidem aliarum formarum intelligentiam sequitur, quod æterno illi principio non accidit, seipsum perpetuò absque alterius rei intelligentia intuenti. Ita ergo ait, Intelligẽtia per se, eius est, quod per se optimum est: quæ autem maximè per se, eius, quod maximè optimum. quasi diceret, Non solùm ex ratione sempiternitatis, sed ex ratione etiam modi intelligendi, quo illud principium æternum præditum est, vita, quam degit, optima, hominis beatum statum antecellit. Eius enim intelligentia, qua se intelligit, maximè per se est, siquidem maximè optimum est. Eiúsque quod maximè optimum est, maximè per se intelligentia propria est: quemadmodum eius, quod simpliciter optimum est, intelligentia simpliciter per se est. Cùm verò talis eius sit, qua se intuetur, intelligẽtia, eam, qua intellectus humanus

se intelligit, dignitate antecedit, quippe qui rei tantùm intellectilis apprehensione se ipse intelligat. Nam cùm suapte natura à se potestate sit intellectilis, res alias, veluti tangendo, cùm eas intelligendo, ab illis mouetur, intellectilis actu redditur. Ita vt intellectus & res intellectilis vnum sint & idē. hoc enim intellectus proprium est, rem intellectilem & essentiam à materia abiunctam recipiendi, qui idem, cùm illa est informatus, agere potest, & tum se, tum eam contemplari. Quamobrem cùm hæc sit ratio intelligēdi, qua in se intuendo intellectus vtitur, perspicuum est, illud diuinum, quod habet, nempe se intelligere, longè præstantiori modo in principio illo æterno inueniri. meritò autē, sui intelligentiam diuinam nominat. Nam soli menti veluti diuino cuidam principio, vt se intelligat & intueâtur, concessum est. Quicquid verò in homine est, quod & cum brutis & plantis commune non sit, diuinum appellare Aristoteles solitus est, vt de ipsa mente multis in locis legimus. Cùm ergo brutorum sensus se sentire haudquaquam percipiat, is autem, qui in homine inest, aut se sentire vt illorum non sentiat, aut si sentiat, id mentis, cui complicatus est, beneficio eueniat, ipsius intelligentia diuinum quiddam iure vocanda est. hęc horum verborum sententia videtur: nisi dixerimus rationē afferri, qua doceatur, vt perpetuò in statu optimo esse non posimus, illud autem principium posit. Quæ ratio ex eo petatur, quòd primi illius principij, cùm sit maximè optimum, intelligentia maximè per se fit, ab alio, quod extrà sit, minimè profecta, ita, vt perpetuò in ea esse posit, vtpote à nullo pendens: humani autem intellectus, qui se intelligit, intelligētia extrinsecus sumatur. quippe, qui se minimè intelligat, nisi rerum aliarum intellectiliū apprehensione, quemadmodum expositum est. Itaque perpetuò in sui intelligentia versari non posit, sed tum solùm, cùm rerum aliarum habitibus & formis est informatus. Porrò intelligentiam, quæ in primo illo est & æterno principio, hominis intelligentia longè pręstantiorem esse in decimo Ethicorum Aristoteles tradidit. Quo argumento vsus est ad docendum, vitam deorum perfectè, cu-

mulatéque beatam esse: hominum autem, qui ab illorum intelligendi ratione plurimum deficiunt, beatitudinem talem esse solere, vt ad illam deorum contéplationem deorũ quisque proximè accederet.

Atque contemplatio, iucundissimũ, optimúmque est.

Bifariam hic locus videtur exponi posse: aut enim de contemplatione, qua primum principium se contemplatur, aut de contemplatione simpliciter & absolutè. Primo modo Alexander interpretatur, verissimúmque est, quod dicitur, & ad illud quod iam docere instituit, principium illud æternum in optimo semper & beatissimo statu esse, confirmandum accommodatum. Quæ enim maior, eadémque melior voluptas, aut delectatio esse potest eâ, quam deus se contéplando, atque fruendo percipit? quod cùm perpetuò faciat, sempiternis temporibus vitam illam optimam, qualem nos exiguo tempore degat necesse est. Altero modo si exponatur, vt alij quidam docti viri exposuerunt, ratio erit ex contemplatione simpliciter ducta ad illud ipsum, quod diximus, docendum. Nam si contemplatio eâ sit natura, vt voluptatem maximam & bonitatem in se contineat, actióque primi & æterni principij contemplatio sit, eadémque perpetua & præstantissima, statum illius beatissimum esse semper consequitur. Sed vtro modo locum hunc intelligamus, alienum ab eo non erit, si summam illam, quæ in contemplatione posita est, iucunditatem paucis astruamus. Vnumquodque propria ipsius actione maximè delectari conspicimus. Vt si rebus naturæ omnibus sensus inesset ex calefactione ignis, aqua ex frigefactione, & alia eiusmodi ex propriis ipsorum actionibus, maximam profectò caperent voluptatem: quod quidem nunc vsu non venit, cùm ad animam solam, eámque sentientem vel intelligentem voluptas pertineat. Hoc verò quod dicimus, tum ex cõmuni ea, quæ in omnes actiones patet, antea explicata est ratione, tũ verò ex eo quod in primo Ethicorũ Aristoteles docet, voluptatem cuique esse quod quisque amat,

propriámque actionem vnumquenque amare, patet confirmari. Id si ita habet, cùm nulla alia mentis sit actio, nisi contemplatio, magnam in ea voluptatem capiat, necesse est. inde hominis fœlicitatem in ipsa cõtemplatione positam esse, ac eousque peruenire, quoad ipsa progreditur, eiúsq; bruta expertia esse in Ethicis traditur: quod minimè fieret, nisi eos, qui contemplantur, maxima perfunderet voluptate, quandoquidem fœlicitas omnium rerum optima est & iucundissima. Nec verò maximarum rerum solùm vt cęlestium & diuinarum contemplatio iucunda est, sed earum etiam, quas viles, & nullius sæpe momenti existimamus, tantas excitat voluptates, vt nihil suauius iucundiúsque in vita excogitari posse videatur. Quod Aristoteles in primo de Animalium partibus pulcherrimè explicauit. Cùm enim substantias naturâ constantes in ingenitas immortalésque sęculis omnibus & res, quæ oriuntur & occidunt, distribuisset, prioresque illas minus quàm posteriores contemplari nos posse eo docuisset, quòd illarum pauca quædam sub sensus nostri obtutum cadant, harum verò natura propè tota sensibus ipsis obiecta ferè videatur, vtriusque generis studium atque contemplationem nos maximè delectare (quanquam illud primum magis) asseuerauit. Quod autem in animantium genere aliqua sensui nostro minus grata (vt vilissima quæque animalia) cernerentur, ob eámque causam molesta potius, quàm iucunda rerum contẽplatio cogitari posset, eam quoque infinitis voluptatibus præditã esse docuit. & tum similitudine pulcherrima, tum sapienti quodam Heraclyti dicto cõfirmauit. Absurdum (inquit) est, nulláque ratione probandum, si rerum naturalium imagines non sine delectatione propterea inspicimus, quòd ingenium, quòd illas aut finxerit, aut pinxerit, vnà contemplemur. Rerum autem ipsarum admirando naturæ ingenio atque solertia constitutarum cõtemplationem non magis persequamur, atque exosculemur, modò causas perspicere valeamus. Quamobrem viliorum animalium disputationem perpensionémque fastidio quodam puerili spreuisse, molestéque tulisse, dignum nequaquam est, cùm nulla

res sit naturæ, in qua non mirandum aliquid inditum habeatur. Quod Heraclitum ad eos dixisse ferunt, quos cùm alloqui eum vellent,& quòd in casa furnaria caloris gratia sedentem vidissent,minimè ingrederentur,introire fidentes iussit: Quoniam (inquit) ne huic quidem loco desunt dij immortales. hæc atque similia Aristoteles. Ex quibus intelligere maximam etiam in rerum vilissimarum contemplatione voluptatem sentiri. Quod si ita habet, quanto maior in nobilissimis præstantissimísque rebus contemplandis percipiatur, necesse est. Ac illa quidem eò profundior atque intensior, quò perfectius atque exactius sub ipsam res cadunt, vt tota ipsarum natura penitus inspiciatur. Quod cõtemplandi genus cùm primi illius & æterni principij sit, quippe quod seipsum omnium,quæ sunt,præstantissimum atque nobilissimum modo perfectissimo atque exactissimo contemplatur,maximâ profectò,qua nulla maior potest intelligi,perfundatur voluptate necesse est. Verùm enimuero primi illius principij fœlicitatem,optimúmque statum in contemplatione positum esse, in decimo Ethicorum Aristoteles docuit: cùm ostẽdisset in moralibus virtutibus, cuiusmodi hominum vita beata est, esse non posse, quãdoquidem Deus moralium virtutum actionem nullam potest efficere.

Si igitur ita, vt nos aliquando, Deus perpetuò bene habeat, admirabile est, admirabilius verò, si melius. At ita se habet.

Ex his, quæ de optimo primi principij statu tradita sunt, duo concludit: ex optimi quidẽ eiusmodi status,qui ad breue tempus hominibus adest, sempiternitate, principij ipsius admirabilitatem, ex maiori autem, quàm hominis sit, eiusdem status perfectione & excellentia atque bonitate, maiorẽ admirabilitatem. Nec profectò iniuria,quando eos,quos ad rerum multarum (ne dicam omnium) contemplationem peruenisse aliquando, vt Aristotelem, Platonem, & alios eiusmodi diuinos homines adeò mirari solemus, vt nihil in rerũ

vniuersitate admirandum magis occurrat. Quantam igitur admirabilitatem Deus habeat, qui in contemplatione perfectissima, quâ homines breui tempore, nec perfectè fruuntur, omnibus sæculorum ætatibus versetur. Nam quanuis in primo Ethicorum ad Nicomachum rem nullam temporis diuturnitate perfectiorem reddi contra Platonem traditum sit, sempiternitatem tamen tempore ipso, tametsi immēso, præstantiorē esse nemo, arbitror, negabit. Quod etiam in primo Analyticorum posteriorum, cùm demonstrationis vniuersæ maior, quàm eius quæ ex parte est, præstantia esse traditur, Aristoteles cōcessit. Illud verò hoc in loco obseruandum videtur, substantiam illam, quam æternam esse, immobilem, suapte natura actum, omnis materiæ expertem, vt res, quæ amatur, solet, mouentem, necessariam, immutabilem, principiúmque, à quo cælum & natura pendeat, in optimo statu semper manentem, hactenus monstrauit, θεὸν, hoc est, Deum, nunc primùm nominare, quasi hoc nomine omnibus hominibus & sæculis colendo substantiam nullam appellare par esset, cui non omnia, quæ commemorata sunt, congruere monstratum prius fuisset. Est autem vocabulum θεὸς (vt Aristoteles in primo de Cælo, & Plato in Cratylo tradunt) ἀπὸ τοῦ θεῖν, hoc est, currere ductum, cælestibúsque corporibus, quæ in quodam quasi cursu perpetuo versantur, ab iis primum tributum, qui nullos alios deos, præter cælestia illa corpora esse arbitrabantur. tum aliis omnibus diis accommodatum, qui à posterioribus traditi fuere. Sunt & alia ipsius Dei nomina complura, quæ (vt in libro de Mundo traditur) ex operibus, quæ eius maximè sunt propria, accipit. Quemadmodum sunt ζηνὸς καὶ διὸς καὶ κρόνου vocabula, quorū duo priora à veteribus inuenta sunt, vt eum esse designarēt, per quem viuimus: tertiū verò, quod ex sæculo, fine carente in aliud regat. Pleraq; etiā alia nomina liber ille exponit, vt ἀστραπαῖος, βρονταῖος, αἴθριος, αἰθέριος, & quibus Parcæ nominari consueuerunt, quorum omnium causas adfert ab etymologia desumptas.

Quinetiam vita eſt: Actio enim mentis vita eſt, ille verò actio. Eius autem actio, vita optima eſt & ſempiterna. Optimum verò ſempiternúmque animal Deum eſſe dicimus. Vita itaque ac æuo continuato atque perenni fruitur Deus.

Optimum Dei ſtatum, eiúſque maximam admirabilitatem explanare perſequitur: cùm verò ex vita hominis beata illius excellentiam indicaſſet, nunc ex vitæ ratione id ipſum declarat, vitam ipſam illum tradens eſſe, eámque optimam & ſempiternam, vitáque & æuo perenni ac continuato frui. Quandoquidem optimum ſempiternúmque animal Deus dicitur. Quibus verbis Dei præſtantiſsima natura explicari melius, & ſub oculos veluti poni non poterat Illud verò meminiſſe oportet, vitam ſeu viuere multis modis dici, vt in ſecundo de Anima Ariſtoteles prodidit: aut enim ex vi, quam vegetatricem nominant, viuere contingit, aut ex ſenſu, aut ex mente. Omnia ſanè, quæ vegetatricem vim obtinent, cuiuſmodi ſunt plantæ, & animalia mortalia, eâ viuere imprimis dicũtur, tum verò & aliis facultatibus, quas vnumquodque accepit. Bruta quidem ſenſu, homines & ſenſu & mente. Quæ autem vim illam non habent, quemadmodũ Deus & ſubſtantiæ omnes diuinæ mente duntaxat, quæ ſola in eis inuenitur, viuunt. Quamobrem cùm Deus mens ſit non viuere ſolùm, ſed ipſamet vita, vitæque principiũ dicitur: præſertim cùm ipſe ſua ipſius ſit actio. quippe cùm nihil in ipſo ineſt, quod Deus non ſit, idémque ſunt in eo id, quod intelligit, quod intelligitur, & ipſa intelligentia, quemadmodum in progreſſu docebitur. Porrò Deum vita optima, eadémque ſempiterna præditum eſſe eo, quod cõmuniter de ipſo Deo ſentire homines ſolerent, confirmat. Quod quidẽ eſt Deum animal eſſe optimum & ſempiternum. hoc ſi ita eſt, vita illi profectò ineſt optima & ſempiterna. Siquidem quodcunque animal vitæ eſt particeps, eóque præſtantioris, quo præſtantius eſt animal. Erat verò communis opinio, deos animalia

quædam optima esse, cùm alij cælestia corpora, alij Iouem, Mineruam, & similes deos esse, vt in Eutidemo & Epinomide apud Platonem videre licet, existimarent. Alexander verò arbitratur, Deum his verbis definiri, quod quidem etsi defendi potest, non tamen probabile multum est. Animal nanque propriè ex corpore & anima concretum est, quod Deo minimè congruit, quem substantiam simplicem actúmque potētiæ expertē esse Aristoteles definiuit. Priori autem expositioni loquēdi, quo vsus est, modus videtur astipulari: Optimum (inquit) sempiternúmque animal Deum esse dicimus, hoc est, dicere communiter solemus. Sed vtro modo res habeat, colligit, Deum ipsum vitâ optima ac æuo continuato & perenni frui. Quod etiam in primo de Cælo prodiderat, cùm extra cælum nihil esse, neque corpus, neque locum, nec inane, nec tempus monstraret: quandoquidem ea, quæ illic sunt, nec in loco esse, nec tempore senescere apta sunt, nec eorum vllius omnino vlla est mutatio. Imò verò nullis alterationibus, nullísque omnino mutationibus obnoxia, optimam in vniuersa sempiternitate vitam, & nullius rei indigam degūt. Quo etiā in loco quid vocabulo αἰῶνος, hoc est, æui seu sempiternitatis, eius allatâ etymologia pulcherrimè explicatur. Finis (inquit) totius vniuersi, & qui tempus totum infinitum, infinitatémque ipsam continet, αἰών ἐστιν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι εἰληφὼς τὴν ἐπωνυμίαν, ἀθάνατος, καὶ θεῖος. Itaque censet eum dictum esse, quòd semper sit, ob eámque causam alio nomine sempiternitatem appellamus. Sed prætereundum non est, aliam esse Dei sempiternitatem, de qua nunc agitur, aliam, quæ cælestibus corporibus tribuitur. Dei sempiternitas totum tempus est simul acceptū, in quo simul, veluti quodam in momento, Dei substantia, virtus, & actio tota absque vlla est omnino successione. Cælestiū verò corporum sempiternitas totum quidem tempus comprehendit, cùm nullo non tempore (Aristotelis sententiâ) illa fuerint, futuráque sint, sed non eorum tota virtus, actio, motióque simul est, quin potius in quodam quasi fluxu consistit. Præter has æui species duas, singulæ etiā res mortales & caducæ

æuum ſuum, Ariſtotele authore, obtinent. quod verè & propriè æuum non eſt, ſed veri & proprij veluti imago. Cùm verò dixiſſet Ariſtoteles, Deum vita ac æuo perenni frui: adiecit, hoc enim Deus eſt: quaſi diceret, Dei vocabulo nullam aliam notionem ſubiectam intelligimus, quàm eius, quod eiuſmodi eſt, quale deſcriptũ fuit, quod in omni ſempiternitate vita optima & beatiſsima fruitur. Quam Dei vitam beatiſsimã Lucretius in primo ſui poematis ita cecinit:
Omnis enim per ſe Diuûm natura neceſſe eſt
Immortali æuo ſumma cum pace fruatur.

Quicunque verò id, quod optimum eſt & pulcherrimum in principio non eſſe, propterea quòd plantarum ac animalium principia & cauſæ quidem ſint, quod autem pulchrum & perfectum in iis ſit, quæ ex eis conſtant, velut Pythagorici & Leucippus cenſent, ij non rectè exiſtimant. Semen nanque ab aliis quibuſdam eſt, quæ antecedunt, perfectis, ídque, quod primum eſt, ſemen non eſt, ſed quod perfectum. Quemadmodum ſemine priorem hominem diceret aliquis, non eum, qui ex eo genitus eſt, ſed aliũ, à quo ſemen.

Principium primum, optimum, præſtantiſsimúmque eſſe demonſtratum eſt. huic concluſioni aduerſari videbatur ſententia quædam Pythagoricorum, atque etiam Leucippi, qua ſentiebant, id, quod principium eſt, optimi & præclari rationem habere non poſſe, vt aliquid principiũ eſſet, idémque optimum. Quam ſententiam Ariſtoteles in his verbis redarguit, rationem, cui nitebatur, diſſoluendo. Ratio autem ex eo petebatur, quòd genitale ſemen & menſes muliebres, quæ ſunt animalium & plantarũ, principia optima non eſſe intuerentur: ſed cùm ipſa imperfectum quiddam ſint &

impolitũ, longè præſtantius eſſe: naturámque abſolutam & perfectã magis id habere, quod ex illis principiis procreatur. hanc rationem inanem eſſe Ariſtoteles docet, quippe quæ verum primúmque principium optimum non eſſe non concludat: ſed id tantùm, quod aliquo modo principij obtinet ſpeciẽ. Neque enim ſemen, è quo ſtirpes & animalia gignuntur, primum illorum eſſe principium: ſed illud à quo ſemen deciſum fuit, ſiue animal, ſiue planta. Cùm autẽ hæc perfecta ſint & abſoluta, nec his, quæ progignũtur, vllo modo deteriora, nihil officere quominus, quod principium eſt, idem optimum eſſe poſsit. hæc contra Pythagoricos. quorũ ſententiam fortaſſe quis tutabitur, principij inquiens vocabulum latè patere, vt ipſemet Ariſtoteles in quinto huius operis prodidit. Inter alias autẽ eius ſignificationes hanc vnam eſſe, vt id ſignificet à quo inſito rei efficiẽdæ effectionis initium ſumitur, quale eſt fundamentum in domo, carináque in naui. hoc verò principij genus optimum, aut melius perfectiúſque eo, quod procreatur, eſſe dici non poſſe. Atque hoc principium illos intellexiſſe. ſed fortaſſe non diſtinxerunt, & principiũ ſimpliciter pronunciarũt, ob eámque cauſam reprehenſionis occaſionem Ariſtoteles ſumpſit. Aliqui id principium, quod nunc diximus, ipſe quoque minus perfectum, quàm res ex eo orta cõcedit, cùm ait, quæ priora ſunt ortu, perfectione poſtremũ locum obtinere. Illud verò animaduerſione dignum eſt, quod etiam Auerrois annotauit, res, quæ gignuntur, duplici genere contineri: aut enim à ſibi ſimilibus procreari, aut ab his, quæ naturam diuerſam, alteriúſque generis acceperunt. Priores eandẽ planè, quam procreatores perfectionem atque abſolutionem habent, reliquæ à gignendi principio plurimum ſuperantur, tantùm abeſt, vt eo perfectiores ſint & meliores. Illarum enim principium & cauſa agens, vi, quæ in ſemine ineſt, proportione reſpondet.

Illud itaque, ex his, quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, ſubſtantiam aliquam immobilem & ſempiternam, atque à rebus, quę ſub ſenſum cadunt, exi-

ſtere. Illud verò etiam demonſtratũ eſt, nulla magnitudine eam conſtare, ſed partibus vacare, & indiuiduam eſſe, ídque eo, quòd infinito moueat tempore, nihílque finitum vi infinita præditum ſit. Cùm enim magnitudo omnis aut finita ſit, aut infinita, finitâ quidem ob hanc cauſam conſtare non poteſt, nec item infinita. Quoniam omnino magnitudo infinita eſſe non poteſt. Atqui & impatibilem & omnis alterationis expertem, quandoquidem aliæ omnes motiones, eâ, quæ loci eſt propria, ſunt poſteriores. hæc igitur cur ita habeant manifeſtum eſt.

Breui epilogo omnia complectitur, quæ de Deo hactenus demonſtrauit. Cúmque ſubſtantiã ipſam immobilẽ ac ſempiternam magnitudinis expertem eſſe, & omnino corpore vacare virtute ſolùm, non item apertè & re ipſa demonſtraſſet, hoc ipſum nunc perficit, demonſtrationémque ex motu ſempiterno, quem ab illa effici traditum eſt, concludit. Quæ demonſtratio (vt patet) eiuſmodi eſt: Subſtantia immobilis motu ſempiterno cælum ciet. Vi igitur infinita, qua ſempiternum illum faciat motũ, prædita eſt. Quapropter magnitudinis corporíſque expers ſit, neceſſe eſt. Nam ſi magnitudine conſtet, aut finitam illam magnitudinem, aut infinitam, & nullis limitibus circunſcriptam eſſe oportet, quorum neutrum eſſe poteſt: non quidem infinitam, quandoquidem illa omnino non eſt: non item finitam, quippe cùm vis infinita in magnitudine finita eſſe non poteſt. nullius igitur magnitudinis particeps eſt. Hæc in his verbis concluſa demonſtratio eſt, quam in octauo naturalis auſcultationis longa oratione rurſus tractauit: idque præſertim, cui maximè ea nititur, vim infinitam in magnitudine finita eſſe non poſſe. Nam quod infinitam magnitudinẽ non exiſtere aſſumitur,

tum in tertio eiusdem operis, tum verò in primo de Cælo multis rationibus ostensum est. Porrò fieri non posse, vt magnitudo, seu corpus finitum vim infinitam in se obtineat, eo Aristoteles monstrauit, quòd finitam illam magnitudinem vis illa nullo in tempore posset mouere. Itaque aut nulla omnino motione eam cieret, aut certè in temporis puncto, quod motus naturæ aduersatur, qui nisi in tempore aptus est fieri. At verò illorum alterum consequi, eam ob causam docuit, quod qui vim infinitam corpus finitum in tempore aliquo motu ciere affirmaret, in id incommodum incideret, vt idem quoque finitum corpus in eodem temporis interuallo à vi finita moueri posse, quod perabsurdum est, fateri cogeretur. Id enim tempus, in quo finitam magnitudinem vis infinita mouet, si vnius horæ aut minus etiam tempus sit, centum verò, aut mille, aut etiam plurium annorum sit interuallum, quo magnitudinē eandem, aut æqualem finita vis moueat (plus enim temporis minor virtus ad idem interuallum conficiendum, quàm maior consumit) finitæ illi virtuti vim maiorem, finitam tamen, eousque adiici posse, quo ad eam tandem perueniatur, quæ finita cùm sit, vnius tamen horæ spatio, aut etiam minori, quo infinita mouere ponebatur, mouebit. Quamobrem in eodem, aut æquali temporis interuallo finitam vim per idem interuallum finitum corpus mouere posse, in quo infinitam mouere ponitur. Et hoc quidem (vt dictum est) perabsurdum esse, nullóque modo fieri posse, quippe cùm finita & infinita vis nulla inter se proportionis consensione iungantur. Proinde quemadmodum assignari non potest, quanto vim finitam infinita excedat, ita nec quanto minus illud sit tempus, in quo infinita vis mouet, eo in quo finita. Momentum itaque seu punctum temporis esse, cuius ad tempus etiam minimū nullam esse proportionem perspectum est, quemadmodum nec puncti ad lineam. hæc libri octaui de naturali auscultatione demonstratio est, qua vim infinitam in magnitudine finita esse non posse, ob eámque causam primum omnium mouentem immobilem vi infinita præditum magnitudinis expertem esse

monſtratum eſt. Illud enim pro comperto, tam illic, quàm in hiſce verbis aſſumptum eſt, motum ſempiternum, niſi à vi infinita effici non poſſe. Sed magnæ inter Peripateticos (noſtra præſertim memoria) controuerſiæ de eiuſmodi demonſtratione exortæ ſunt. Cùm enim duo infinitatis genera eſſe animaduerterent, vnam, quam vigoris infinitatem nominant, quæ nullis limitibus circunſcripta, quancunque vim finitam infinitè exuperat, & in quouis tempore quanuis minimo, imò etiam momento quemlibet motum, niſi eius natura aduerſaretur, ſuapte natura poſsit efficere. alteram, quā durationis appellant infinitatem, qua quicquid prędıtum eſt, infinitis ſæculis durat. nec vllo vnquam tempore labefactatur, perpetuóque agit, ſi ex eorum ſit numero, quæ agere aliquid & moliri apta ſunt, etſi eius actio terminos habeat, quos, quia finitam vim habet, præterire non poteſt. Cùm inquam hoc duplex infinitatis genus eſſe intuerentur, illáque inter ſe diſtincta eſſe cenſerent, vtrum illorum ſubſtantię immobili in demonſtratione ſua Ariſtoteles tribuiſſet, magna diſſenſione diſputare incœperūt, aliis infinitatis durationem ſolùm, aliis non eam ſolùm, ſed etiam vigoris tributam eſſe contendentibus, aliis minus audentioribus, cùm paria rationum monumēta vtrinque eſſe exiſtimarent, ab vtraque parte aſſertionem ſuſtinentibus: & quodnam infinitatis genus Ariſtoteles intellexiſſet, difficile eſſe diiudicare defendentibus. Nam ſi de primo genere, hoc eſt, de infinitate vigoris eum locutum dicerent, eius rei rationem non ſatis efficacem videri, quippe quę non aliūde peteretur, nec re alia vlla vim Dei infinitam Ariſtoteles monſtraret, quàm quod ſempiternam motionem efficeret, quod ſupremæ etiam ſphæræ cōuenit. Quæ cùm vim finitam habeat, omnes tamen alias ſphæras ſempiterno tempore ſecum rapit & verſat. quamobrem ad motum ſempiternum faciendum vigoris infinitatem neceſſariam non eſſe: præſertim cùm & aliarum ſphærarum mouentes propriis motionibus, & ex ſe ipſas ſphæras perpetuò mouerent, quas ſimiliter vigoris infinitate præditas eſſe (quod non videtur) concedere oporteret. Id etiam

consequi aiebant, quod contra motus naturam cùm sit, tanquam incommodum in demonstratione cõcluditur, motum nullo tempore factum iri. Nec enim obstare, quòd à magnitudine seiuncta vis hæc ponatur. Nam in magnitudine & extra magnitudinẽ si infinita sit, eandem esse, non maiorem in magnitudine, minorẽ extra illam, ob eámque causam eadem moliri efficeréque posse. his & aliis argumentis adducti hi, quos postremo loco cõmemoraui, vigoris infinitatem substantiæ immobili tributam esse, concedendum non putauerunt. Sed si alterum infinitatis genus solùm intelligerent, in alias non longè minores difficultatis delabi sese intuebantur. Cùm & à vero alienum id videretur, vim perpetuo tempore durantem, in magnitudine finita esse non posse, siquidem cælum magnitudo est perpetuò duratura, & vt verum esse concederetur, eam tamen, qua confirmatur, rationẽ nullum omnino momentum habituram. Eò enim confirmari, quòd nullo in tempore motus fieret, quod consequi non potest, si de vi perpetuò duratura intelligatur. quandoquidem vis finita etsi perpetuò duratura, motum in tempore necesse est faciat. Ita his difficultatibus victi neutri parti assenserũt, rem ipsam sub iudice relinquentes, cùm alij audentiores huic aut illi parti (vt quæque probabilior visa est) assensum præbuerint, singula Aristotelis verba ad sententiam suam trahendo, & rationes, quæ obstabant & contrarium docebant, quo modo melius facere potuerint, dissoluendo. Sunt autem hac de re ab his, de quibus loquimur, quamplurima scripta, quæ, ne ab interpretis munere recedamus, quod vnum est, authoris sententiam, quàm maximè fieri potest, planè explicare, prætermittenda esse, paucis quibusdam exceptis, arbitramur. Quamobrem in id nobis incumbendum est, vt quæ Aristotelis fuerit sententia, explanemus, & quę aduersari potissimum videntur (quanquam fortasse hoc interpretis munus excedat) ne omnino indiscussa, ac dubia res relinquatur, breuiter diluamus, prolixiori disputatione in alium locum reseruata. videtur ergo Aristoteles infinitatem vigoris in demonstratione sua intellexisse, partim, quod in vi, quæ ex se

perpetuò aliquid mouet, ſeparari infinitâs eiuſmodi fortaſſe non poteſt, tametſi in aliis, quæ aut non mouent, aut alterius efficientiâ, duo hæc genera infinitatis manifeſtè inter ſe abiungantur: partim quòd ratio illa, quæ motum nullo in tempore factum iri, ſi vis infinita in magnitudine finita ſtatuatur, demonſtrat, aliter momentum & efficacitatem non habet, quàm ſi de vigoris infinitate ſit ſermo. At vigoris quidem infinitatem ab infinitate durationis, in his, quæ ex ſe ſempiternum motum efficiũt, non ſeparari, probabile admodum (ne dicam neceſſarium) videtur. Qui enim fieri poteſt, vt vis aliqua ex ſe perpetuò aliquid moueat, & id quidẽ rata conſtantíque & immutabili motione, niſi infinitate ſit prædita? An non vim limitibus circunſcriptam & finitam fatigari, & aliquando mouere vltrà non poſſe, rationi eſt cõſentaneum? Eorum enim mouentium, quorum vis finita eſt, vt animalium, motum terminatum eſſe conſpicimus, vt vltra certum temporis ſpatium, niſi quies intercedat, protrahi non poſsit. Nam quod primus cæleſtis globus alios, qui ſubſunt, ſempiternis temporibus circunuoluat, idémque, cùm corpus ſit terminatum, finitam vim poſsideat, nihil omnino officit, quippe cùm ex ſe id non præſtat, ſed ex primi Dei virtute infinita, qui & ipſum & alios rata illa & cõſtanti volubilitate conuerſat. Vigoris itaque infinitâs in eo, quod agit, ſuáque ipſius non alterius vi actionem, aut motum efficit, ab infinitate durationis abiungenda minimè videtur. Sed quanquam abiungi poſſe, vt aliis, qui de re hac diſſerunt, placet, concederetur, illud tamen reſtat, Ariſtotelis rationem, qua vim infinitam in magnitudine finita non eſſe demonſtrat, efficacitatem nullam habituram. Nam ſi vigorem finitum, quanquam maximum, qui perpetuò moueat, in magnitudine ſtatuamus, non id profectò efficietur, vt illam magnitudinem nullo in tempore moueat, ſed pro vigoris illius magnitudine in tempore aliquo tametſi paruo mouebit. Quæ enim ratio maior afferri poteſt, vt cum corpore coniuncta vis illa finita, quæ perpetuò mouet, motum in momento efficiat, ab illo autem ſeparata non faciat? Nunc enim non fa-

cit, quippe quæ viginti quatuor horarum ſpatio cælum conuertit. Sunt verò nonnulli, qui aiunt, virtutis, quæ in corpore ſit, & eius, quæ eodem vacet, diuerſam eſſe rationē: corpoream enim virtutem perpetuò durantem, mouentémque infinito quoque vigore præditam eſſe oportere, quę contrariis interimere eam nitentibus reſiſtere valeat. quæ ſi magnitudinis aut corporis ſit expers, contraria nulla habituram, quorum actionem pertimeſcat. itaque ſæculis omnibus, etſi vigoris ſit finiti, duraturam, nec motum in momento, aut nullo in tēpore effecturam: quod facere cogetur, ſi in magnitudine ſtatuatur. hoc, vt mihi quidem videtur, ingenioſè ſatis & ſubtiliter inuentum eſt, ſed tamen quæſtioni non ſatisfacit. Qui enim in magnitudine Deum poneret, corporeúmque eſſe affirmaret, eius generis corpus, quod contrariis inter ſe pugnantibus, & ad interitum ducentibus, teneretur, ei profectò non tribueret: at diuinum, immortale, omnium contrariorum expers, nullíque ortui aut interitui obnoxium, quale cęleſte eſſe Ariſtoteles tradit. Vi itaque infinita, quæ contrariis interimentibus reſiſteret, cùm nulla eſſent talia, non egeret, ſed finitate ſua contentus, eandem omnino, quam nunc à corpore liberatus, efficeret. Vt ergo Ariſtotelis ratio aliquod in ſe habeat momentū, & id, quod vult, concludat, de vigoris infinitate videtur eſſe intelligenda. At in eaſdē anguſtias (dicet aliquis) ſi hoc ſtatuerimus, inducemur. Cur enim Deus, cuius vim infinitam ponimus, magnitudinis expers, momentaneam motionem non faciet, quam tamen effecturum, ſi cum magnitudine coniungatur, Ariſtotelis ratio concludit. An fortè, quia magnitudinis expers ſtatuitur, vis eius eſt imminuta, aut ab aliquo impedita, vt ob eam cauſam tam velocem citatámque motionē, ac ſi in magnitudine ineſſet, non facit? Id verò nemo (vt arbitror) proferret, quandoquidem minor effecta, infinita non eſſet, qualem eſſe defendimus: nihílque prorſus eſt, à quo impediri aut retardari poſsit. quid enim tantæ efficacitatis eſſet, vt infinitæ virtuti reſiſteret? hæc profectò magni momenti eſt, atque explicatu difficilis ratio, quæ multos in eam ſentētiam (vt di-

ximus) adduxit, vt Dei vim motricem finitam esse existimarent: metuentes, ne si infinitam faterentur, motionem momentaneam ab illa effectum iri concedere cogerentur, cùm præsertim Deum naturaliter mouere, & proinde quantum posset, vt mouentium naturalium mos est, putarent. Nonnulli autem huic rationi ita occurrerunt, vt dicerent, præter substantiam immobilem, hoc est, Deum à magnitudine separatum, alium quoque mouentem esse vi finita præditum, nempe cæli animam & formam. Ac cæli quidē motionem finitam, hoc est, eam, quæ viginti quatuor horarum spatio conficitur, ab eiusmodi anima vires finitas obtinente proficisci: eius autem sempiternitatem & cōstantiam perpetuam à substantia immobili. Itaque motum momentaneum minimè esse extimescendum, quem fieri oporteret, si in magnitudine vis illa infinita inesset. quippe quæ eius magnitudinis forma esset, & eam, quantum posset, formarum naturalium more cieret, cùm nunc non vt forma, nec vt anima moueat, sed vt separata quædam substātia, quæ animam cæli ad mouendum, vt optimum quoddam, & expetendorum maximum, præterea quidam veluti imperator impellat perpetuò, motioníque cælesti sempiternitatem eo modo largiatur. Atque hæc videtur Auerrois fuisse sententia, eámque ab Alexandro, qui animam eiusmodi in cælo statuit, desumpsisse. Sed non satis à difficultate, quæ hoc in loco est, hi viri (vt ego quidem opinor) se explicarunt. Nihil enim ad momentaneum motum tollendum anima cæli conducere videtur. Etenim si efficientiam motus substantiæ immobili tribuant, vt tribuendum esse antea docuimus, eandémque substātiam immobilem vi infinita præditam statuāt, ab anima profectò finitę virtutis actionis illius efficacitas impediri non poterit. Quid enim infinitæ virtuti valeat (vt antea dictum est) resistere? Quod si non efficientiam, sed finis duntaxat rationem, quoniam, vt expetendum moueat, eidem concedant, ab anima autem, vt à causa efficiente, cælum moueri (vt Alexandro placuit) inquiant, quo pacto quæso id consequetur, in nullo tempore motum ab ea factum iri: quod quidem

ratio concludit. hoc enim cõſequitur, eo poſito, quod vt cauſa efficiens, ſi in magnitudine eſſet, moueret, cuius quidem cauſæ munere etiam magnitudinis expers fungitur. alioqui ratio ab vno genere cauſæ ad alium tranſiret. Quod, quia concedere (quanquam non rectè) ij videntur, illud inquiãt rogo, quæ virtutis infinitæ ſit neceſsitas ad motum eo modo perpetuò faciendum, quo id, quod amatur & expetitur, mouet. An non finitum quidpiam mouere eo pacto ſemper poteſt, ſi ſemper durare aptum ſit? Ariſtoteles autem ex motu ſempiterno ſubſtantiam immobilem infinitam eſſe colligit, vt facilè intelligatur, hâc illum ſententiâ fuiſſe, ſubſtantiam illam, vt effectricem cauſam, motum ſempiternum efficere: quemadmodum autem vt id, quod amatur & expetitur, antea docuimus. Sunt verò qui aliter difficultatem eiuſmodi vitare voluerint, dixerintque vim infinitam à magnitudine abiunctam non naturaliter, ſed mente ac voluntate mouere, ob eámque cauſam, quanuis vt infinita eſt, momentaneum motum facere poſſet, eum tamen non facere, ſed eum ſolùm, quem faciendum eſſe intelligit. Id enim facultatis mente & voluntate agentis ingenium eſſe, vt cùm aliquid agere, aut moliri aggreditur, non totũ id, quod poteſt, agat, & moliatur, ſed quantum ei (cuius gratia agit) expedire intelligit. AEdificatorem nanque non tantum ædificare, quantum poteſt, ſed quantum formæ domus animo conceptæ ratio exigit. Quod idem de medico dici poteſt, qui cum arte & intellectu omnia agat, in ęgrotis curandis, quicquid poteſt, non præſtat: ſed ea tantùm, quæ ſalutaria illi & vtilia eſſe arbitratur. Earum autem facultatum, quę naturaliter agunt, non item mente & voluntate, eam eſſe naturam, vt omnem eam, quam poſſunt, actionem efficiant. Quemadmodum ignis, quia naturaliter, non volẽs, aut intelligẽs calefacit, quęcunque poteſt calorem, ei, quod calidum reddit, largitur. hoc autem modo vires eas agere, quæ inſunt in magnitudine. proinde ſubſtantiam immobilem, ſi in magnitudine eſſet, naturaliter motionem effecturam. Ideóque eam omnẽ, quã poſſet, ob eámque cauſam nullo in tempore: quæ nũc à ma-

gnitudine liberata, mẽte & voluntate mouet, eámque solùm motionem efficit, quam vniuerso, quod mouet, nouit conducere. hunc in modum D. Thomas difficultati huic occurrit, eo quoque adiecto, quòd nulla magnitudo effectum potest accipere, qui facultati, quę in magnitudine non est, proportione respondet. Quandoquidem corporea omnis natura, cum natura corporis experte comparatur, vt id, quod est ex parte, cum absoluto & vniuersali. Concludi itaque non posse, si virtus infinita in magnitudine non insit, corporis, quòd ab ea mouetur, infinitam velocitatem, quæ effectus est illi virtuti proportione respondens, consequi, cùm nihil prohiberet, quo minus consequeretur, si virtus eiusmodi in magnitudine poneretur, siquidem virtus cum magnitudine cõiuncta ad ipsam magnitudinem proportionem habet. hoc verò (vt mihi videtur) necessarium non est, quin potius magnitudinis vis infinita expers magnitudini, quam mouebit, magis dominabitur, maiorique velocitate ciere eam poterit, quàm si cum ea cõiuncta fuerit, quippe quæ ab illa non pendebit, nec mouendo mouebitur, vt absque fatigatione pòsit perpetuò mouere. Illud autem, quod de mouentibus naturaliter, mente seu voluntate allatum est, maius quidem momentum in se habet, sed tamen cum difficultate aliqua coniunctum est. Neque enim necessariũ videtur, vt quæ in magnitudine sunt vires, naturaliter omnes moueant, quippe cùm belluarum & hominis quoque ex parte facultas motrix in magnitudine inest, & cum corpore coniuncta est. quæ tamen nec naturaliter, nec quantum potest, semper mouet, sed quantum animali conducit. Poterat igitur eodem modo substantia immobilis in magnitudine inesse, eúmque motum facere, quem faciendum esse intelligeret. Vt illud interim mittamus, dubium esse, & fortasse à philosophiæ principiis alienum, mouentem primum seu substantiam immobilem, quia mente & voluntate mouet, non eum omnem, quem potest motum efficere. Neque enim ex earum causarum numero est, quæ agere posint, & non agere, sed necessariò (quanquã volens & intelligens) agit & mouet. Et hæc qui-

dem sunt, quæ mihi de iis videntur, quibus peritiores Peripatetici difficultates in Aristotelis demonstratione existẽtes vitare se crediderunt. Ego (vt verum fatear) dissimilitudinis causam, quæ mihi planè satisfaciat, nondum inueni, cur videlicet substãtia immobilis à magnitudine abiuncta, tempore certo & definito, non item momento motum efficiat, quæ si cum magnitudine coniuncta esset, eundem momentaneum faceret. Dixi quidem in Commẽtariis, qui in libros de naturali auscultatione à me conscripti æditíque sunt, substantiam immobilem à magnitudine separatam alio modo mouere, quàm corporeæ moueant virtutes, de quibus virtutibus in sexto Physicorum illa sunt tradita: maiorem in minori tempore, & minorem seu tardiorem virtutem maiori motum suum efficere, quibus Aristotelis demonstratio nitebatur. Mouere autem immobilem substantiam, vt optimum quoddam & expetendum, quemadmodum hoc in libro est traditum. Verum ne his quidem planè acquiesco, cùm ratio nulla esse videatur, cur vis magnitudinis expers maior in minori, & minor in maiori motum suum tempore non faciat, perinde atque vis ea, quæ corporis est particeps. Quod autem eo in loco tradidi, substantiam immobilem, seu primum mouentem mouere, vt optimum & expetendum non ita accipiendum est, quasi motus efficientiam ei negaremus. Efficienter enim (vt tradidimus) mouet, neque tamen planè, vt cæli forma aut anima, quandoquidem à cælo abiuncta est, & eius actus non est, quemadmodum forma aut anima corporis. Quanquam similitudine quadam anima cæli dici potest, vt quemadmodum per animam quæcunque viuunt, viuere conceduntur, ita cælum vita intellectuali, mente ea viuere dicitur. Atque hac parte cum Alexandro consentio, qui substãtiam immobilem cæli animam esse noluit. Sed eo dissentio, quòd aliam animam in cælo posuerit, cuius nullam omnino Aristoteles fecit mentionem. hæc igitur à me de re hac satis sint dicta. Longè plura in libris de Deo & mẽtibus diuinis disseram, & dissimilitudinis causam, si qua sit, vt credendum est, fortasis inueniam.

An verò vna generis huius ponenda ſit ſubſtantia, an plures, quótque, ignorare non debemus, ſed aliorum etiam ſententias meminiſſe, quandoquidem perſpicui nihil de multitudine ttadiderunt. Nam quæ de Ideis eſt opinio, propriam nullam conſiderationem habet. Quotquot enim Ideas ponunt, numeros illas eſſe aiunt. De numeris autem, vt de infinitis interdum differunt, aliquando, vt denario concluſis. Cur verò ea ſit numerorum multitudo diligenti demõſtratione non traditur.

Hactenus conſtitutum eſt, ſubſtantiam aliquam æternam & immobilem exiſtere, cuius natura actus ſit purus ab omni potentia & mutabilitate vacans, indiuidua, & partium magnitudiniſque expers: à qua cælum pendet & natura, quæ reuera aliud nihil eſt, quàm Deus. nunc diſputare & perpendere aggreditur, vtrum eiuſmodi ſubſtantia vna ſit, an plures: & ſi plures, quo numero contineantur. Nec immeritò quidem hanc quæſtionem expendit, quippe cùm plures ante ipſum, (tametſi fabuloſè & ſub ęnigmatibus quibuſdam, vt paulò pòſt tradetur) de diis & eorum numero fuiſſent locuti. alij de ſubſtantiis immobilibus & æternis, atque corpore vacantibus nonnulla quidem docuiſſent, ſed tamen certum ac definitum earum numerũ apertè non explanaſſent, quemadmodum ipſe in his verbis monet. Platonem autem & Socratem intelligit, quos Pythagoricorum de numeris dogma ſecutos, Ideas, quas inuexerant, numeros eſſe voluiſſe, exiſtimat. Quemadmodũ in primo & duobus huius ſcientiæ poſtremis libris, in quibus ſententia hæc refellitur, licet videre. Cùm ergo Ideas ſubſtantias quaſdam æternas & immobiles eſſe poſuiſſent, & iuxta Pythagoricorum principia numeros eſſe aut numeris conſtare voluiſſent, numerorúmque

ipſorum nullam certam multitudinem eſſe tradidiſſent, ſed interdum innumerabiles eſſe,& nullo termino concluſos, interdum denario comprehenſos pronuntiaſſent, nihil certè de ſubſtantiarum immobilium multitudine ab illis traditum eſſe Ariſtoteles enuntiat. Sed difficile fortaſſe non eſſet, horum virorum ſententiam & placitum tueri. quippe qui tot Ideas eſſe cenſerent, quot rerum genera & ſpecies in rerum ſunt vniuerſitate,ſingulis generibus ſpeciebúſq; Ideam ſuam habentibus. Numeros item infinitos dicerent, quia reuera infinitè augeri poſſunt,nullúſque numerus afferri poteſt,quo alter maior non afferatur: denario autem concluſos, quòd primæ & ſimplices numerorum ſpecies, numerũ illum duntaxat attingant, aliis, qui ſequuntur, ex eorum compoſitione omnibus exorientibus. Sed hoc ad ſubſtantias immobiles cælorum motrices, de quibus nunc agitur, nihil pertinet. Quas quoniam pertractare Socrates & Plato prætermiſerunt, omni eorum in Ideis inuehendis & conſtituendis oratione conſumpta, Ariſtoteles fortaſsis redarguit.

Nobis autem ex his, quæ poſita ſunt & conſtituta,dicendum eſt. Principium quidem enim,entiúmque primum,per ſe,& ex accidenti immobile eſſe, ſed primum ſempiternúmque & vnum motum facit. Quoniam verò id, quod mouetur, ab aliquo moueatur, primúſque mouens immobilis per ſe ſit, & ſempiternus motus à ſempiterno, & vnus ab vno proficiſcatur neceſſe eſt, quinetiam præter ſimplicem lationẽ, quam primam & immobilem ſubſtantiam facere dicimus, alias etiam ſtellarum errantium lationes ſempiternas videamus, (Sempiternum enim eſt, & nunquam conquieſcit orbiculare corpus, vt in Phyſicis demonſtratum fuit) profectò oportet,vt harum lationum

quæque ab immobili & ſempiterna ſubſtantia per ſe efficiatur. Non cùm ſtellarum natura, ſubſtantia quędam ſit ſempiterna, vis etiam mouens ſempiterna erit, & eo, quòd mouetur prior. quod autem ſubſtantiâ prius eſt, ſubſtantia ſit neceſſe eſt.

Quæſtionem in verbis ſuperioribus propoſitam diſſoluere, ſententiámque ſuam de ſubſtãtiarum immobilium multitudine exponere aggreditur: quę quidem ſententia eſt, non vnam ſolùm eſſe ſubſtantiã immobilẽ magnitudinis expertem: ſed multas, tótque numero, quot cæleſtes orbes perpetua agitatione conuertuntur. hanc ſententiam non ſimpliciter pronuntiat, ſed ratione efficaci confirmat, multis more mathematicorum hypohteſibus præmiſsis, quæ alibi fuerũt demõſtratæ, atque in ſumma decem ſunt. Prima, principium primúmque entium omnium per ſe & ex accidenti eſſe immobile. Altera, hoc primum principiũ primam perpetuámque vnam motionem efficere. Tertia id, quod mouetur, ab alio moueri. Quarta, quod primum mouens eſt, eſſe immobile. Quinta, perpetuum motum à perpetuo fieri mouente. Sexta, mouentem vnum, vnam motionem efficere. Septima, alias lationes, præter primam eſſe, videlicet lationes errantium ſtellarum. Octaua, lationes eiuſmodi eſſe ſempiternas. Nona, id, quod mouet, prius eſſe eo, quod mouetur. Decima, ſubſtantiam eo, quod non eſt ſubſtantiâ, eſſe priorem. his omnibus hypotheſibus ſumptis cõcluſionem propoſitam hunc in modũ colligit. Si quicquid mouetur, ab aliquo mouetur, vnúſque motus ab vno, & perpetuus à perpetuo mouente proficiſcitur, primúſque rei cuiuſque mouens immobilis eſt, & rem, quam mouet prior, ſubſtantia item id, quod non eſt ſubſtantia, antecedit, ac lationes aliæ præter primam cernuntur, eæque ſempiternæ, tot profectò mouentes ſempiterni ſint, quot ſunt ea, quæ mouentur, neceſſe eſt, & illi quidem immobiles atque ſubſtantiæ. Quas autem ſumit hypotheſes, omnes ferè in octauo naturalis auſcultationis fuerũt

monſtratæ. Primum quidem prima, quòd primus ſit mouẽs, qui ſempiternum continentémque motum efficit, quem facere non poſſet, ſi vllo modo aut per ſe, aut ex accidenti moueretur. quomodo nec animalium animæ, quæ ex accidenti mouentur, illa mouere ſemper poſſunt. Demonſtratum verò etiam antea hoc ipſum eſt, cùm diceretur, ſi quid eſt, quod mouetur & mouet, aliquid item, quod mouetur ſolùm, neceſſariò aliquid eſſe, quod mouet, & non mouetur. Altera hypotheſis eò demonſtratur, quòd primum principium primus ſit mouens, idémque vnus, à quo cælum & natura pendet, vt neceſſe ſit primam, vnámque lationẽ ab eo fieri, ſempiternámque à ſempiterno. Nec plures lationes ab vno & eodem, quod maximè vnum ſit & ſimplex, naturaliterque moueat, eſſe poſſunt, quemadmodum nec lationibus pluribus naturaliter cieri aliquid poteſt. Naturaliter autẽ id mouet, vt in ſecundo de naturali auſcultatione eſt proditũ. Mouentes non naturaliter varios motus poſſunt efficere, quomodo anima, quæ in ſuperum locum & in inferum, & ad latus corpus mouet. Tertia hypotheſis eo fuit mõſtrata, quòd ea, quæ maximè ſe mouere conceduntur, veluti animalia, ab alio moueri quodam modo dicantur, quippe quæ à parte, quam in ſe habent, immobili mouentur. Quod ne accideret quidem, niſi partem aliam continerent, quæ mouetur, & non mouet. Ita, vt pateat, id, quod mouet, & quod mouetur, in his quoque diuerſa eſſe. Sed mouere ipſa ſe dicimus, quòd anima mouens corpore, vt inſtrumento, vtatur, eadémque corporis motu moueatur, ita vt totum moueat totum.
Quartæ hypotheſis veritatẽ eò docuit Ariſtoteles, quòd niſi immobilis ſit mouens primus, ſed ab aliquo moueatur, primus mouens non erit, quippe qui alium ante ſe mouentem habebit. Quamobrem, vt primus ſit, immobilem eſſe oportere. primum autem neceſſariò aliquem eſſe, ne in mouentibus progreſsio ſit infinita. At verò perpetuum à perpetuo mouente motũ fieri ex eo oſtenſum eſt, quòd perpetuus motus vnus ſit & continuus, qui niſi ab vno eodémque mouente poteſt effici, quippe cum mouẽtibus variatis motũ quoque

alium & alium esse quiete aliqua interceptum esse oporteat. Sexta hypothesis eo modo, quo secunda demonstratur. Septima sensui est euidens, cùm syderum errantiū varios motus variis temporibus confectos conspiciamus. Octauam in hisce verbis eò corroborat, quòd cæli stellarúmque ipsarum sempiterna sit natura, eadémque nullo vnquam tẽpore conquiescat: quæ duo in libris de Cælo exquisitè demonstrauit. Nona, ex his vim habet, quæ antè de actu & potentia sunt tradita, nempe actum aliquem potentiæ anteire, qui illam moueat, & in actum ducat. Necesse autẽ non est, quod mouet, eo, quod mouetur, tẽporis ordine prius sit, vt in his mouentibus, de quibus est sermo euenit, quos tempore ea, quæ mouent, non antecedere, perspectum est. Natura igitur prius esse id, quod mouet, satis est, & id quidem quatenus mouet, aliud autem mouetur. Nam simpliciter & absolutè non necessariò sese antecedunt. Postremam hypothesim, in septimo huius operis pertractauit, eiusdémque (vt vidimus) huius disputationis initio meminit. Quamobrem intelligi potest, rationem, quæ de substantiarum immobilium multitudine conclusa est, ex his conclusam esse, quæ firma sunt, & demonstrata alibi fuerunt.

Perspicuum igitur est, & totidem substantias, & naturâ suâ sempiternas ac per se immobiles, magnitudinísque expertes, ob eam quæ dicta est, causam, necessariò esse. Ac substãtias quidem esse, & illarum vnamquanque, iuxta eum, qui in stellarum lationibus inuenitur, ordinem antecedere, aut consequi, manifestum est.

Superioris demonstrationis conclusio est, in qua illud est obseruandum, nullum discrimen inter hasce substãtias, quarum multitudo concluditur, & primam illam hactenus pertractatam poni. Siquidem & sempiternæ & per se immobiles & magnitudine vacantes, quemadmodum & illa, statuuntur, sempiternas autem esse cõcluditur, quoniam motus

ſempiternos efficiant, per ſe immobiles, quoniam mouentes ſint primi, quippe cùm lationes eiuſmodi ab eis, vt mouentibus primis proficiſcantur. Nam omnium quidem mouens primus ponitur, quatenus primum cælum mouet, primúmque motum efficit. Sed primus non eſt, quia alios moueat, eiúſque efficientiâ ſuos orbes cæteri cieant, quanquam motu, quem facit, omnes ſimul ſphæras conuertit. Ita igitur ſubſtantiæ illæ immobiles ponuntur. Magnitudine autem vacantes, ob eam, quæ antea de prima ſubſtantia allata eſt, cauſam, quòd videlicet ſempiternum motum efficiant, proinde viribus infinitis ſint prędité, quę in magnitudine eſſe non poſſunt. Ex quo loco intelligere illud licet, quod fortaſſe abſurdum videri poſſit, omnes haſce ſubſtantias viribus infinitis prędítas ſtatui. Siquidem in prima vis infinita ponitur, nullámque aliam ob cauſam, quàm quòd perpetuò moueat, quod à vi finita fieri non poteſt. Primam autem hoc modo infinitam eſſe antea monſtrauimus. Nullum verò maius incommodum accidit, ſi hæ infinitis viribus conſtâtes ponantur, quàm ſi prima. Cùm verò hæ ſubſtâtiæ à prima hoc nomine non differant, eo differre putauerit aliquis, quòd immobiles duntaxat per ſe in his verbis dicuntur, cùm primum principium & per ſe & ex accidẽti immobile eſſe traditũ ſit. Ad cuius rei confirmationem illud fortaſſe aſſumet, quod in octauo de naturali auſcultatione eſt traditum, moueri ex accidenti, duplex eſſe: Vnũ ex ſe, ſeu à ſe, quomodo animalium animæ motu animalis, quem faciunt, mouentur: alterum ab alio, & hoc nonnullis etiam eorum in cælo principiis, quæ pluribus lationibus cientur cõuenire. quo in loco cùm antea dictũ eſſet, mouens, quod ex accidenti mobile eſt, motũ continuum non facere, poſſétque aliquis obiicere, mouẽtes aliquos cæleſtes, qui perpetuò mouent, ex accidenti moueri, ſiquidem animæ ſtellarum errantium hoc modo mouentur, videtur Ariſtoteles occurrere, atque concedere ex accidenti quidem moueri, ſed ab alio, quandoquidem motu, quo ſphæræ propriæ à prima mouentur, ex accidenti cieantur. hoc igitur aliquis de ſubſtâtiarum immobilium motu ex ac-

cidenti, qui in prima ſubſtantia nullo modo inuenitur, poſſit exiſtimare. Quod quãquam dubium admodum mihi eſt, Ariſtotelis tamen in loco commemorato placitu m videtu eſſe. Dubium autem eſſe aio, quòd mirandum videatur, errantium ſtellarum mentes motrices, ſphærarum ſuarum motu eo, qui eſt à prima, ex accidenti moueri, quæ motu quem ipſæ faciunt, ex accidenti non mouentur, cùm tamen eadem ſit ratio. quippe cùm à ſe ex accidenti non moueantur, aut quòd à ſphæris, quas mouent, omnino abiunctæ ſunt, nec ab eis, vt mortalium animæ dependent, aut quòd ſphæras ipſas loco non mouẽt, cùm in eodem loco ſemper verſentur, quorum vtrunuis ponatur, ne à prima quidem ſubſtantia ex accidenti poterunt moueri, cùm à ſphæris æquè abſtractę, & in eodẽloco perſeuerent. Quam ob cauſam nonnulli de ſphæris errantium ſtellarum non de animabus aut mentibus earum locum illum expoſuerunt, ipſáſque ſphæras à prima ſubſtantia ex accidenti moueri ab Ariſtotele dictum voluerunt. Sed vtro modo res habeat, conueniunt inter ſe ſubſtantiæ omnes immobiles, quòd motu eo, quo ſuam quæque ſphæram mouet, ex accidenti non mouentur. etſi fortaſſe inter ſe differant, quòd prima nullo modo, cæteræ motu, qui fit à prima, ex accidenti moueantur. Inquit autem eundem ordinem in eis eſſe, qui in ſphæris, quas mouent, conſpicitur. vt quanquam inter ſe & immobilitate & materiæ vacuitate, & ſempiternitate, & infinitate ſint pares, alia tamen aliam ordine quodam antecedat, quomodo prima cęteris omnibus anteit. Porrò qui ordo in ſphæris habeatur, quæue illarum prior ſit, quæue poſterior, in progreſſu explicabitur.

Lationum autem multitudo ab Aſtrologia, quę ex ſcientiis mathematicis ſummâ, cum Philoſophia affinitate coniungitur, ſumẽda eſt. Ipſa enim ſubſtantiam contemplatur, ſenſilem quidem, ſed tamen ſempiternam. Cæteræ autem nullam, vt Geometria, & quę eſt de numeris.

Totidem ſubſtantias immobiles eſſe, quot ſunt cæleſtes lationes & ſphæræ, tradidit, nunc lationum multitudinem ab Aſtrologia ſumendam eſſe docet, quippe quæ cæleſtia corpora & eorum accidentia contempletur. Maximâ enim cum philoſophia inter omnes mathematicas ſcientias familiaritate coniungi, ſiquidem ſubſtantiam, quemadmodum & philoſophia cõſiderat, cæteris numeros ſolùm, vt Arithmetica, aut magnitudines, vt Geometria contemplantibus. Eſt autem ſubſtantiæ cõſideratio philoſophiæ maximè propria, vt cùm tria ſubſtantiarum genera ſint, vt antea traditum eſt, in omniũ conſideratione philoſophia verſetur. Naturalis quidem in contemplatione mobilium: diuina & prima in contemplatione immobilium. Vnde & huius operis ſcopus eſt principia & cauſas ſubſtantiæ inueſtigare. Cùm ergo in mathematicis ſcientiis ſola Aſtrologia ſubſtantiam conſideret, fit vt ad philoſophiam propius, quàm cæteræ, accedat. Ita verò ſubſtantiam cæleſtem Aſtrologus contemplatur, vt tamen non inquirat, elementaríſne ſit, an ab elementis diuerſa, mortalis an ſempiterna, quæ illius ſubſtantiæ figura motióque propria ſit, recta an orbicularis, & eius generis alia, quæ naturalis philoſophus contemplatur. De qua Aſtrologi & naturalis diſſenſione, atque etiam conſenſione, in ſecundo de naturali auſcultatione quædã ſunt tradita. Quo etiam in loco oſtenſum eſt, alias mathematicas ſubſtantiã non conſiderare, ſed eius tantùm accidẽtia, & illa quidem per ſe, non vt ſubſtantiæ ſunt accidentia. Quandoquidem ea definientes nullam in definitionibus ſubſtantiam adhibent.

Plures itaque eorum, quæ feruntur, eſſe lationes, iis etiam, qui leuiter attigerunt, perſpectum eſt. Stellarum enim errantium vnaquæque pluribus cietur, quàm vnâ. De quarum quidem numero, quæ mathematici nonnulli aiunt, intelligentię gratia exponemus, quo dẽfinitam aliquam multitudinem mente percipiamus. Reliqua autem

cùm ipsi inuestigando, tum ab iis, qui inquirunt sciscitando quidpiámne eis præter ea, quę ab illis, qui res has pertractant, nunc dicta sunt, videatur. vtrosque quidem amare conuenit, sed exquisitioribus credere.

Triplex est motio, quibus stellarum errantium vnamquanque cieri, ij, qui vel mediocriter in Astrologia versati sunt, moueri intelligunt. Vna est manifestißima, quam vulgus etiam ipsum apprehendit, ea videlicet, qua ab ortu ad occasum, & rursus ad ortum singulis diebus deferuntur. Altera est ab occasu ad ortum à vulgari intelligentia remota, quæ sensu quidem, sed instrumentis quibusdam ad eam rem adhibitis, deprehenditur. huius generis aliæ breui tempore animaduerti solent, vt solis & lunæ motiones, quarum prior anno, posterior mense vel circiter conficitur. aliæ longinqua egent obseruatione, vt Saturni motio, quę triginta annorum spatiū requirit. Tertia motio est ad latera, qua nunc ad Meridiē, modo ad Septentriones stellas declinare, per instrumenta Astrologi deprehendunt. Cùm verò & aliæ essent motiones, quibus stellæ errantes moueri ponebantur, earum numerum, qui à mathematicis sui temporis tradebatur, intelligentiæ gratia se expositurum Aristoteles pollicetur, quo definitam aliquam multitudinem mente percipere valeamus. Et quia multa iis desunt, quę ab illis sunt tradita, ea, inquit, partim ab vnoquoque inuestiganda esse, partim ab his, qui inquirunt, sciscitandū. Quo in loco præclarè nos docet, quid in scientia de astris agendum sit. Omnium enim, qui in ea versati sunt, scripta excutere, & multa proprio marte inuestigare, nec in iis, quę maiores tradidere, planè acquiescere nos præcipit. Id verò non immeritò, quandoquidem scientia eiusmodi in his versatur, quæ à nobis magno interuallo disiuncta percipi, nec citò, nec facilè à quoquam possunt. Quod ipse Aristoteles in secundo de Cęlo docuit, cùm nonnullas quæstiones de astrorum motibus proponeret, eás-

que ob maximam illorum à nobis distantiam explicatu difficiles esse affirmaret. Sunt præterea motiones quædam, quibus animaduertendis vllius hominis vita, cùm nisi longo tẽpore conficiantur, haudquaquam est satis. Multarum itaque ætatum obseruationem, eámque diligentem requirunt, ob eámque causam non maiorum solùm, sed etiam aliorum qui secuti sunt, scripta excutere, & nos quoque ipsos, vt aliquid inueniamus, diligentiam adhibere, necesse est. Nec enim aliter in Astrologia euenit, atque in ea scientia (quam Geographiam nominant) in qua non maiorum sententiæ, sed posteriorum semper, vtpote magis peritorũ standum esse, Ptolemæus & alij præcipiunt. Nam quæ maioribus ob vitæ breuitatẽ fuere incognita, posteriores illorũ scriptis & obseruationibus adiuti in dies inueniunt. Quod in harum scientiarum vtraque videre licet: quandoquidem & stellarum inerrantium motum illum tardissimum, quo ad ortum suapte naturâ feruntur, Aristoteli & sui temporis Astrologis ignotum, Ptolemęus, & alij posteriores obseruarũt, & plurima in Geographia Ptolemæo ipsi occulta nostra tẽpestate fuerunt inuenta. Cùm verò Aristoteles & ea expositurũ se inquiat, quæ mathematici quidam de numero motionum dicerent, & quærendum esse per se, atque ab aliis etiam, qui inquirunt sciscitandum, quidpiámne eis præter ea, quæ ab illis Mathematicis dicta sunt, videatur, exquisitioribus quidem & iis, qui rem ipsam propius attigerint, & magis exquisitè disseruerint, credendum esse, sed tamen vtrosque amãdos commonefacit. Quod etiam in secundo huius scientiæ, cùm de veritate dissereret, præcepit. Non modò enim (inquit) iis gratias agere æquum est, qui veritatem ac disciplinas diligenter tradiderunt, verumetiam illis, qui eas parum attingentes, leuiter ac ieiunè eas tractauerũt. Nam hi quoque vtilitatem non paruam nobis attulerunt, dum quæstionibus intellectum nostrum acuentes ac excitantes, ac quasi viam nobis aperientes, nos in earum inquisitionẽ induxere. Enimuero si Timotheus non fuisset, non tantùm modulorũ haberemus: quòd si Phrinim ætas illa non habuisset, ne Timo-

theus quidem claruiſſet. Eodem prorſus modo de iis exiſtimandum eſt, qui veritatem indagare aggreſsi ſunt. his duobus in locis maximam Ariſtotelis probitatem deprehendimus, quippe qui eos, quorum ſtudium aliquod in veritate indagãda fuit, & ſi non planè eam inuenerũt, in vno diligẽdos eſſe, in altero gratiam eiſdem habendam præcipiat. Videtur autẽ Alexãder non ſatis rectè locũ hunc expoſuiſſe: quandoquidem per vtroſque Ariſtotelẽ intellexit & maiores, qui de aſtris diſſeruerunt, vt verborum eiuſmodi ſit ſenſus. Si quid ab iis, qui ſunt in hoc ſtudio verſati, aliquid dictum videbitur præter ea, quæ nunc à nobis dicentur, par erit vt poſteri, tum nobis, tum etiam prioribus gratiam habeant: quippe quorum ſtudio nonnihil ſit inuentum. Fides autem iis erit adhibenda, qui de his accuratius diſſeruerint. Sed luce clarius conſtat, hanc verborum Ariſtotelis ſententiam non eſſe, verùm eam, quam nos retulimus.

Eudoxus itaque ſolis & lunæ lationibus ternas vtrique ſphæras attribuebat: quarum prima, vt inerrantium ſtellarum ſphæra: altera per medium ſignorum: tertia per eum, qui in ſignorum latitudine obliquus eſſet, moueretur. Ampliori autem latitudine eum, per quem luna, quàm iis, per quem ſol fertur, obliquari.

Plato cùm ſtellas errantes velocius aliquando moueri, interdum verò tardius, tum antecedere, tum ſequi, tum ſtare, tum ad Auſtralem partem ſeſe conuertere, tum ad Aquilonarẽ videret, quæ omnia cæleſtis corporis naturæ aduerſantur, cuius motionem conuerſionem eſſe, eámque æqualem, conſtantem ac ſibi ſimilem ſtatuerat, problema hoc Aſtrologis explicandum propoſuit, quonam videlicet pacto illà motionum ſingularum æqualitate ſeruata, quanuis inter ſe comparatæ inæqualitatem haberent, eorum omnium, quę in cælo fieri circa aſtra videntur, quorum partem nunc com-

memorauimus, reddere causas efficienter posset. huic inuestigationi cùm multi se tradidissent, Eudoxus primus, vt Simplicius author est, causas eiusmodi reddi posse, existimauit, si tot orbes singulis planetis attribuerentur, quot Aristoteles ex eius sententia in his verbis refert. Ascripsit autem soli tres orbes, propterea quòd triplici motu mouere eum conspexit. Vno ab ortu ad occasum, qui esset primæ omnium sphæræ, in qua stellę inerrantes infixæ sunt, alter ab occasu ad ortum secundum successionem signorum, quem annuo spatio conficit. Postremò in transuersum, ob quem motum ab ecliptica quoquomodo recederet. in vtroque enim solstitio non æqualiter solem declinare deprehenderat. hunc igitur triplicem motum cùm in sole animaduertisset, totidem orbes illi attribuit, verissimum esse ratus, quod Aristoteles postea docuit, singulos orbes singulis motionibus cieri. Nam quanuis vnus orbis trifariam aliquando moueri videatur, non id tamen euenit, quia eius proprij sint motus eiusmodi, sed orbium superiorum ratione, qui propriis motionibus conuersi inferiores orbes circunuoluunt secum & rapiũt. Ita verò horum solis orbium axes seu polos constituit, vt supremus in eandem partem, super eosdem polos, & eadem, qua octaua sphæra, velocitate moueretur. medius huic contiguus super axe, qui in superficie eclipticæ angulos rectos describit, ab occasu ad ortum, ad quam eandem partem tertium orbem, in quo sydus est infixum, tardissimo motu cieri voluit. Super axe tamen angulos rectos faciente, in cuiusdam orbis superficie, qui à sole proprio centro describitur. Cùm verò soli tot orbes & hoc, qui dictus est, modo dispositos attribuisset, lunæ totidem dedit, cùm triplicem in ea motionem, quemadmodum & in sole obseruasset. Eorum autem duos superiores iisdem motibus, quibus & solis duo supremi moueri statuit. tertium super axe, qui in superficie circuli à luna proprio centro descripti angulos rectos facit, ab ortu ad occasum motu tardissimo versari, circulúmque illum tantùm ab ecliptica declinare, quantus maximus est ab ea lunæ digressus. Ita, vt longè ampliori longitudine circulus ille, per

quem luna, quam is, per quem sol ferretur, declinaret.

At verò errantium syderũ cuiusque sphæris quaternis cõtineri, earúmque primam & secũdam easdem quæ illarũ. Nam quæ inerrantium esset, eam ipsam esse, quę omnes circũueheret, quæ item sub hac collocata per medium circulum signorũ volueretur, illam cunctis communem esse. Tertiam verò omnium in medio signorũ circulo polos infixos habere. At quartæ lationẽ per obliquum ad medium huius esse. Tertiæ autẽ sphæræ polos cæteris quidem suos cuique proprios esse, sed Veneris & Mercurij eosdem.

Cùm soli & lunæ ternos orbes Eudoxus dedisset, stellis errantibus, hoc est, Saturno, Ioui, Marti, Veneri & Mercurio, quæ ob vagum earum motum errantes dicuntur, quaternas assignauit, eorúmque omnium motum quatuor sphęris contineri voluit. Quarum superiores duæ in singulis stellis eundem planè situm & in eandem partem motionem, in quam solis & lunæ supremæ duæ obtinerent. tertia autem ab Australi parte ad Septentriones super polis in circulo, signorum infixis moueretur, itérque suum eo tempore conficeret, quo singulæ stellæ errantes solis aspectus omnes absoluunt. Id tẽpus Astrologi μετάβασιν nuncupãt. quod in singulis illis stellis iuxta Eudoxi obseruationẽ aliud est & aliud. Nanque in Venere mensibus decem & octo, in Mercurio centum & decem diebus, in Saturno & Ioue tribus (vt plurimum) mensibus, decémque diebus continetur. Quartã tandem sphæram in obliquo quodam circulo, qui non æqualiter in omnibus planetis digreditur, eadem, qua & tertiam velocitate ab ortu ad occasum censuit moueri. hanc autem sphæram posuit, vt motione sua tertiæ sphæræ quasi reluctetur; cuius tertiæ conuersione astrum, ad polos vsque zodiaci mo-

ueretur, nisi quarta illa super propriis polis ab ortu ad occasum conuersa repugnaret. Cùm verò tot sphęras singularum errantium stellarum motum perficere voluisset, qua tamen ratione effectuum, qui in ipsis stellis apparent, vt statuum, antecessionum, retrocessionum, & aliorum eius generis ex hac orbium motionúmque constitutione causas quis efficientes redderet, nec ab eo, nec ab alio quopiam scriptum aliquid extat. Illud verò adiecit, quatuor illarum sphærarum, quas singulis errantibus stellis dedit, aut trium, quas soli & lunæ, infimæ cuique astrum infixum esse, quo factum est, vt infimas omnes ἠστερωμένας, superiores verò ἀνάστρους Theophrastus appellarit. harum etiam sphærarum singulas, propria velocitate credidit cieri, de qua libellum ab eo conscriptum meminit Simplicius, qui cùm de velocitatibus inscriptus esset, temporum iniuriâ periit, vt & alia quædam ab illo conscripta. Eudoxi igitur sententia hæc fuit. ex qua intelligimus primam sphæram positam esse, vt ab ortu ad occasum reliquas & eam maximè, in qua est stella, cõuerteret, alteram, vt stellæ secundum successionem signorum mouerentur. Siquidem super polis zodiaci reuoluitur, suóque motu alias ciet. Tertiam vt à Meridie ad Septentrionẽ & contra stella declinaret: quartam vt (quemadmodũ antea dictũ est) motu suo prohiberet, ne ad polos vsq; circuli signorũ stella ferretur.

Calippus verò eundem planè sphærarum situm, hoc est, interuallorum ordinem, quem Eudoxus esse statuit. at multitudinem Iouis quidem & Saturni eandem, quam ille: sed si eorum, quæ apparent, causas reddere aliquis vellet, solis & lunæ sphæris duas præterea, cæteris autem erra[illegible]ibus vnam cuique adiungendas esse arbitrabatur.

Quæ Eudoxi de sphærarum multitudine sentẽtia fuerit, expositum est. Eum sequutus est Calippus, qui multitudinem illam sphærarum ab Eudoxo positam ad eorum, quæ apparent, causas reddendas non satis esse animaduertens, alias

quaſdam prioribus illis adiungendas eſſe, vt Ariſtoteles tradit, exiſtimauit. Itaque ſeptem alias adiunxit, ſoli & lunæ binas. Marti, Veneri, & Mercurio ſingulas. totúmque ſphærarum ſolis & lunæ & aliarum errantium ſtellarum numerum tribus & triginta concluſit. Calippi autem liber minimè extat, in quo cauſas perſpicuè videre poſsimus, cur ſphæras eiuſmodi adiiciendas eſſe putauerit. Simplicius verò hoc ſolùm refert, Eudemum ex Calippi ſententia rationem hanc reddidiſſe. ſolſtitiorum videlicet & æquinoctiorum tempora differre, quemadmodum Alemæon & Memnon obſeruarũt. Quod ſi ita habet, tres orbes ad cauſas eorum, quæ apparẽt, reddendas minimè ſufficere.

Verùm ſi omnes ſimul iunctæ ea, quæ apparent, efficere debeant, ſingulis errantibus totidem alteræ ſphæræ vna minus, quæ primam aſtri inferioris ſphæram ad eundem ſitum continenter reuocent, addantur, neceſſe eſt. hac enim vna ratione ſtellarum errantium lationes omnia poſſunt efficere. Quoniam igitur eæ ſphæræ, in quibus feruntur, aliæ ſunt octo, aliæ vigintiquinque, atque eas ſolas retro verſari minimè conuenit, in quibus infima ſtella collocata fertur, ſex, duarum primarum, reliquarum autem quatuor, ſexdecim reuoluentes erunt, omnes autem, & quæ illas circunferunt, & quæ reuoluunt quinquaginta & quinque. Quòd ſi nec ſoli, nec lunæ, eæ, quas diximus, motiones adiungantur, ſphæræ omnes ſeptẽ erunt & quadraginta. Sphærarũ itaque multitudo hæc ſit.

Ariſtotelem Calippi conſuetudine vſum fuiſſe & in rebus ad aſtra pertinentibus ei plurimum detuliſſe legimus. Nihil itaque eorum, quæ de ſphærarum multitudine ille ſtatuerat,

sustulit, sed illis seruatis alias viginti duas adiungendas esse existimauit, vt eorum, quæ apparent causæ idoneæ & sufficientes reddi possent. Ita verò sphæras, quas adiunxit, distribuit, vt totidem alteras, quot Calippus posuerat, vnâ tamen minus, singulis stellis errantibus adiecerit, lunâ exceptâ, quæ infimum locum in eis obtinet. Ternas itaque Saturno & Ioui, quibus Calippus quaternas tribuerat, cæteris quatuor, quæ sequuntur, Marti, Veneri, Mercurio, & Soli, quibus quinæ datæ erant, quaternas. has autem necessarias, inquit, esse, vt primam cuiusque astri inferioris sphæram in eodem situ semper contineant, ad eúmquè perpetuò reuocent, à quo alioqui ob sphærarum superiorum motum, qui ei communicaretur, excedere oporteret. In iis enim non secus euenisset, atque in octauæ sphæræ motione, quæ inferioribus orbibus communicatur, vnde maxima horum motuum perturbatio consecuta esset. Sphæras igitur eiusmodi adiecit, quæ super iisdem, quibus & superiores, axibus, & eadē, qua illæ velocitate in partem oppositam cierentur, hoc ordine & modo, vt prima reuoluens vltimæ deferenti cui adhęret, secunda penultimæ, tertia antepenultimæ, & ita in cæteris aduersaretur, super iisdem polis & eadem velocitate contrario motu conuersē. hac enim reluctatione fieri arbitrabatur, vt illarum superiorum sphærarum motus, sphæris inferioris stellæ non communicarentur. Cúmque prima cuiusque astri sphæra motu octauæ, hoc est, primi mobilis moueri poneretur, quemadmodū antea traditum est, nullúmque immineret periculum, vt superioris astri suprema sphæra inferioris supremam motu suo ex eius proprio situ remoueret, quippe quæ eodem planè motu & ad eandem partem mouerentur, nullam sphæram reuoluentem, quæ supremæ responderet, & contrario motu moueretur, adiiciendum esse putauit. Itaque totidem errantibus omnibus vna minus adiunxit, atque ἀνελιττούσας, ab earum munere vocauit, quasi primam cuiusque astri inferioris sphæram, quæ è situ suo superiorum sphærarum motione, veluti dimoueretur, ad eundem reuoluerēt, atque in eo continerent: aut etiam, quod superiorum orbium

motus reuoluant, atque eis reluctentur. Theophrastus verò, quòd contrario motu atque superiores ferrētur, ἀντικαταφερούσας nuncupauit. Sed vt res dilucidior fiat, planiúsque intelligatur, hanc sphęrarum dispositionem in vno aut altero astro exponamus. Saturno quatuor sphæræ à Calippo tributę fuerunt, quæ Saturni ipsius motiones omnes, quæ apparēt, perficerent. Ac prima quidem super polis vniuersi ad eandem partem & eadē velocitate, qua octaua sphęra, conuerteretur, altera ei cōtigua super polis zodiaci ab occasu ad ortum. tertia haberet polos suos in zodiaco, & à Meridie ad Septētriones deferretur. quarta & postrema, cui Saturni stella infixa est, prohiberet, ne stella per tertij orbis motum ad polos vsque zodiaci ferretur. his sphæris à Calippo positis, tres alias Aristoteles adiungit: quarum prima eosdem polos & axem, quos postrema dictarū quatuor (quas, facilitatis gratiâ, deferentes, quoniā astrum ferant, adiectas verò, reuoluentes, quia reuoluant, nominabimus) obtinet, eísque innixa ad oppositam partem æqua fertur velocitate. quo fit vt quartæ deferentis motus nulli inferioris planetæ sphærarum communicetur. Altera reuoluens super iisdem polis & axe, quibus & tertius orbis deferens, ęquè velociter in contrarium cietur: & ne tertij illius deferentis inferioris planetę orbes motu communicent, efficit. Quod idem euenit in tertio orbe reuoluente: quippe qui super axe secundi deferētis æquè velociter ad opposita mouetur. Itaque impedit ne illius motum inferiores orbes accipiāt. Ita se habent sphæræ Saturni, quas eodem ordine & modo eæ, quæ Iouis sunt, sequuntur. Primus autem deferens, nullum reuoluētem accepit, propterea quòd (vt diximus) primum superiorémque cuiusque planetæ orbem impediri ac retrouersari minimè oportebat, cùm octauę sphæræ motione omnes cieantur: quæ motio & orbes inferiores à proprio situ non remouet, & illis necessariò est communicanda. Sed non solùm primo cuiusque deferenti nullum reuoluentē Aristoteles dedit. Verùm etiam nulli ipsius lunæ, quandoquidē infra lunam nulli alij essent orbes, quorum situs idem conseruandus esset, quíque impediri deberēt,

ne lunæ motionibus participarent. Atque id eſt, quod ait, eas ſolas ſphæras minimè retrouerſari, in quibus infimum aſtrum poſitum eſt. Quod dictum D. Thomas ad infimam cuiuſque planetæ ſphæram, in qua ſtella eſt infixa, ineptè retulit, quum ſatis intelligere liceret, de luna ſermonem eſſe, quippe cùm ſex tantùm aſtrorum reuoluentes numerentur: ſex nempe duorum ſuperiorum Saturni & Iouis, ſexdecim aliorum quatuor. Ita ergo Ariſtotelis ſententia quinquaginta & quinque ſphæræ numerantur. Sed illud mirandum ſubit, quonam pacto cùm ſint quinquaginta & quinque, ſi ab eis demantur, quæ ſoli & lunæ adiunctæ ſunt, quadraginta & ſeptem (vt ait) remaneant. Nam ſi duæ ſolis, duæque lunæ, quas Calippus adiecerat, auferãtur, præterea & aliæ duæ reuoluentes à ſole: ſublatis enim duabus ſolis deferentibus, reuoluentes etiam, quæ illis reſpondent, tollantur neceſſe eſt, ſex tantùm erunt, quæ auferentur, quas ſi ex quinquaginta & quinque dempſerimus, quadraginta & nouẽ manebũt. An verò (vt Alexander & Simplicius inquiunt) nonnullas lunæ reuoluẽtes adiectas fuiſſe, ob eámque cauſam duas tantùm ſphæras, non quatuor ab ea demi poſſe, oblitus eſt? an potius quatuor illas retrouerſantes, quas ſoli adiecit, ab eo demendas ait, cum binis deferentibus, quas vtrique ſoli videlicet & lunæ Calippus adiecerat, vt hoc modo octo demantur? An, quia hoc de ſole magis quàm de cęteris dici debere, non videtur, fortaſſe, vt Soſigeni quoque placuit, ſcriptorum culpâ euenit, vt loco quadraginta nouem, quadraginta & ſeptem ſcriptum fuerit? Cæterum, quæ de orbiũ horum ſitu, interuallis, ordine & motione, quæ ex Eudoxi & Calippi ſententia Ariſtoteles retulit, quæ item de retrouerſantium orbium, quos ipſe adiecit, neceſſitate & vſu dici poſſent, nunc omittentur, quòd prolixa admodum explanatione ac diſputatione egeant, quæ Aſtrologorũ magis eſt propria, quàm eius, qui de rebus diuinis diſſerere inſtituerit. Illud verò monebo (quod etiam Simplicius fecit) hanc Eudoxi, Calippi & Ariſtotelis perſcrutationem, vt ingenioſam quidem acutámque, ſed tamen ad eorum, quæ in cælo appa-

rent, causas reddendas minimè sufficientem probatam fuisse. Plurima enim esse non eorum solùm, quæ à posterioribus astrologis sunt obseruata, quemadmodum & nonæ sphæræ motus, item is, qui titubatio dicitur, quem aiunt ab Arabibus adinuetum esse, verumetiam ex iis, quę ea tempestate satis erant perspecta, quemadmodum sunt errantium progressiones, retrocessiones, & status, quæ semper æquales non sunt, ac ipsa quoque planetarum corpora, quæ non semper eiusdem molis se offerunt, quorum omnium causæ ex illa orbium multitudine reddi satis non possunt. Quod quidem fortasse Aristoteles minimè ignorauit, ob eámque causam, quæ tradidit, non constanter astruxit, sed tum cæterorum scripta excutienda esse, illisque omnibus, qui aliquid inuenissent, gratiam habendam, sed eis credendum, qui accuratius differuissent, tum verò necessarias demonstrationes apud peritiores requirendas esse docuit. Illud etiã Simplicius in horum trium virorum de orbium numero sententia est admiratus, quòd singulis planetis singulos attribuerint deferentes orbes, qui motu octauæ sphæræ, & ęquè velociter ac illa mouerentur: cùm illa, quam primam omniũ, primúmque mobile esse censent, ad omnes orbes inferiores eodem motu cõuertendos sufficere videatur, præsertim cùm nullus reuoluens orbis ab Aristotele additus esset, qui octauæ sphærę motionem retrouersaret. Sed de hac re tota Simplicius in commentariis librorum de Cælo diligenter ac copiosè disseruit. Disseruerunt & alij viri doctissimi, ex his etiam, quos nostra tulit tempestas, veluti Hieronymus Fracastorius, vir singulari disciplinarum omnium peritia præditus & perfectus, libro ædito, in quo hanc partem eleganter & doctè interpretatus est, variorúmque motuum & statuum, quibus stellę errantes præter corporis, è quo constant, naturam cieri & stare videntur, causas subtiliter reddidit, his Astrologorũ placitis repudiatis, quæ naturæ cælestis corporis videbãtur aduersari. Illi enim per eccentricos orbes, quos primũ omnium, (vt testatur Nicomachus) inuenere Pythagorei, & globulos quosdam, qui epicycli dicti sunt, apparentium omnium cau-

ſas reddunt, cùm tamen natura nec eccentricos, nec globulos illos vllo modo patiatur. De hac eadem re Io. Baptiſta Amicus ante aliquot annos, cùm omni liberali doctrina pro ætate politiſsimus eſſet, vita functus diſſeruit, Calippi & Ariſtotelis ſententiâ expoſitâ, &, (cùm ea ad apparentiũ cauſas reddendas non ſatis eſſe videretur) principiis nonnullis excogitatis, quibus ſine eccentricis & epicyclis, eorũ (etiam minutiſsimorum) cauſæ redderentur.

Quamobrem & ſubſtantias & principia tum immobilia, tum quæ ſub ſenſum cadunt, tot numero eſſe exiſtimare, rationi conſonum eſt. neceſſitas enim valentioribus dicenda relinquatur.

Conſonum rationi, non autem neceſſarium, inquit Ariſtoteles, quoniam, vt Alexander ait, ſphærarum numerũ ſimpliciter protulit, nulla verò neceſſaria monſtrauit ratione, id muneris eis relinquens, qui, cùm in hoc genere ſint peritiores & valentiores, accuratius, & magis exactè de eo poſſunt diſſerere. Simplicius autem in commentariis librorũ de Cælo locum hunc exponẽs inquit, Hoc propterea dictum fuiſſe, quòd (vt antea monuimus) hanc de quinquaginta quinque orbibus opinionem non neceſſariò veram eſſe exiſtimaret. cõſentaneum tamen rationi eſſe, ei aſſentiri, donec verius aliquid compertum fuiſſet. Cùm verò de ſphęrarum numero ita res habeat, neceſſarium tamen videtur, vt ſi ea, quæ expoſita eſt, illarum ſit multitudo, totidem ſubſtantiæ immobiles ſeu principia mouentia exiſtant. Siquidem vna ab vno mouetur, omniúmque primam mouens primus ciet. Quærit verò Alexander in commentariis ſuis, an principia hæc immobilia, ſphærarum animæ & formæ ſint, an earum animabus præſtantiora quædam principia, ab omni prorſus corporis cognatione liberata. Cui quæſtioni reſpõdet, ſphærarum animas non eſſe, ſed alias quaſdam ſubſtantias corporis expertes ſphærarum animabus ſuperiores & digniores. Cùm autem huic ſententiæ poſſe aliquem obiicere, quod

Auerrois, deinde & alij multi obiecerunt, videret, substantias illas otiosas fore, & nihil agentes occurrit docens, non ab animabus solùm, sed à substantiis etiam illis sphæras moueri, quo modo & inerrantium sphæra, tum ab anima sua, tum à primo intellectu mouetur, à quo, vt sine fine moueatur, accipit, quandoquidem anima id impartiri non potest. Sed hanc de Cælorum animabus Alexandri sententiam, tametsi magnam habet probabilitatem, in his, quæ antea exposuimus, vt minus firmam, minúsque necessariam non probauimus: iis potissimũ argumẽtis ducti, quòd nulla animarum eiusmodi apud Aristotelem mentio fieret, & substantiæ immobiles, motus sphærarum causæ essent effectrices, quæ ad illum efficiendũ sufficerent. hæc quoque de substantiarũ immobilium numero nunc tradita, illud ipsum declarant, quippe cùm totidem esse, quot sphæras minimè oportebat, nisi efficienter illas mouerent, nec pro motus sempiternitate impartienda singulas singulis sphæris assignare necessariũ erat, quandoquidem vna quædam, videlicet prima, satis præstare id potuisset.

Quòd si nulla esse potest latio, quæ deferendi astri gratia non sit, omnis item natura seu substantia impatibilis, ac per se, optimi finis rationẽ nacta esse censenda est, nulla profectò præter has natura alia erit, sed hic substantiarum numerus sit necesse est. Si quæ enim aliæ essent, mouerent certè, vtpote lationis fines. at aliæ præter eas, quę traditæ sunt, lationes esse non possunt.

Substantias immobiles totidem, quot sphæræ, quæ perpetuò conuertuntur, necessariò esse demonstratum est: nunc plures illis esse non posse demonstratur. Ac id quidem duabus sumptis hypothesibus: quarum vna est, nullam esse lationem, quæ astri alicuius deferẽdi gratiâ non sit, ad illúdque conuertendum momentum aliquod non habeat. Altera est,

ſubſtantiam ſeu naturam impatibilem & per ſe, optimum finem eſſe. E quibus duabus hypotheſibus colligit, nullā aliam ſubſtantiam immobilem præter eas, quæ traditæ ſunt, eſſe poſſe. Si enim aliqua ſtatuatur, fieri, vt aut non moueat, finíſque optimi rationem non habeat, quod eſt contra ſecundam hypotheſim, aut ſi mouebit, alicuiúſque lationis finis erit, lationem illam, cuius erit finis, aſtro nulli deferēdo conducturam, quod primæ hypotheſi aduerſatur. hoc verò conſequitur eo poſito, quod aſtris deferendis lationes traditæ, & ipſis lationibus efficiendis ſubſtantiæ immobiles expoſitæ ſufficiant, quod quidem ita ſe habere antea expoſitum eſt. Quod autem in prima hypotheſi ſumptum eſt, verum eſſe hinc ſcire licet, quòd aſtra per ſe moueri, aut in pilę modum, vt multi cenſuerunt, volutari non poſſunt, ſed in orbibus infixa, illorum motu perpetuo cientur, vt nulla alia orbium ipſorum ponendorum neceſsitas fuiſſe videatur, quàm vt aſtra deferrent, & in orbem perpetuò conuerterent, & ſi qui eſſent ἄναςροι, qualis maior illorum pars eſt, aſtri ipſius motionem adiuuarent, authoréſque eſſent, vt variis motibus, qui à nobis conſpiciuntur, aſtrum cieretur, quemadmodum de ſphæris, quæ ſingulis aſtris tributæ ſunt, antea eſt traditum. Ita liquidò conſtat, nullam eſſe lationem, quæ deferendo aſtro aliquid non conducat. Quod verò de ſubſtātia impatibili & per ſe, hoc eſt, corpori aut magnitudini non coniuncta (hoc enim valet illud per ſe) in altera hypotheſi ſumitur, idipſum procul dubio eſt, quod antea tradidit, cùm ſubſtantiam immobilem optimam eſſe, atque, vt res expetenda ſolet, mouere, vniúſque finis generis, hoc eſt, finis cui, rationem habere declarauit. Nam quanuis de ſubſtantia prima immobili tradita illa eſſe videantur, omnibus tamen accōmodari poſſunt, cùm naturæ eiuſdē ſint atque eſſentię. Quāóbrem vt eo in loco efficientiæ rationem à ſubſtantia immobili non remouebat, tametſi ita loqueretur, perinde atque motus cæleſtis finem duntaxat eſſe, & vt finē mouere ſubſtantiam illam vellet, ita ne his quidem in verbis, in quibus ſubſtantiæ immobiles lationū fines eſſe ſtatuuntur. Ita enim

lationū fines sunt, vt illas tamen efficiant, sed suipsarū gratia.

Hoc autem ex his, quæ feruntur existimare, rationi consonũ est. Nam si omne, quod defert, suapte naturâ eius, quod defertur, gratiâ sit, nullam certè lationem suipsius, aut lationis alterius, sed stellarum causâ esse consequitur. Si enim latio lationis causâ erit, illa quoque aliarum causâ sit, necesse est. Quapropter, cùm in infinitum progredi non queant, diuinorum aliquid, quæ in cælo feruntur, corporum, lationis omnis finis erit.

Quod in proximè expositis verbis sumpsit, nullam esse lationem, quæ ad deferendum astrum aliquod non sit comparata, corroborat, ratione sumpta ex natura eorum, quæ feruntur, quam eiusmodi ait esse, vt id, quod defert, eius, quod defertur, sit gratiâ. Nam si eius quod defert, latio, eius, quod defertur, gratiâ non sit, effici, vt aut suipsius gratiâ sit, aut alterius lationis, quorum neutrum concedi debet, ne, si alterius esse concedatur, progresio sit in infinitum, quandoquidem & illa alterius gratiâ erit & illa alterius. Suipsius autem gratia esse nemo dixerit, quippe cùm frustrà id, quod defert, deferret: nec ob aliud latio illa est, quàm vt illud deferatur: quę & si ad id, quod defert, referri postremò, vt ad finem posit, eius tamen, quod defertur, gratia primùm sit necesse est. Quemadmodum ædificatio, ædificantis quidem gratiâ postremò est, sed tamen primum propter domum est comparata: sed hanc rationem Aristoteles, vt notam fortasse prætermisit. In eo verò institit, vt doceret, alterius lationis gratia non esse, & id quidē in lationibus sphærarum, quarum gratia ratio conclusa est. Colligit igitur, cùm nec suipsius, nec alterius lationis gratia latio vlla esse posit, ad diuinorum eorum, quæ in cælo feruntur, corporum aliquod ferendum vnamquanque esse comparatam, astrúmque aliquod omnis lationis finem esse. Sed dubitatio existit, quo-

nam modo diuina illa corpora lationum fines esse queant, cùm paulò antè dictum sit, substantias immobiles earundem fines esse, finisque optimi rationem posſidere? An verò incõmodum nullum est, vnius, & eiusdem rei diuersos fines esse, vt fabricationis domus, cuius nunc meminimus: vnus quidem ipsa domus, quam architectus extruit, alter verò homo cui ad tutelam & commoditatem paratur. Ita igitur & lationum cælestium varij fines esse poterunt, quorum vnus cælestia ipsa sunt corpora, videlicet sol & reliqua sydera, quę splendore suo omnia illustrant & fouent, in orbémque perpetuò rapiuntur. Alter est rerum, quæ oriuntur & occidunt, ortus & interitus perpetua conseruatio, quæ syderibus, & sole potisſimum, in orbem non circulatis nullo modo esse posset. Sed supremus atque præcipuus illarum lationum finis, substantiæ sunt immobiles, quæ optimæ cùm sint, summéque desiderabiles, suámque perfectionem & bonitatem cælestes sphæras mouendo conseruari intelligant, suiipsarum amore ductæ ad illas mouendum excitantur.

Illud verò perspicuum est, cælum vnum esse. Nam si plures, quemadmodum homines, sunt cęli, vniuscuiusque principium specie vnum erit, & numero multiplex. At quæ numero multa sunt, materiam habent. Vna enim & eadem multorum ratio est, veluti hominis. Socrates autem vnus est. Prima verò essentia, quandoquidem actus est, materiam non habet. Primùm ergo illud mouens, quod immobile manet, & ratione & numero vnũ est, quapropter & illud, quod perpetuò & continenter mouetur, vnum erit, cælum itaque vnum.

Hæc de mundi vnitate (nam per cælum mundum intelligit) demonstratio ad hunc locũ pertinere non multũ videtur, quanquã Alexander inquit, ei qui de principio mouente

disseruit, de corpore, quòd moueatur, inquirendum etiam manere. Fortasse verò ad illud pertinet, vt id, quod demonstratum est, confirmetur: nempe substantias immobiles his, quæ traditæ sunt, necessariò plures non esse. Nam si mundi plures essent, nec hic, in quo degimus, solus existeret, alias quoque immobiles substãtias esse oporteret. quippe cùm singuli orbes suos haberent, qui suis motionibus à propriis mouentibus cierentur. Vnum ergo esse mundum ob hanc fortassis causam Aristoteles demonstrat, quod quidem in primo de Cælo, sed alia ratione, antea monstrauerat. nisi diceretur hanc demonstrationem ad cõfirmandum id, quod dixit, in lationibus progressionem in infinitum non esse, pertinere. Nam qui mundum vnum statuunt, lationes finitas ponere coguntur: nempe eas, quas oculis spectamus. Sed quæcunque tandem eius rei demonstrandæ occasio fuerit, demonstratio ex eo vim suam sumit, quod in libris de Cælo demonstratũ est, mundos plures, si essent, eos numero duntaxat, non item specie posse differre, quippe qui ex iisdẽ specie simplicibus corporibus constarent, iisdémque specie motionibus cierentur. Quod cùm ita haberet, efficeretur quoque, vt primi eorum mouẽtes non maiori inter se differentia discreparent, quandoquidem ratio nõn patitur, vt mouentes effectricésque causæ maiori inter se distent interuallo, quàm ea, quæ ab eis mouentur. Itaque plures essent mouentes primi numero duntaxat, non item specie differentes. hoc autem esse non posse, Aristoteles nunc docet. Ea enim inquit numero multa esse, & specie inter se non differre, quæ materiam habent, cuius substantias immobiles & mouentes primos expertes esse, quippe, quæ sint actus, traditũ est. Essentia enim prima materiam (inquit) non habet, per essentiam primam, quod ipse τὸ τί ἦν εἶναι τὸ πρῶτον nominat, primam immobilem substantiam intelligens, aut certè primam cuiusque rei essentiam, ad quam materia nullo modo pertinet, vt quæ forma sit & entelechia. Primi itaque mouentes cùm essentiæ essent quædam materiæ expertes, fieret vt numero solo inter se differre non possent. quod tamen ac-

cideret, si plures mundi ponerentur. Porrò perspici huic licet, quæ de multitudinis ac numeri in eadem specie causa sit, Aristotelis fuerit sententia, siquidem materiæ manifestè id tribuit. Alibi etiam apertè hoc ipsum docuit, tum in hoc ipso opere, tum in libris de Cælo. Nam & ea vnum numero esse, quorum materia est vna: diuersa, quorum diuersa tradidit, & multa numero illa esse, quæ materiâ cōstat, quorúmque substantia in materia est posita. hinc mundi vnitatem, in primo de Cælo demonstratam sibi ipsi obiiciens dubiam esse, plurésque mundos aut esse, aut esse posse ostendit, quandoquidem materiâ mundus constet. Quanquam rationē eam momentum in se nullum habere postea docuerit, quòd non quemadmodum alia, quæ materiam habent, ex illius parte quadam, sed ex tota constaret, cùm extra vniuersum nihil sit omnino, ob eámque causam necessariò vnum esse, quod omnia intra se cohibeat. E quo loco intelligitur non perpetuò materiam multitudinis in eadem specie causam esse, sed tum solùm, cùm res ex tota materia non cōstat. Vnicus enim homo necessariò esset, si ex tota materia hominibus gignendis idonea cōstaret. Quemadmodum & sol vnicus est, quoniam materiā totam, ex qua constare aptus est, nullius mortalitatis participem intra se habet. Sed de his aliás. Illud verò, à materia multitudinem proficisci, inde quoque scire licet, quòd ipsa essentia ex se differentiam nullam habet. Eodémque modo ab omnibus participatur, vt si ad eam materia, & quæ materiam consequuntur, non accesserint, vnica numero res maneat, necesse sit. Quæ autem à nonnullis de differentia indiuiduali, quam echeitatem nominant, excogitata sunt, subtilia quidem & ingeniosa videntur, sed in Aristotelis doctrina vana sunt & cōmentitia, nullámque firmitatem habentia. Quis enim vel mediocriter in Aristotele versatus ὕλην, hoc est, materiam pro echeitate sumptam inquam legit? Eam materiā multitudinis in eadem specie causam Aristoteles vult esse, quam substantiis immobilibus negauit, cuius natura potentia est. Ac de his quidm satis. Cùm igitur primus mouēs vnus duntaxat numero sit, nempe ma-

teriæ expers. Vnum etiam primũ, quod perpetuò & cōtinenter mouetur, esse concludit: itaque cælum vnum. Vsurpauit autem (vt antea monui) οὐρανὸν, vt vniuersum significat, quẽadmodum sæpe in libris de Cælo consueuit.

Est autem ab antiquis veteribúsque fabulæ modo traditum, posterísque relictum, & deos hos esse, & totam naturam diuino numine cōtineri. Reliqua verò fabulosè allata sunt, cùm ad multitudinẽ persuadendam, tum ad legum, & eius, quod cōducit, vsum. Humana enim aliorúmque animalium specie eos effingunt, alia etiam complura, quæ hæc consequuntur, ac cum iis, quæ dicta sunt, similitudinem habent, adferunt. A quibus si quis primùm illud abiunxerit, sumpseritq; illos, primas substantias deos esse existimasse, diuinè dictum esse arbitrabitur, ac (vt verisimile est) vnaquaq; arte & philosophia sæpius (quoad facultas tulit) inuentis, ac rursus deletis, has quoque illorum opiniones, quasdam veluti reliquias, vsque nunc seruatas fuisse. Paterna itaque ac maiorum opinio hactenus solùm nobis perspecta est.

Consueuit Aristoteles placita sua maiorum authoritate (si fieri posit) confirmare, & cum his, quæ à cæteris, qui de iisdem rebus disseruerunt, aut apertè, aut inuolutè tradita sunt, consentientia esse ostendere. Hoc igitur in disputatione de substantiis immobilibus, seu de diis nunc facit. Quos cùm esse, cælestésque sphæras motibus suis ciere, cælúmque & naturam ab illis ipsis pẽdere docuisset, ait à veteribus antiquísque fabulæ modo traditum, posterísque relictum fuisse, & deos hos esse, & totam naturam diuino numine contineri. Cætera verò, quæ de diis fabulosè dixerunt, quemadmodum huma-

nam, vel aliorũ animalium ſpeciem eos habere, alióſque ex aliis procreatos omnia hæc excogitata eſſe, tũ ad vulgi perſuaſionem, vſúmque legum, tum ad vitæ humanæ vtilitatẽ. A quibus tamen omnibus fabuloſè effictis, ſi quiſpiam primũ illud abiungat, quòd primas ſubſtãtias deos eſſe crediderunt, hunc diuinè ab illis pronuntiatum eſſe arbitraturũ, veterémque hanc de diis ſententiam antiquis illis temporibus floruiſſe, & ad eam vſque ætatem (quaſdam veluti reliquias) perueniſſe crediturum, vnaquaque arte & philoſophiâ alluuiorum temporúmque iniuria ſæpius deletis, rurſúſque (quoad fieri potuit) exortis. Hæc Ariſtoteles. An verò res ita habeat, vt mentes has materiæ expertes fabulis ſuis veteres illi inuolutas intellexerint, néc ne, difficile cognitu eſt. Quippe cùm nihil in eorum monimentis legatur, quod de eo certiores nos faciat. Illud verò compertum eſt deos eſſe, naturámque totã numine diuino contineri ab illis (quanuis fabuloſè) proditum fuiſſe, quale illud eſt, Iouis omnia plena. Illud item ad vulgi perſuaſionem, vſum legum, humanæque vitæ vtilitatem fabulas de diis effictas fuiſſe, ita habet. Non enim temerè aut inutiliter humanâ forma deos effinxerũt, ſed vt homines à mutuis vulneribus (vt Alexander ait) deterrerentur, memores, qui hominem lædit, diuinam formam lædere, atque iniuria afficere. Aliorum etiam animalium figuras non ſine hominum magna vtilitate diis tribuerũt, veluti Ibium, quos, cùm ſerpentium innumera multitudo AEgyptum vaſtaret, eorúmque vim maximam ab illis confici AEgyptiorum maiores intelligerent, quo homines ab interficiendis illis gentis ſuæ conſeruatoribus deterrerentur, lege cauerunt, ne cui liceret interficere: deos enim, ſi quibus apparerẽt, in Ibium forma ſeſe oſtendere. Nec verò ſolæ belluæ in deorum numero à maioribus ſunt habitæ, ſed res quoque inanimatæ multæ ex magnis earum beneficiis, deorum nominibus nuncupatę & cultæ. Quicquid enim magnam vtilitatem afferret generi humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a Deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: vt cùm fruges Cererem appel-

larent, vinum autem Liberum, ex quo illud Terentij, Sine Cerere & Libero friget Venus: tum autē rem ipsam, in qua vis inest maior aliqua, sic appellarunt, vt ea ipsa vis deus nominaretur, vt fides, mens, quæ in capitolio erant dedicatæ. Duo præterea alia deorum genera apud veteres fuisse leguntur. Vnum eorum, qui ob beneficiorum multitudinem, quibus homines affecerant, in deorum numerum fuerunt relati, vt Hercules, Castor, Pollux, & alij. Aliud eorum, quos ratione aliqua Physica in deos referre hominibus (& poetis præsertim) placuit. veluti Saturnus, quem eum esse voluerunt, qui cursum & conuersionem spatiorum ac temporum contineret, vt Græcū nomen κρόνος, quod idem valet, quod χρόνος, indicat. Saturnum autem appellatum esse, ait Cicero, quòd saturaretur annis: ex se enim natos comesse fingere solitum, quia consumit ætas temporum spatia, annísque præteritis insaturabiliter expletur. Cùm verò hunc in modum deos suos fabulis inuolutos veteres tradidissent, primásque substantias fabulosa illa tradendi ratione deos esse intellexissent, hanc illorum de diis sententiam, quasdam veluti reliquias, vsque nunc seruatam ait fuisse, quasi diceret, opinionem de diis diuinóque numine totam naturam continente nouam non esse, sed veterē & antiquam, etsi fabulosè proditam. Reliquias autem, inquit, quòd multa alia & de diis & de aliis rebus veteres illi prodidissent, quæ temporum iniuriâ exciderint. Opinionem autem de diis illorum esse reliquias, quæ scientiis & artibus, sæpius (vt verisimile est) deletis, & (quoad fieri potuit) rursus inuentis, hactenus fuerit reseruata. hinc simile est, quod in primo de Cælo de ipsius cæli sempiternitate, quam demonstrauerat, tradidit. Opinionem enim eam nouā non esse docuit. Sed apud veteres primùm floruisse, qui eius rei gratiâ αἰθέρα, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ θεῖν, hoc est, ab eo, quod semper curreret, cælum ipsum nominarint, opinionémque eiusmodi excidisse, quòd opiniones infinities aboleantur, eædémque infinities existant. Quod igitur ibi de cælo & opinionibus traditū est, hîc de diis & scientiis atque artibus traditur. Nec verò mirandum, seu opiniones, seu scientias, ar-

tésque interire, rursúsque existere: quandoquidem eluuiones, incendia, pestes, & bella, eius generis esse queunt, quæ maximam orbis partem ad internecionem veluti ducant. ipsæ etiam per se opiniones, artésue & scientiæ ab hominibus neglectę interdum euanescunt atque abolentur, tum post certa temporum interualla cælestibus corporibus ad id vim suam influentibus eædem exoriuntur.

Quæ autem ad mentem pertinent, dubitationes aliquas habent. Omnium enim eorum, quæ perspiciuntur, diuinissimum esse videtur. at quo pacto sese habens eiusmodi sit, id tum demum explicatu difficile est. Nam si nihil intelligit, quidnam præclarum erit? quippe, qui dormienti similis habebitur. Sin intelligit, atque huius alia res sit author, quandoquidem id, quod ęssentia eius est, intellectio non est, sed potentia, substantia profectò optima non erit. Ex intelligendi enim actu præstantia dignitásque illi inest. Iam verò siue mens, siue intelligendi actus eius sit substantia, quidnam intelligit, aut enim se ipsam, aut diuersum aliquid, quod si diuersum, idémne semper, an aliud & aliud? An igitur quicquam, an nihil potius refert vtrum, quod præclarum est, intelligat, an quiduis, an aliqua intelligat, absurdum est.

Præstantissimam Dei actionem, cuius meritò summam admirabilitatem in se habere dictus est cum dubitationibus nonnullis coniunctam esse, commonefacit: & quæ sint dubitationes eiusmodi aperit, eásque actione ipsa constituta & patefacta breuiter dissoluit. Ea autem est intellectio, de qua dubitando hac via ingreditur. Aut enim (inquit) mens illa diuina nihil intelligit, & in otio agit, aut in alicuius intelli-

gentia verſatur. Ac ſiquidem nihil intelligit, præclara profectò, præſtánſque & eximia res non erit, imò verò à dormiente non differet, qui intelligendi quidem vim habet, ſed ſomno detentus nihil intelligit. Si verò intelligat, & quidpiam contempletur, dubium exiſtit, an per aliquam potentiam intellectio illa ei inſit, in eóque intelligẽdi munere verſetur, ita vt illa intelligendi ſit author, nec ipſius mentis ſubſtantia intellectio ſit, an potius ipſa per ſe intelligat, ſuáque ipſius ſubſtantia ſit intellectio, quæ à potentia nulla proficiſcatur. Nam ſi primùm affirmetur, mens illa, ſubſtantia profectò optima non erit: quippe quæ perfectionem ſuam maximam ipſa per ſe non habeat, ſed ab alio, hoc eſt potentia, & intelligendi actu, qui eius ſubſtantia non ponitur, accipiat. Quòd ſi ipſa per ſe non per aliquam potẽtiam intelligat, ſuáque ipſius ſubſtãtia intellectio eſſe ſtatuatur, aliud dubiũ exoritur, quidnam videlicet intelligat: an ſe ipſa ſolùm, an diuerſum aliquid, & ſi diuerſum, idémne ſemper, an aliud & aliud: præterea an quæuis ſine vllo diſcrimine, ſeu bona ſint & pręclara, ſeu mala & vilia, an aliqua intelligat & contempletur, abſurdum eſt. hæ primæ ſunt dubitationes, quę de Dei intellectione exoriũtur. Quarum omnium perſpicua ſatis eſt intelligentia, eo vno excepto, quod in ſecũda dubitatione proponitur, quandoquidem quid per potentiam, quæ intellectionis author ponatur, intellexerit non planè apertum eſt. Alij enim (vt Auerrois) ad obiectum externũ referunt, quod vt in nobis euenit, intellectum excitando intellectionis author videtur, quæ intellectio extrinſecus pendens idem non eſt, quod ipſa intelligẽs ſubſtãtia. Alij verò (vt Alexander) ad potentiã intelligẽdi referũt, quę vt intellectus intelligat, cauſa videtur eſſe, quippe quæ niſi eſſet, intelligere intellectus non poſſet, eáque ab intellectus ſubſtantia diuerſa eſt. Quę ſententia ei, qui hunc locũ diligẽter expendit, probabilior ſuperiori videatur, neceſſe eſt. De obiectis enim intellectum mouentibus in ea, quæ ſequitur, dubitatione ſermo eſt, cùm dubitatur an ſe, an diuerſum quidpiam intelligat. Senſus ergo dubitationis talis eſt, Vtrum mentis intellectio ſuaipſius

ſubſtantia non ſit, ſed ita mens illa comparata ſit, vt facultatem, qua intelligere poſsit, à ſua ſubſtantia diuerſam obtineat, qualis facultas in nobis, noſtráq; mente ineſt. Perſpicua verò Ariſtotelis ratio magis eſſet, ſi cùm ait, ὃυ γάρ ἐστι τοῦτο, &c. legeretur ὃυ δέ ἐστι τοῦτο, &c. hoc eſt, nec id, quod eſt ſubſtantia eius, intellectio eſt. Illa enim particula γαρ, cauſam reddens, difficultatem facit, cùm nulla cauſę redditio eſſe videatur. Quin potius aliud antecedens, ex quo vnà cum priori conſequens colligatur, hunc in modum: Sin intelligit, & huius aliqua res eſt author, nec id, quod eſt eius ſubſtantia, intellectio ſit, ſed potentia, ſubſtantia profectò optima non erit. Quare illud γὰρ, loco δὲ, accipiendum videtur, quod ſæpe fieri ab Ariſtotele ex Alexandro didicimus. Niſi ita exponamus: Sin intelligit, & huius aliqua res ſit author, quia id, quod eſt eſſentia eius, intellectio eius non ponatur, ſed potentia: qui exponendi modus defendi poteſt, vt illud non ſit alterum antecedens, ſed eius, quod mox dixit, veluti explicatio. Sed vtro modo exponatur, conſequitur certè, vt optima ſubſtantia, ſi eius intellectio & eſſentia differunt, non ſit, quandoquidem præſtantiam ſuam ab actu intelligendi, qui diuerſus ponitur, & potentia illa accipiet. At in actu quidem intelligendi præſtantiam dignitatémque eius mentis conſiſtere dubium non eſt, neque id affirmare abſurdum eſt, ſed illud, actum videlicet intelligendi à ſubſtantia mentis diuerſum eſſe. Quod ad priorem dubitationem attinet, dormienti, ſi nihil intelligat, mens aſsimilatur, quòd quemadmodum dormiens potentiam quidem intelligendi habet, actu tamen nihil intelligit, ita & mens illa intelligendi vi prædita erit, actu nihil contemplans. Quo fit, vt hoc modo ſe habẽs, pręclarum nihil in ſe ſit habitura. Quid enim præclarum in eo, qui dormit, eſſe poſsit, quandoquidem actionibus ſuis propriis deſtituitur? An verò ignem pręclarum iudicabimus, qui non calefaciat? aut cibum, qui non alat? quis artifex cõmendatione dignus eſt, qui non ea, quæ artis ſuæ ſunt, agat & moliatur? Inde hominis fœlicitatem in virtute actuoſa Ariſtoteles ponit, quoniam virtus quæcunque, ſi ab opere ſuo

vacauerit, à propria perfectione recessisse multum videtur. In Olympicis ludis (in primo Ethicorum idem author ait) non ij, qui eleganti sunt forma, aut corpore robusto, coronantur, sed qui decertãt. Ex actione igitur cuique rei propria omniũ perfectio dependet: operéque & actione omnia definiuntur. Quamobrem nulla in Deo mẽtéque illa perfectio erit, nulla præstantia, si otio marcessere, & veluti dormiens ab intellectione vacare statuatur. Intelligit itaque, nec dormit, nec vt dormiat (quęmadmodum ferunt de Endymione) timendum est. Cæterũ quid intelligat, vtrum se, an diuersum quidpiam, & illud, an semper idem, an aliud & aliud, præterea an bona sola, an quæuis sine vllo delectu, an verò quædam intelligat, absurdum est, hæc, inquam, omnia inquisitione digna sunt, quæ in verbis sequentibus explicantur.

Illud itaque perspicuum est, eam id, quod diuersissimum est, & præclarissimum intelligere, neque mutari: ad deterius enim mutatio, & quidam præterea motus hoc ipsum esset.

Cùm in fine superiorum verborum dubitasset, an bona sola, an quæuis sine vllo discrimine mens diuina intelligeret, & veluti respondẽs interrogationis modo adiecisset, an etiã aliqua ab ipsa intelligi absurdum esset, quæstioni propositæ & omnino omnibus, quæ de eius intellectione allatæ sunt, satisfacturus, hoc imprimis docet, quod antea etiam explicatum fuit; nempe mentem hanc diuinam id, quod præstantissimum est & diuinissimum intelligere: nec ab eius intelligentia recedere, quippe quòd ad id, quod peius est, intelligẽdum necessariò se conuerteret: eiúsque intellectionis mutatio in deterius esset, siquidem præstantissimum vnum est, eóque præstantius nihil. Motus quidam pręterea in eiusmodi intellectione esset, quæ duo tanquam absurda, & quę de illa mente affirmari non debeant, assumit. Diuinissimum porrò & præclarissimum ab ea mente intelligi, rationi consonum est. quippe, quę diuinissima & pręclarissima, omniúmque rerum

optima, ob eámque causam, ad id, quod diuinissimum & præclarissimum est, intelligendū magis, quàm cæteræ mentes, accommodata. Nec minus cum ratione coniunctum est, vt ab illius intellectione non recedat, vt Aristotelis rationes ostendunt, quæ id ponūt, vnum esse, quod diuinissimum est: ideo ab eo recessum esse non posse, nisi ad deterius, idq; motū habere coniunctum, qui in mente illa poni non debet, quæ omnis mutabilitatis prorsus est expers. Neque verò dignum esset, vt mentem illam diuinissimam ab vnius rei intelligentia ad aliam alterius moueri, multóque magis ab eius, quod diuinissimum est, ad deterius aliquod censeremus.

Ac primùm quidem si intelligentia non sit, sed potentia, continentem illum intelligendi actum laboriosum esse, rationi consonum est.

Mentem illam diuinissimam id, quod diuinissimum est & præclarissimum intelligere, & ab eius intelligentia non recedere, in proximis verbis traditum est. Ex eo rationē colligere videtur, qua corroboret id, quod paulò antè docuit: nempe, mentis substantiam intellectionem esse, non autem potentiam, quę illius intellectionis sit author. Si enim mens illa id, quod diuinissimum est, perpetuò intelligit, eius intelligentia omni labore vacet, profectò necesse est. Violentum nanque id omne est, quod laboriosum est: nullúmque, quod vim patiatur, perpetuò potest durare, vímque illam omni tempore perpeti. laboris igitur mentis eius intelligentia expers cùm sit, eam ipsam eiusdem mentis substantiam esse Aristoteles concludit. Quam consequutionem Alexander hunc in modum monstrat: Quemadmodum (inquit) homini hominē esse laboriosum non est, propterea quòd eius substantia in eo, quòd homo sit, posita est, cōtinenter autem ingredi munus homini est laboriosum, quia substātia eius in ambulando non consistit, ita & mentis diuinæ intelligentia nullius laboris particeps erit, si ipsius mentis substantia fuerit, quæ certè aduentitia si esset, laborem coniunctum habe-

ret. D. autem Thomas hanc consequutionem eò monstrauit, quòd si Dei intelligentia substantia eius non fuerit, sed à potentia aliqua & facultate pendeat, cùm facultas omnis res contrarias æquè capiat, potestatémque agendi nihil habeat, quod idem aliquando non agere possit, efficiatur, vt mens illa ab intelligendi munere cessare interdum queat. Quocirca si intelligentiam continuare voluerit, continuationem eam extrinsecus capiat, necessarium esse. Itaque non vi sua, sed aliena cōtinēter intelligere, quod absq; labore esse non possit: quandoquidem externum omne & aduētitium, laboriosum esse consueuit. Sed dubitatio existit, cur cùm intellectus nostri substantia in eo, quòd sit intellectus, intelligátque, sita esse videatur, eidem tamen continenter intelligere laboriosum est, quippe, qui in rei alicuius contemplatione diutius esse non potest. An verò falsum est, intellectus nostri substantiam in eo vt intelligat positam esse, quin potius suapte natura potentia est, quæ nisi certis temporibus in actum educi non potest: nec ea quidem per se, sed ab iis, quæ per sensus accepta ad ipsum ducuntur. Nihil igitur mirum, si laboriosam intellectionem experiatur, prǽsertim cum materiâ & instrumentis corporis, videlicet phantasmatibus, quæ in corpore insunt, vtatur. Sunt verò & aliæ contra Aristotelis rationem dubitationes, quæ ab interpretibus adduci consueuerunt. Vna de animis nostris, quæ à corpore solutæ continuatā intellectione sine vllo labore fruuntur, quarum tamen intellectio ab earum substātia diuersa est. Altera de cælo, quòd perenniter contorquetur, & illud quidem absque omni labore, cuius tamen motionem illius substantiam esse nemo dixerit. Illud etiam afferunt, quòd defatigatio quæuis ex materiæ contagione oriri videatur, cùm scilicet animalis vires nimia corporis aut animi cōtentione remollescunt. Quamobrem cùm mens illa omnis materiæ expers sit, nihil cogere vt defatigetur, quanquam eius intellectio sua ipsius non sit substantia. his argumentis, & secundo præsertim, Thomas ductus, Aristotelis rationem non necessariam, sed probabilem esse asseruit, laborem in actionis continuatione, tum so-

lùm accidere inquiens, cùm vel actio illa, vel quod actionem perpetuat, agẽtis naturæ aduersatur. Alij necessitatem in ratione esse defendentes, laborem necessariò consecuturum, si intellectio mentis, substantia eius non sit, eò putauerũt, quòd non omnino simul & vno intuitu mens illa, sed singula separatim intueri poterit, aliúdque ex alio comprehendet. Quæ intelligendi ratio cum his solùm cõuenire videatur, qui sensus adminiculum in intelligendo adhibent, illéque perfacilè debilitari & frangi consueuerit, mentem eam, quæ eo modo intelliget, defatigatum iri inquiunt: sed ex his omnibus dubitationes allatæ haudquaque diluuntur. Integrum enim adhuc manet, esse aliqua in perpetua actione, & eá quidem sine labore, quæ illorum substantia non est, nempe, animas corpore solutas, & cælum. Quamobrem dicendũ, animas corpore solutas in intelligendi munere versari, Aristoteli non compertum fuisse, quinimo docet, eorum, quæ in vita didicimus aut intelleximus, nihil post mortem intellectum reminisci, quia phantasia intereat, sine qua nihil intelligit. Illud verò potius vrget, quod in tertio de Anima traditur, intellectum nostrum perpetuò intelligere, & non aliquando quidem intelligere, cùm tamẽ nostri intellectus intellectionem, eius substantiam esse negauerimus. Quo fieri videtur, vt aut perpetuum aliquid laboriosum sit, aut si hoc esse non potest, intelligentia hominis sine labore perpetua sit, eadémque tamen ab intellectus differat substantia. nisi concesserimus intellectus eius nostri, qui perpetuò intelligere ponitur, intellectionem, ipsius intellectus substantiam esse. quod ipse quoque Aristoteles eo in loco tradere videtur, cùm ait eam substantiâ actum esse. Est verò intellectus is, qui simpliciter omnium hominum est intellectus: qui ab intelligentia nunquam vacat. Quatenus autem in singulis hominibus inest, ea parte potentia est, & certo tempore intelligere incipit, nec in intellectione semper perseuerat. Qui verò intellectionem intellectus nostri, eius substantiam esse negaret, fatigari quidem illum in intelligendo, eundémque perpetuò intelligere concederet. Sed vt singulorum hominum merito non per-

petuò intelligit, ita & eorum habita ratione fatigari. Simpliciter autem & perpetuò intelligere, eiúsque intellectionem laboriosam non esse. Quod ita non habet in mente diuina, quæ vna cùm sit, perpetuò & sine labore contemplatur. Alexander nullam, ex eo tertij de Anima loco difficultatem sentit, quippe qui de Deo seu de mente diuina eum exposuit: sed contra Aristotelis sententiam. Ad eam dubitationem, quæ de cæli motu est, dici potest, intellectionis & motionis cæli diuersam esse rationem, quòd hæc, actio sit extrà proficiscēs, illa in eo maneat, quod agit. Poterit igitur motio sine labore perpetuari, quandoquidē vis infinita illam facit, ídque, quod mouetur, perpetuò moueri naturâ suâ est comparatum: & quia in illud recipitur, fieri non potest, vt eius quod mouet, substantia sit: sed neque ipsius, quod mouetur, siquidem ab alio proficiscitur. Intellectio autem in intellectu manet, quę, si ipsius intellectus substantia non sit, aduentitium quiddam erit, ipsáque intellectus substantia, potentia quædam, quæ intelligere, & non intelligere poterit, prout ab eo, quod intelligendnm est, mouetur: cuius generis potētiæ laborem in agendo habent coniunctum. Dixerit etiam aliquis: mentem illam diuinam, cùm intelligendo & appetendo cælum moueat, actionem illam, quodammodo eius substantiam esse. Quamobrem antea cùm perpetuam aliquam existere substantiam primam Aristoteles doceret, sempiternum motum esse non posse tradidit, nisi aliquod esset principium, cuius substantia actus esset. Paulò pòst etiam, cùm demonstraret aliquod mouens esse omnino immobile, cōclusit esse aliquid, quod cùm mouet, non mouetur, quod substantia sit & actus, quasi actum ea parte esse primam substantiam vellet, qua motionem efficit. Quod verò de fatigationis naturâ obiiciebatur, ita dilui potest, vt dicamus, mentem diuinam omnis materiæ expertem nunc quidem esse, nec vllo modo ab ea pendere: quæ tamen eius ope indigeret, si eius intelligentia sua ipsius substantia non esset. Nulla enim forma, cuius actio à substantia sua diuersa sit, videtur esse, quæ vel in materia non insit, vel ab ea in agendo aliquo modo non pendeat.

Quòd si mens diuina materiæ adminiculo vteretur, continuare intelligentiam sine labore non magis posset, quàm nunc humanus intellectus queat. Ac hæc quidem de his dubitationibus satis sint dicta.

Illud deinde perspicuum est, aliquid dignius præstabiliúsque fore, quàm mens sit, id videlicet, quod intelligitur. Quinetiam intelligere, & eius quoque, quod pessimum est, intelligentia in intelligente inerit. Quare cùm id sit fugiẽdum (quandoquidem aliqua satius sit non cernere) intellectionem id, quod optimũ est, non esse cõsequetur.

Mentem diuinam potentiam non esse, nec eius intellectionis causam authorémque potentiam dici, sed ipsammet intellectionem esse, duabus aliis rationibus videtur confirmare. Quanquam & id demonstrent, alienam rem nullam ab eiusmodi mente intelligi. Prima igitur ratio est, quòd nisi eius substantia intellectio sit, sed potentia, omnium rerum dignissimam præstabilissimámque ipsam mentem non fore. Sed dignius aliquid & præstabilius futurum, id videlicet, quod ab ea intelligetur. Quæ ratio ex eo vim sumit, quòd si mentis substãtia, potẽtia sit, non intellectio, ab alio in actum ducatur oporteat: quemadmodum mens nostra, quia naturâ substantiáque suâ potentia est, à rebus intellectilibus in actum educitur. A se verò in actum duci, haudquaquam potest: quandoquidem nihil se mouet, nulláque potentia in actum se ducit, sed ab alio, quod actu sit, ducatur necesse est. Cùm ergo quod actu est, quatenus actu est, eo, quod potentia est, prestantius digniúsque sit, profectò efficitur, vt si mentis substantia potentia sit, aliquid esse concedamus, quod dignitate illi anteeat: illud videlicet, quod sub eius cadens intelligentiam, eam ad actũ trahit. Altera ratio ad aliud ducit incommodum, quod est, mentem illam diuinissimam, pessima quæque intellecturam, eiúsque intellectionem optimam non fore: quandoquidem pessimorũ intellectio non in opti-

morum solùm genere poni non potest, sed neque in bonorum, quippe cùm nonnulla eius sint generis, quæ non cernere & intelligere satius sit, quàm cernere & intelligere. Cuiusmodi diceretur concubandi, aut etiam furandi, seu occidendi optima ratio. hoc autem, quod dictum est, incõmodum eo consequitur, quod cum potentia esse mens illa ponitur, natura ei tribuitur, quæ rerum omnium intellectilium sit capax, qualem hominum mentem, in tertio de Anima statutum est. Nec verò aliquid erit, quod impediat, si bona intelligere & contemplari possit, quin in malorum quoque & pessimorum intellectione interdum versetur, præsertim cùm potentia ad vtrunque contrarium pateat, quanquam ad vnum per se, ad reliquum ex accidenti. Iam verò si pessima quæque intelligat, eius intellectionẽ optimam non esse consequitur: siquidem intellectio optima est, quę est optimorum. Quamobrem cùm eius intellectio sit optima, illud fugiendum est, vt quæque sine vllo delectu etiam pessima ab illa intelligi concedamus. Quod ad verba attinet, cùm in principio secundæ rationis particula, γὰρ legeretur, hunc in modum καὶ γὰρ τὸ νοεῖν, &c. hoc est, etenim intelligere, quæ lectio indicabat non rationẽ nouam esse, sed eius, quod dictum erat, causæ redditionem, Alexander commonefacit, particulam, ἔτι, desiderari, vt diceretur. Præterea intelligere, &c. Ego verò putaui illud γὰρ, incuria scriptorum incertum fuisse: & particulam, καὶ, quæ legitur sufficere, vt rationem nouam afferri intelligamus.

Se ipsa igitur intelligit, siquidem optimum est, atque intellectio intellectionis intellectio est.

Quoniam mens illa diuinissima, potentia non est, nec alienum quicquam intelligit, ne pessima quæque intelligere concedatur, eadémque tamen in intelligendi munere perpetuò versatur, idque, quod diuinissimum est & præstantissimum, intelligentiâ sua apprehendit, ipsum se intelligere, siquidem omnium optimum est Aristoteles concludit: itaque intellectionem intellectionis esse intellectionẽ, quippe cùm

ipsa sua ipsius sit intellectio, idémque est, quod intelligit, quod intelligere & intellectio. Atque hæc quidem est de mentis diuinæ intellectione Aristotelis sententia, quæ magnas (nisi quispiam diligenter animaduertat) contradictiones patitur. Insipientissimũ enim Deum esse, & ipso etiam homine longè insipientiorẽ statuere videtur. quo quid nefarium magis, aut etiam ipsi Aristoteli aduersum dici possit non video. Eodem nanque argumento, in primo huius operis, tum etiam in primo de Anima, contra Empedoclem vsus est. Nam cùm ex igne, aere, aqua, terra, cõcordia & discordia omnia, præter Deum, qui discordiæ expers fuerit, effecta esse Empedocles tradidisset, animũ præterea humanum ex illis sex principiis confectum esse, vt res omnes contemplari posset, voluisset: quippe qui in ea erat sentẽtia, vt simile simili agnosceretur, his Aristoteles obiecit, ex eis consequi inquiẽs, Deum homine insipientiorem fore, vt qui discordiam, ex qua non constaret, assequi intelligentiâ non posset, quam tamen homo, qui intra se illam cohiberet, cogitatione, & animo apprehenderet. Hoc igitur incommodum, quod Empedocli Aristoteles obiecit, ipsi quoque, si se ipsa tantùm mens diuina intelligat, obiicietur. Insipientior enim homine mens illa erit, siquidem homo rerum omnium intelligentiâ informari potest. Est & mundi administratio, rerúmque humanarum cura, de quibus in Moralibus ad Nichomachum, & alibi ita differit, & loquitur, vt omnia à Deo regi & administrari, rebúsq; humanis prouideri apertè statuere videatur. Quæ profectò vera esse non possunt, si rerum aliarũ cognitione destitutus, in sui solum intelligẽtia consistat. Illud etiam huic loco aduersari, rerúmque omnium cognitionem, & illam quidem præstantissimam Deo tribuere videtur, quod in primo huius operis legitur: Sapientiam, quæ est rerum omnium & causarum cognitio & scientia, quandoquidem sola libera sit, hominis, qui multis conditionibus seruus est, possessionem non esse: sed Simonidis sententiâ Dei solius, qui omni libertate donatus est. hæc & eiusmodi alia diuinam mentẽ non se solùm intelligere, sed alias etiam res omnes ipsius Aristotelis

decreto declarãt. Quid igitur eſt,quod hoc in loco ſtatutum eſt, mentem illam alienum nihil intelligere,quod etiam peſſima quæque contemplaretur,ſe autẽ ſolum, quia optima eſt, contemplari. In hac locorum pugnantium conciliatione,atque Ariſtotelis veræ ſentẽtiæ explicatione Peripatetici multi ſe torſerunt, multáque ſcriptis mandarunt, quæ à me alio in loco ſeparatim expendentur. Nunc breuiter dicam, hanc, quæ hoc in loco ſcribitur, Ariſtotelis eſſe ſententiam, exiſtimandum eſſe,ſiquidem quæſtionis de Dei intelligentia proprius locus eſt. Ad hunc itaque cætera omnia accommodare enitendum eſt, quod aliter fieri videtur non poſſe,niſi animo concipiamus, mentem illam diuinam ſe intelligẽdo cætera omnia intelligere, quippe quæ virtute in illa cõtineantur,& ab ea vt omniũ authore & cauſa proficiſcantur.vtrum verò vniuerſim ſolum, an etiam ſingulatim omnia apprehendat, magna quæſtio eſt. Quæ de mundi adminiſtratione & hominum cura in moralibus ſcribuntur, ſingulorum per ſe intellectionẽ ei tribuunt: ſed ita fortaſſe ei, qui hominum mores inſtituebat, erat ſcribendum. Quicquid autem Ariſtoteles ſenſerit, nos ſingulorũ intellectionem, curam & prouidentiam credimus.

Atqui ſcientia, ſenſus, opinio, ac ratio alterius cuiuſpiam eſſe ſemper videntur, ſui autem obiter. Præterea ſi aliud eſt intelligere, aliud intelligi, ex vtro eorum, quòd bene ſe habeat,ei contingit? nec enim intellectionis & eius, quod intelligitur, ratio eadem eſt.

Dubitationibus de præſtantiſsima Dei actione, hoc eſt, intellectione,per quam omniũ optimum eſt,explicatis,alias quaſdam ex his, quæ dicta ſunt,exorientes affert, quarũ prior ob id, quod dictum eſt, intellectionis intellectionẽ eſſe, exiſtit. Illud enim falſum videtur, quandoquidem ſcientia,ſenſus,opinio,& ratio non in ſe ipſis,ſed in alio quopiam ſemper

versentur. quod si in se, illud est obiter, & quasi ex accidenti, &, vt ipse ait, ἐν παρέργῳ, quod in omnibus inducendo facile est intelligere. Scientia rem aliquã propositam habet, quam cõtemplatur, alicuiúsque semper scientia est, non sui, nisi obiter, quatenus se, aut contemplatricem esse, aut actiuam, aut simile quiddam declarat, vt cùm medicina docet se rerum valentium ægrotantiúmque esse scientiam. Sensus non sui est, sed rerum sensilium, sui autem ex accidenti, quatenus res sensiles apprehendendo, se quodammodo sentit, eadémque ratio est opinionis & rationis. quod si in his ita res habet, intellectionem quoque alterius esse non sui consequitur. Altera dubitatio ex eo occasionem habet, quòd Deum optimum esse, & bene se habere; quia in intellectione perpetuò versetur, eúmque seipsum intelligere dictum est, ita vt & intelligens sit, & id, quod intelligitur: quæritur ergo vtrum quòd bene se habeat, ex eo quod intelligat, proficiscatur, an ex eo quod intelligatur: siquidem eius quod est intelligi & intelligere rationes diuersæ sunt.

An in quibusdam scientia, res est: in effectricibus quidem essentia sine materia & ratio essentiæ, in contemplatricibus verò ratio & intellectio res ipsa est. Cùm ergo intellectus, & quod intelligitur diuersa non sunt, ea profectò quæ materia vacant, eadem erunt, & eius, quod intelligentia apprehenditur, vna intellectio.

Propositarum dubitationum priori respondet negans scientias & artes, alterius rei semper esse. Nã cùm duo scientiarum sint genera, vnum in contemplatione sola positum, alterum in agendo, sciẽtiã in vtroque genere idem esse, quod res, quæ apprehenditur, cuius est ipsa scientia. In contemplatricibus enim rei definitionem & intellectionem ipsammet rem esse, atque idem in effectricibus vsuuenire: præsertim

cùm id, quod apprehenditur, materia omnia vacet: siquidem in his, quæ materia carent, id, quod intelligit, & quod intelligitur, eadem sunt: quæ omnia ita se habẽt, & cum his consentientia, quæ in tertio de Anima & alibi sunt prodita. Perspicuum autem est, scientiam effectricem idem esse, quod res in qua versatur, vt artem extruendæ domus idem quod domus, non quidem ea, quæ è lapidibus constat, sed quæ animo architecti insidet: ad quod fortasse respiciens dixit, in quibusdam, cùm sciẽtiam non idem esse, quod res extra animum videret. Quod verò de contemplatricibus scientiis dicitur, in tertio de Anima explicatum est, vbi actu scientiam seu contemplationem idem esse, quod res quæ intelligitur & scitur, bis térue traditum est. Cùm igitur in vtroque scientiarum genere res ita habeat, nihil iam videtur obstare, quominus in his, quæ materiâ vacant, intellectus, intellectio, & quod intelligitur, eadem sint. Ita consequitur, intellectionem suiipsius esse posse.

Sed dubitatio præterea remanet, si concretum est, quod intelligitur, quippe cùm in totius partibus mutaretur, an indiuiduum omne est, quod materiam non habet, quemadmodum humanus, aut rerum concretarum intellectus aliquo in tempore se habet: non enim in hoc aut illo, sed in toto quodam, optimo, quod aliud quiddam est, fruitur. Ita verò ipsa suiipsius intellectio in omni ęuo afficitur.

Videtur dubitatio hæc ex eo, quod traditum ėst, id, quod intelligit, quod intelligitur, & intellectionem, vnum idémque esse, exoriri: quandam enim compositionem in eo quod intelligitur, si hoc ita habeat, inesse, existimare fortasse aliquis posśit. hoc verò ait dubitationem habere, quandoquidem si compositum esse id, quod intelligit, in partibus totius

compositi intelligendis mutaretur, quippe quod non vno temporis puncto eas intelliget, sed diuersis. dubitationem autem soluit inquiens illud omne, quod materiam non habet, indiuiduum esse, quasi diceret, mentem illam diuinam, quæ intelligitur, etsi idem sit, quod res, quæ intelligit, & intellectio, concretam non esse, sed indiuiduam & partibus vacantem, siquidem materiæ est expers. Eam igitur se intelligere, non vt concretũ quidpiam, cuius partem vnam vno in tempore, aliam in alio intelligat, sed vt simplex, & omnino indiuiduum in eodem temporis puncto. Nam & humanum intellectum breui illo tempore, quo optimo suo, hoc est, fœlicitate, fruitur, mentem diuinam cõtemplando, non in vno temporis puncto hanc Dei partem intelligere, in alio aliam, sed totum in vno & eodem. quod ergo aliquo tempore homini euenit, id diuinæ illi menti in omni æuo accidere. Ita dubitationi Aristoteles satisfacit. Intellectum autem hominis cõpositorum intellectum nominat, quòd eius proprium sit composita apprehendere, vt in tertio de Anima proditum est. Intellectus à materia prorsus abiuncti simplicissima intellectione fruuntur, & quę simplicissima sunt, duntaxat apprehendunt. temporis etiam punctum, totum nuncupat, non quòd partibus cõstet, sed quia simul est, quod totius est proprium. Porrò de humani intellectus optimo statu superius aliqua dicta sunt, illúdque ipsum, quod hîc attingitur, traditum, Deum sempiternis temporibus eo statu gaudere, quo homo breui tempore fruitur. Auerrois in horum verborum expositione falsa deceptus translatione, quemadmodum & alibi sæpissimé, in multis à veritate aberrauit, multáque attulit ad rem non pertinentia.

Illud verò etiam considerandum est, vtra in re vniuersi bonum & optimum consistat, an in separato aliquo bono, quod ipsum per se sit, an in ordine, an in vtroque, quemadmodum exercitus, in ordine enim illud positum est, & in imperatore

atque in hoc magis,quandoquidem non ab ordine imperator pendet, sed ille ab imperatore.

De actione Dei præstantissima, qua beatus est, & apud se manet, Aristoteles disseruit,dubitationésque in ea exorientes dissoluit: nunc, qua ratione mundum administret & regat, instituit docere, quod aliorum interpretum nemo videtur animaduertisse,quin potius locum hunc pulcherrimum contaminasse verius, quàm exposuisse. Ita verò à Deo vniuersum administrari Aristoteles docet, vt quodcunque bonum in eo esse conspicitur (quod quidem maximum est) id ipsi Deo referri acceptum velit. Ad quod explicandum quæstionem hanc adducit,vtrũ caussa,propter quam vniuersum bono & optimo fruitur, diuersa quædam substantia sit per se consistens, quemadmodum Deus,an ordo potius,quo dispositum est & digestum: quam quæstionem mox diluit,ab vtroque affirmans id proficisci, præcipuè tamen à causa separata, qui ordinem illum in vniuerso cõstituit, non secus atque exercitus bonum, in ordine quidem & imperatore cõsistit, sed longè præstantius in imperatore, à quo omnis ordo, qui in exercitu est,proficiscitur. Siquidem ille omnia disponit, collocat,digerit, quo sine nullus esset ordo, imò verò totius exercitus magna perturbatio, quæ perniciem ei afferret. De hac verò vniuersi bonitate, quæ à Deo pendet, & quomodo ordinis vniuersi, qui in eo conspicitur, causa sit, libellus de mundo ad Alexandrum legatur, in quo omnia pulcherrimè & pietati consentaneè explicantur. Et, vt cætera, quæ de hac re dici possunt, prætermittamus, quod in naui gubernator est, in curru auriga,in choro præcentor, in ciuitate lex,& (vt hic dicitur) in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus, nisi quòd illis ipsis principatus laboriosus est, perturbatus & anxius.Deus autem expers omnis mœstitię,laboris, & fatigationis.

Omnia verò inter se ordinata sunt(quanuis non eodem modo) aquatilia, volucres, & plantæ, ne-

que ita se habent, vt vni generi cum altero nulla sit conuenientia. aliqua enim est, quippe quæ ad vnum omnia sunt ordinata. At quemadmodum in domo hominibus liberis, quibusuis occupari non licet, sed omnia aut pleraque ordine sunt disposita, mancipia autem & bruta, pauca quidem eorum, quæ ad communem pertinent vtilitatem, multa verò temerè faciunt. Cuiúsque enim ipsorum natura principium est eiusmodi. Dico autem veluti inter se omnia necessariò esse discreta, alia verò ita habent, vt ad vniuersi constitutionem, omnia illis participent.

Quoniam tradidit ipsius vniuersi optimum, hoc est, perfectionem maximã in ordine, quo continetur, partim consistere, & illum quidem à prima causa proficisci de hoc ordine, in his verbis agit, triáque in summa docet: vnum, omnia ordinem habere: alterum, omnium ordinem eundem non esse: tertium, ad vnum quidpiam omnia referri, quod est vniuersi perfecta constitutio. Quæ omnia similitudine domus pulcherrima illustrat, in qua domo, si rectè sit cõstituta, pulcherrimus quidem omnium rerũ ordo cernitur, non tamen omnibus eadem agere licet. sed varia sunt munera, cuique pro ingenio, & natura iniuncta, cùm videamus liberos ad virtutem & disciplinam educari, actionésque eas exercere, quæ ad decus & emolumentum societatis plurimum conducant. Seruos autem & belluas aliis quibusdam sordidis operibus absque vllo delectu addici, quæ interdum domui non multum afferunt emolumenti. haud igitur aliter in vniuerso (inquit) euenire, in quo quædam ad ipsius naturam maximè faciunt, alia minus: quædam pulcherrimo ordine, alia casu quodam & ratione fortuita disposita cernimus. Sed vt in domo quæcunque sint, & quomodocunque disposita, ad

domus conseruationem & constitutionem omnia pertinẽt, ita in vniuerso, quãuis naturæ sint dissimiles variéque distinctæ, quandam tamen inter se conuenientiam habere, nonnulláque cum omnibus esse communia, quæ omnia ad ordinatam vniuersi constitutionem pertinent. Ac omnia quidem perspicua videntur, præter id, quod ait. Cuiusque enim ipsorum natura principiũ est huiusmodi, & cætera, quæ sequuntur, vsque ad finem. Sed verba eiusmodi ad explicandum cur ita in vniuerso, vt in domo res habeat, posita videntur, eorúmque talis (vt mihi quidem videtur) est sensus. Natura rerum omnium, quæ sunt in vniuerso, principium & causa est, cur res ipsæ & inter se distinctæ sint, & distinctis muneribus fungantur, & ad vnum quoque referuntur, eodémque participent, quod quidẽ est vniuersi ipsius cõstitutio & ordo. Atque hæc quidem sunt, quæ de Deo & cęteris mentibus diuinis Aristoteles disseruit. Cætera, quæ sequuntur, aliorum philosophorum de principiis substantiæ, quæ huius duodecimi initio inuestigare instituerat, opiniones continent.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pagina 21. lin. 25. de prima & pag. 29. li. 3. iudicabat. pag. 31. li. 20. dextrã pag. 36. li. 24. nunc verò pag. 37. li. 2. quod in Cos. pag. 38. li. 26. semper fuerint pag. 45. li. 5. tu, qui in orbem fit pag. 48. li. 10. in verbis hisce pag. 48. li. 21. mouet, mouere & moueri pag. 48. li. 23. cùm vsque pag. 48. li. vlt. & illa pag. 51. li. vlt. ratione pag. 52. li. 28. substantia occupat. pag. 55. li. 31. deligendum. pag. 57. li. 29. mouere pag. 60. li. 22. altero, hoc est, mente. pag. 70. li. 27. vel in infantibus. pag. 77. li. penult. aliquando nouimus pag. 95. li. 2. Nam cum pag. 95. li. 29. & re, quam pag. 104. li. 1. sufficiẽter possent. pag. 104. li. 8. altero pag. 110. li. 18. nullas pag. 118. li. 1. hinc licet. pag. 125. li. 16. diuinissimũ pag. 135. li. 1. omni vacet eadem li. 8. insidet ead. vlt. li. compositum est

